

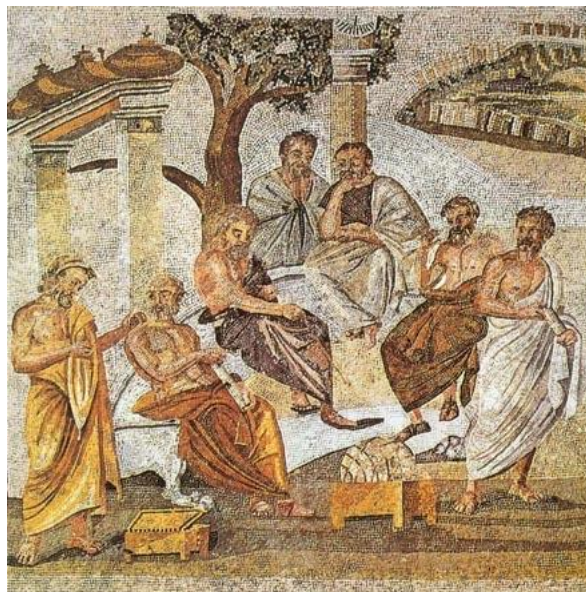
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ & ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΜΣ: Ευρωπαϊκές Πολιτικές Νεολαίας, Εκπαίδευσης, &
Πολιτισμού

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στη Δευτεροβάθμια
Εκπαίδευση και η διαδραστική σύνδεση των εκπαιδευτικών
μονάδων με τα κέντρα επιχειρηματικότητας και τις επιχειρήσεις ως
παράγοντες βιώσιμης ανάπτυξης

Αναπαράσταση της Ακαδημίας του Πλάτωνος

Φοιτήτρια: Δριβελέγκα Παναγιώτα (ΑΜ 18003)

Επιβλέπων Καθηγητής: κ. Μπιτζένης Αριστείδης

Εξεταστής : κ. Μπουτσιούκη Σοφία

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2020

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δε συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι νέες συνθήκες, που διαμορφώθηκαν στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, οδήγησαν την παγκόσμια κοινότητα στην αναζήτηση της βιώσιμης ανάπτυξης της οικονομίας, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος. Το μέλλον των κοινωνιών μας, απαιτεί, ορθολογική διαχείριση ανθρώπινων και φυσικών πόρων. Σύμφωνα, με διεθνείς οργανισμούς όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, και υπερεθνικούς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, η βιώσιμη ανάπτυξη θα υπηρετηθεί μόνο αν στηριχθεί στην Γνώση – Εκπαίδευση, στην Έρευνα, στην Καινοτομία, στην Επιχειρηματικότητα, και κυρίως στη διαδραστική σύνδεση όλων των παραπάνω.

Η παρούσα μελέτη έχει ως σκοπό να διερευνήσει, πρώτα μέσα από θεωρητική προσέγγιση, αν και σε τι βαθμό η Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση είναι εστιασμένη στην κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης. Στο πρώτο μέρος εξετάζεται αν στο Ελληνικό Σχολείο, διδάσκεται η επιχειρηματικότητα, και με ποιο τρόπο, και επίσης αν συνδέεται με τις επιχειρήσεις και με ποιους τρόπους. Εξετάζονται, επίσης, οι πρακτικές που ακολουθούν άλλες χώρες, και μπορούν να λειτουργήσουν ως καλές πρακτικές για επίτευξη ενός αποτελεσματικότερου ελληνικού σχολείου.

Στο ερευνητικό μέρος επιχειρείται, να δοθούν απαντήσεις στα ερωτήματα, αν στο σχολείο αναπτύσσεται η κουλτούρα του 'Επιχειρείν', αν αξιοποιείται η εμπειρική μάθηση, αν υπάρχει προσανατολισμός προς την κατεύθυνση της αειφορίας, αν συνδέονται οι επιχειρήσεις με τα σχολεία, και με ποιο τρόπο, και αν το εκπαιδευτικό μας σύστημα αναπτύσσει στους μαθητές δεξιότητες που είναι απαραίτητες σε μελλοντική τους επιχειρηματική δραστηριοποίηση. Για τους σκοπούς της έρευνας, αναλύονται οι απαντήσεις εκπαιδευτικών που υπηρετούν στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και επιχειρηματιών. Στο τέλος, εξάγονται συμπεράσματα και διατυπώνονται προτάσεις.

Λέξεις – Κλειδιά:

Εκπαίδευση, Επιχειρηματικότητα, Επιχειρήσεις, Βιώσιμη ανάπτυξη

Abstract

The new conditions, shaped at the beginning of the 21st century, have led the global community to seek the sustainable development of the economy, society and the environment. The future of our societies requires rational management of human and natural resources. According to international organizations such as the United Nations and supranational organizations such as the European Union, sustainable development will only be served if it is based on Knowledge - Education, Research, Innovation, Entrepreneurship, and above all, in the interactive connection of all of the above.

The purpose of the present study is to investigate, first through a theoretical approach, the extent to which Secondary Education is focused on sustainable growth. The first part examines whether entrepreneurship is taught in the Greek School, and how, and also whether it is related to businesses and in what ways. Practices followed by other countries are also being considered, and can serve as “good practices” examples for achieving a more effective Greek school.

The research part seeks to answer the questions of whether the school is developing a 'Business' culture, whether experiential learning is served, if there is a sustainability orientation, whether businesses are linked to schools, and in what way, and if our education system develops the skills students need for their future entrepreneurship activity. For the purpose of the study, the responses of teachers serving Secondary Education and entrepreneurs are analyzed. In the end, conclusions are drawn and proposals are made.

Keywords:

Education, Entrepreneurship, Business, Sustainable Development

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	10
1. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	10
1.1. Ορισμοί	10
1.1.1. Γνώση	10
1.1.2. Εκπαίδευση	10
1.1.3. Μάθηση	11
1.2. Μαθησιακά Μοντέλα	11
1.3. Παιδαγωγική αξία και αναγκαιότητα της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα	14
1.3.1. Ορισμοί	14
1.3.2. Επιχειρηματική εκπαίδευση	15
1.4. Ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων	16
1.5. Εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα	18
1.6. Εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στην Ε.Ε. και σε άλλες χώρες – καλές πρακτικές	21
1.6.1. Η στάση της Ε.Ε στην εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα	21
1.6.2. Εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο	24
1.6.3. Η Νορβηγική στρατηγική στην επιχειρηματική εκπαίδευση	25
1.6.4. Άλλες περιπτώσεις	26
1.6.5. Μια περίπτωση στις Η.Π.Α	27
2. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ	28
2.1. Επίδραση των επιχειρήσεων στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες	28
2.2. Ο θεσμός της μαθητείας	29
2.3. Κέντρα επιχειρηματικότητας	30
2.4. Εξασφάλιση οικονομικών πόρων	31
3. ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	33
3.1. Ορισμοί – Στόχοι	33
3.2. Πολιτικο-οικονομική θεώρηση	34
3.3. Η συμβολή της εκπαίδευσης στη βιώσιμη ανάπτυξη	35
3.4. Επιχειρηματικότητα και βιώσιμη ανάπτυξη	37
3.4.1. Τί είναι η εταιρική κοινωνική ευθύνη για τις επιχειρήσεις	38

3.5. Τρόποι καλλιέργειας κουλτούρας για την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης	39
---	----

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

4. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	41
4.1. Μεθοδολογία έρευνας – Θεωρητικό Πλαίσιο	41
4.1.1 Μέσα και διαδικασίες συλλογής δεδομένων	45
4.2. Σκοπός και στόχοι της έρευνας	47
4.2.1. Επιλογή ερευνητικής μεθόδου – Μέσα συλλογής δεδομένων	48
4.3. Διαδικασία συλλογής δεδομένων	49
4.4. Ερευνητικά εργαλεία	49
4.4.1. Δομή 1 ^ο ερωτηματολογίου (επιχειρηματίες)	49
4.4.2. Δομή 2 ^ο ερωτηματολογίου (εκπαιδευτικοί)	50
4.5. Περιορισμοί της έρευνας	50
5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	52
5.1. Αποτελέσματα της έρευνας στους επιχειρηματίες	52
5.2. Αποτελέσματα της έρευνας στους εκπαιδευτικούς	63
5.3. Σχολιασμός των ευρημάτων	70
5.4. Συγκριτική Ανάλυση	71
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	75
ΠΗΓΕΣ	78
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	83

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από αλματώδη ανάπτυξη της τεχνολογίας, η οποία μεταβάλλει τις αγορές, τη διάδοση της γνώσης και της πληροφορίας, τα επαγγέλματα, την παραγωγή, και τον τρόπο διαβίωσης των ανθρώπων. Η ανάπτυξη της οικονομίας στηρίζεται πλέον στην γνώση, και συνεπώς απαιτούνται εργαζόμενοι εξειδικευμένοι, οι οποίοι μπορούν να παρακολουθήσουν τις εξελίξεις της επιστήμης και της τεχνολογίας. Σε αυτό το διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, η εκπαίδευση, αρχική και δια βίου, είναι ο ρυθμιστικός παράγοντας στη διαμόρφωση οικονομικής και κοινωνικής ευρωστίας των κρατών. Ταυτόχρονα η αύξηση του ΑΕΠ μιας χώρας και κατ' επέκταση και του κατά κεφαλήν εισοδήματος, στηρίζεται στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Σύμφωνα με έρευνα του IOBE¹ για το 2017-2018 για την Ελλάδα, το 53,2% των επιχειρηματιών είναι πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, το οποίο καταδεικνύει ότι η κινητοποίηση στην επιχειρηματικότητα είναι μεγαλύτερη σε όσους έχουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο.

Η ανάγκη αύξησης των θέσεων εργασίας και της δημιουργίας νέων καινοτόμων επιχειρήσεων που θα είναι ανταγωνιστικές στο διεθνές περιβάλλον, απαιτεί εκπαίδευση προσηλωμένη σε αυτή τη κατεύθυνση. Η ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να καλλιεργείται από πολύ νεαρή ηλικία, ώστε οι νέοι να αναπτύξουν επιχειρηματική κουλτούρα, και επαγγελματικό προσανατολισμό. Ταυτόχρονα οι νέοι πρέπει να αναπτύξουν κατά τη διάρκεια του σχολικού τους βίου, τις απαραίτητες δεξιότητες που θα οδηγήσουν στην επιτυχία ένα μελλοντικό επιχειρηματικό τους εγχείρημα.

Ταυτόχρονα ο κόσμος μας απειλείται από φαινόμενα όπως η κλιματική αλλαγή, κοινωνικές ανισότητες, εξάντληση των φυσικών πόρων, τα οποία θα έχουν οδυνηρές συνέπειες στις νέες γενιές. Για να αναστραφεί αυτή η πορεία πρέπει οι νέοι να εκπαιδευτούν, ώστε να μάθουν να σέβονται το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον. Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα με όρους βιωσιμότητας, στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση συνεπώς, είναι μεγάλης σημασίας για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη μιας χώρας.

¹ IOBE Έκθεση επιχειρηματικότητας 2017-2018,
http://iobe.gr/docs/research/RES_02_21112018_REP_GR.pdf (ανακτ. 10/2019)

Τα τελευταία χρόνια και ειδικά μετά την οικονομική κρίση του 2008, η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα αναγνωρίστηκε ως μείζον, στις πολιτικές αποφάσεις κρατών αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα εντάχθηκε μέσω πρωτοβουλιών και προγραμμάτων σε αρκετές χώρες – μέλη της ΕΕ με στόχο να ενισχυθεί το επιχειρηματικό πνεύμα των νέων. Επίσης δόθηκε έμφαση στην εκπαίδευση των εκπαιδευτών επιχειρηματικότητας. Ταυτόχρονα διενεργήθηκαν έρευνες από την Κομισιόν, πανεπιστήμια και επαγγελματικές ενώσεις για την αξία και την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων που υλοποιούνται στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας. Σύμφωνα με έκθεση του Δικτύου Ευρυδίκη² το 2016, πολλές χώρες έχουν εντάξει στις εθνικές στρατηγικές τους, την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα. Η έρευνα όμως δείχνει χαμηλή συμμετοχή σε πρακτικές επιχειρησιακής μάθησης και κυρίως έλλειψη αξιολόγησης μαθησιακών αποτελεσμάτων. Επίσης δημιουργήθηκαν δίκτυα ανταλλαγής πληροφοριών και εκπαιδευτικού υλικού, με στόχο τη συνεχή αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα. Ακόμη αναπτύχθηκαν προγράμματα που αποσκοπούν στο συνδυασμό σπουδών με εργασία σε επιχειρήσεις, όπως η μαθητεία. Η διδασκαλία της επιχειρηματικότητας, πλέον θεωρείται απαραίτητη από πολλά κράτη παγκοσμίως.

Παρά την πολιτική βούληση, για την προώθησή της, ο τομέας αυτός είναι νέος και τα δεδομένα από έρευνα της εφαρμογής της είναι περιορισμένα. Επίσης δεν είναι πλήρως καθορισμένο με ποσοτικούς δείκτες ο στόχος και το αποτέλεσμα. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα τα δεδομένα ερευνών για την εφαρμογή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα σχολεία είναι πενιχρά, αφενός διότι γενικά, είναι ένα νέο πεδίο ερευνών και αφετέρου η επιχειρηματική εκπαίδευση στα σχολεία, τις τελευταίες δεκαετίες, εφαρμόστηκε πιλοτικά και εκτός ωρολογίου προγράμματος. Το έλλειμμα των ερευνών και η σημασία της διδασκαλίας της επιχειρηματικότητας, συνιστούν την αναγκαιότητα της παρούσης έρευνας.

Αρχικά ορίζονται οι έννοιες, όπως γνώση, μάθηση, και εκπαίδευση, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της βιβλιογραφικής έρευνας. Στη συνέχεια αναπτύσσονται τα μαθησιακά μοντέλα, όπως αυτά διαμορφώθηκαν στο πέρασμα των αιώνων, με στόχο να αναδειχθεί το μοντέλο που απαιτείται για την ανάπτυξη δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες στο επιχειρείν. Επίσης αναλύονται οι επιχειρηματικές δεξιότητες, πως

² Ευρωπαϊκή Επιτροπή / EACEA / Ευρυδίκη, 2016. *Εκπαίδευση στο Επιχειρείν στα σχολεία της Ευρώπης*. Έκθεση Ευρυδίκη. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

αυτές συνδέονται με τις ακαδημαϊκές δεξιότητες και ποια προγράμματα ή μαθήματα τις καλλιεργούν ώστε να αναδειχθεί η παιδαγωγική αξία και η αναγκαιότητα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναζητήθηκαν μοντέλα συνεργασίας επιχειρήσεων με τα σχολεία, ώστε να χρησιμεύσουν σαν καλές πρακτικές. Ερευνήθηκε, επίσης, η επίδραση των επιχειρήσεων στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Είναι γνωστό, ότι για να πραγματοποιηθούν εκπαιδευτικά προγράμματα όπως πχ δημιουργία εικονικών επιχειρήσεων, απαιτούνται οικονομικοί πόροι. Τους οικονομικούς πόρους τους παράγουν οι επιχειρήσεις. Αλλά για να υπάρξουν βιώσιμες και ανταγωνιστικές επιχειρήσεις, πρέπει να προηγηθεί εκπαίδευση των μελλοντικών επιχειρηματιών. Συνεπώς η εκπαίδευση και η επιχειρηματικότητα είναι τα δίδυμα που πρέπει να αναπτύσσονται ταυτόχρονα. Μια διάδραση των δύο χώρων είναι και αυτή που επιτυγχάνεται μέσω του θεσμού της Μαθητείας. Ερευνήθηκε λοιπόν, η εφαρμογή της Μαθητείας στην ΕΕ και στην Ελλάδα και τα αποτελέσματα που παρήγαγε. Επίσης, καταγράφηκε ο ρόλος των κέντρων επιχειρηματικότητας, και η δυνατότητα τους να παράσχουν τεχνογνωσία στα σχολεία. Μελετήθηκε η χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών μονάδων και ερευνήθηκαν τρόποι εξασφάλισης οικονομικών πόρων για αυτές.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται τι σημαίνει βιώσιμη ανάπτυξη, σύμφωνα με παγκόσμιους οργανισμούς, και ποιοι είναι οι στόχοι της. Ερευνήθηκε επίσης, ο τρόπος με τον οποίο η εκπαίδευση μπορεί να συμβάλλει στην οικονομική, κοινωνική, και περιβαλλοντική αειφορία. Αναλύθηκε η σημασία του "Αειφόρου Σχολείου" και ποιες δράσεις της σχολικής κοινότητας οδηγούν στο χαρακτηρισμό του. Επίσης μελετήθηκαν επιχειρηματικές πρακτικές που προάγουν την αειφορία. Τέλος αναπτύχθηκαν τρόποι ανάπτυξης κουλτούρας που προάγει τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο σκοπός και οι στόχοι της έρευνας, η επιλογή της ερευνητικής μεθόδου, τα ερευνητικά εργαλεία, και η επιλογή του δείγματος. Συγκεκριμένα επελέγησαν τυχαία δείγματα, ένα από τον χώρο των επιχειρηματιών και ένα από τον χώρο των εκπαιδευτικών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το ερωτηματολόγιο προς τους επιχειρηματίες αναπτύχθηκε με σκοπό να διερευνηθούν τα παρακάτω:

- Αν παρακολούθησαν μαθήματα επιχειρηματικότητας, και από ποιόν φορέα, και πόσο αυτά συνετέλεσαν στην μετέπειτα επιχειρηματική τους δραστηριότητα.
- Αν η επαφή τους με τον κόσμο των επιχειρήσεων μέσω πρακτικής άσκησης ή άλλης δραστηριότητας, επηρέασε την επαγγελματική επιλογή τους.
- Αν πιστεύουν στη σημασία του ρόλου της εκπαίδευσης, και πόσο διατεθειμένοι είναι να προσφέρουν μέσα από μια σύμπραξη σχολείου και επιχειρήσεων.

Το ερωτηματολόγιο προς τους καθηγητές αναπτύχθηκε με σκοπό να διερευνηθούν τα παρακάτω:

- Ποια προγράμματα υλοποίησαν εντός ή εκτός ωρολογίου προγράμματος και αν παρήχθησαν μαθησιακά αποτελέσματα από αυτά. Επίσης, αν θεωρούν ότι είναι σημαντικό να γίνουν τα μαθήματα επιχειρηματικότητας και περιβαλλοντικής αγωγής υποχρεωτικά και να ενταχθούν στο ωρολόγιο πρόγραμμα.
- Οι βελτιώσεις που πρέπει να γίνουν και σε τι βαθμό, ώστε το σχολείο να γίνει πιο αποτελεσματικό.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης των απαντήσεων των ερωτηθέντων επιχειρηματιών και εκπαιδευτικών, όπου αναλύονται τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά και οι απόψεις τους επί των ερωτημάτων που προαναφέρθηκαν, και αναπτύσσονται προβληματισμοί επί των αποτελεσμάτων.

Τέλος στο έκτο κεφάλαιο καταγράφονται τα συμπεράσματα της έρευνας και διατυπώνονται προτάσεις για την προώθηση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, της αειφορίας και των μελλοντικών ερευνών.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

1.1. ΟΡΙΣΜΟΙ

1.1.1. Γνώση

Ο Πλάτωνας όρισε τη γνώση ως «τεκμηριωμένη και αληθή πεποίθηση» η οποία εκκινά από την επίδραση των αισθήσεων και ολοκληρώνεται με την εκφορά κρίσεων και το σχηματισμό προτάσεων από το νου ή το λόγο.³

Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι το σημείο αφετηρίας απόκτησης γνώσεων, είναι η επίδραση του αισθητού αντικειμένου πάνω στην αισθητική δύναμη της συνείδησης. Άρα η απόκτηση γνώσεων ξεκινά από τη γνωστική διαδικασία και κορυφώνεται με τη νόηση, από την οποία προκύπτουν οι έλλογες αναπαραστάσεις ή έννοιες.

Σύμφωνα με τον Καντ, ό άνθρωπος κατέχει τρεις διακριτές νοητικές δυνατότητες: την αίσθηση, τη νόηση και τον καθαρό λόγο. Μόνο όταν η νόηση συνεργάζεται με την αίσθηση, ο άνθρωπος μπορεί να έχει εμπειρίες και μόνο όταν υπάρχει έρεισμα στην εμπειρία, μπορούμε να μιλήσουμε για γνώση.⁴

1.1.2. Εκπαίδευση

Η λέξη προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό ρήμα ‘εκπαιδύω’, που σημαίνει ανατρέφω, μορφώνω και διαπαιδαγωγώ. Περιλαμβάνει όλες τις δραστηριότητες με σκοπό την επίδραση στη σκέψη, τον χαρακτήρα και τη σωματική αγωγή του ατόμου, με αποτέλεσμα την απόκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων, ικανοτήτων και αξιών.⁵

Κατά τους προϊστορικούς χρόνους, την ευθύνη της εκπαίδευσης των νέων είχε η οικογένεια. Οι κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις οδήγησαν στην εμφάνιση του θεσμού του σχολείου, το οποίο αναλάμβανε την ευθύνη εκπαίδευσης των νέων, ώστε να υπηρετηθεί το κοινωνικό σύστημα.

³ Oxford Dictionary

⁴ Γασπαράτου Ρ., 2014, *Φιλοσοφία της Γνώσης* Παν.Παραδόσεις, Παν.Πατρών

⁵ wikipedia

1.1.3. Μάθηση

Μάθηση είναι η διαδικασία πρόσληψης και αφομοίωσης γνώσεων και εμπειριών με απώτερο στόχο την επίτευξη μαθησιακών αποτελεσμάτων στην ικανότητα εφαρμογής των (απόκτηση δεξιοτήτων) και στην αποδεδειγμένη επάρκεια της χρήσης των στην επαγγελματική και προσωπική ανάπτυξη (απόκτηση ικανοτήτων).

Κατά τον Αριστοτέλη, είναι στη φύση του ανθρώπου η ανάγκη της μάθησης ‘πάντες οι άνθρωποι του ειδέναι ορέγονται φύσει’.

Τα άτομα που συμμετέχουν στη διαδικασία της μάθησης μπορεί να είναι ανήλικα ή ενήλικα, οποιασδήποτε εργασιακής κατάστασης, μορφωτικού επιπέδου, κοινωνικής ομάδας, και οικονομικού επιπέδου. Οι πηγές της μάθησης μπορεί να είναι τα οργανωμένα εκπαιδευτικά συστήματα, αλλά και σεμινάρια, βραχυχρόνια εκπαιδευτικά προγράμματα, συνέδρια, το διαδίκτυο, τα έντυπα μέσα, η εργασιακή εμπειρία, οι κοινωνικές συναναστροφές και η προσωπική μελέτη.⁶

1.2.ΜΑΘΗΣΙΑΚΑ ΜΟΝΤΕΛΑ

Με την δημιουργία της οργανωμένης δομής της εκπαίδευσης των νέων, και τη πάροδο των αιώνων, αναπτύχθηκαν διάφορα μαθησιακά μοντέλα-διδακτικές προτάσεις με στόχο την βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Στην κλασσική Αρχαιότητα παρουσιάζεται η «μαιευτική» μέθοδος του Σωκράτη με στόχο να διεγείρει μέσα από το διάλογο, τις γνωστικές λειτουργίες του εκπαιδευόμενου και να εκμαιεύσει την άποψη του.

Ακόμη ο Αριστοτέλης προσδιορίζει τη φύση του ανθρώπου ως «πολιτικού ζώου» που δημιουργήθηκε για να ζει μέσα σε μια «πόλη», η οποία πρέπει να του εξασφαλίζει την ανάπτυξη των αρετών του και των δεξιοτήτων του, δηλαδή το «ευ ζήν».⁷ Διαμορφώθηκε λοιπόν από την κλασσική Αρχαιότητα η φιλοσοφία της Αγωγής.

Κατά τη Βυζαντινή περίοδο και τον Μεσαίωνα η εκπαίδευση στόχευε στην ηθικοπλαστική διαμόρφωση του ανθρώπου σύμφωνα με τα πρότυπα του χριστιανισμού. Προβάλλονταν η αυθεντία του δασκάλου και η τυφλή υπακοή ως μέθοδος διδασκαλίας.

⁶ Μπουτσιούκη Σ. 2018 Πανεπιστημιακές παραδόσεις ΠΑ.ΜΑΚ.

⁷ Κουσκουβέλης Η. 2017 *Εισαγωγή στην Πολιτική* Εκδόσεις ΠΑ.ΜΑΚ.

Στην περίοδο της Αναγέννησης αν και παραμένει δασκαλοκεντρικό το μαθησιακό μοντέλο, αρχίζει να εκφράζεται μια αντιαυταρχική τάση, η οποία θα σχηματοποιηθεί στην περίοδο του Διαφωτισμού. Από την τυφλή πίστη, αρχίζει η αμφισβήτηση και η προσέγγιση της αλήθειας με επιστημονική μεθοδολογία όπως παρατήρηση, υπόθεση, πείραμα, συμπέρασμα. Τότε αρχίζει να διαμορφώνεται ο κλάδος της Διδακτικής, θεωρώντας ότι η διδασκαλία πρέπει να είναι αντίστοιχη της φάσης ανάπτυξης του παιδιού (Comenius στο έργο του *Magna Didactika* 1657). Το κίνημα του Διαφωτισμού, φυσικά, επηρέασε και το χώρο της εκπαίδευσης. Ο Rousseau με το έργο του «*Emile*» κηρύττει ένα σχέδιο εκπαίδευσης που θα επιτρέψει τον άνθρωπο να ιδρύσει μια νέα κοινωνία.

Κατά την περίοδο του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα αναπτύχθηκαν διάφορα μαθησιακά μοντέλα, όπως στο κίνημα της M.Montessori, στο σχολείο Summerhill του Neil. Αναπτύχθηκαν διάφορες θεωρίες μάθησης, όπως ότι η γνώση κατασκευάζεται με αναστοχαστική αφαίρεση (Constructivism) και ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι να διευκολύνει τον εκπαιδευόμενο να δομήσει την γνώση του, με κύριο εκφραστή αυτής της θεωρίας τον Vygotsky.⁸ Αναπτύχθηκε η θεωρία του συμπεριφορισμού (Behaviorism) με σημαντικότερο μηχανισμό μάθησης την ενίσχυση της επιθυμητής συμπεριφοράς, με οργάνωση κατάλληλου περιβάλλοντος μάθησης, με κύριο εκφραστή αυτής της θεωρίας τον Skinner.⁹ Επίσης αναπτύχθηκε η θεωρία της Διερευνητικής μάθησης, με την υιοθέτηση της ανακαλυπτικής μεθόδου ή την καθοδηγούμενη ανακάλυψη με την ανάπτυξη εσωτερικών κινήτρων μάθησης, με κύριο εκφραστή τον Bruner. Ο Bruner υπήρξε και ο εμπνευστής του σπειροειδούς αναλυτικού προγράμματος, σύμφωνα με το οποίο όσα μαθαίνει το παιδί σε πολύ μικρή ηλικία, με την επανάληψη σε μεγαλύτερη ηλικία, υπάρχει η δυνατότητα της αφομοίωσης και της εμπέδωσης της γνώσης.¹⁰ Η συνεργατική μάθηση είναι η μάθηση μέσω συνεργατικών διαδικασιών και πηγάζει από την ανάγκη της κοινωνικοποίησης των παιδιών που η απομόνωση τους στα μεγάλα αστικά κέντρα δεν δίνει ευκαιρίες για επικοινωνία και αλληλεπίδραση. Η εμπειρική μάθηση (experiential learning) σύμφωνα με τον Kolb είναι μια διαδικασία κατά την οποία η γνώση δημιουργείται μέσω του μετασχηματισμού της εμπειρίας. Πρότεινε ένα μοντέλο που ονομάστηκε «κύκλος

⁸ Κασσιμάτη Α. *Εισαγωγή στη Διδακτική Μεθοδολογία-Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας* repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3698/1095_01_oaed_enotita07_v04.pdf (ανακτ. 10/2019)

⁹ Ράπτης Α. Ράπτη Α. 2013 *Μάθηση και Διδασκαλία στην εποχή της Πληροφορίας*, Politeianet, Αθήνα

¹⁰ Κασσωτάκης Μ. Φλουρής Γ. , 2013, *Μάθηση και Διδασκαλία*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα

μάθησης» και περιλαμβάνει τέσσερα στάδια, και κάθε στάδιο πηγάζει από το άλλο. Επομένως κάθε εκπαίδευση είναι επανεκπαίδευση.¹¹

Στον 21^ο αιώνα, η παγκοσμιοποίηση της αγοράς, η ανάπτυξη του internet, η εξέλιξη της επιστήμης της ψυχολογίας, η μετάβαση στην κοινωνία της πληροφορίας, και η διαβίου μάθηση έδωσαν ώθηση στην μετεξέλιξη της δασκαλοκεντρικής διδασκαλίας σε μαθητοκεντρική. Άρα δημιουργείται η ανάγκη σχεδιασμού νέων αναλυτικών προγραμμάτων, νέων περιβαλλόντων μάθησης, νέων μεθόδων διδασκαλίας.

Σύμφωνα με έρευνα της Διεθνούς Ακαδημίας της Εκπαίδευσης της UNESCO στη σειρά «Εκπαιδευτικές Πρακτικές», η μάθηση:

- Απαιτεί ενεργή συμμετοχή του εκπαιδευόμενου
- Είναι κοινωνική δραστηριότητα και η συμμετοχή του εκπαιδευόμενου ενισχύει την κοινωνικοποίησή του
- Έχει καλύτερα αποτελέσματα όταν είναι προσαρμοσμένη στην κουλτούρα των εκπαιδευόμενων, και μπορεί να φέρει κοντά ανθρώπους διαφορετικών πολιτισμών, ενάντια στις κοινωνικές και εθνικές περιχαράκωσεις
- Στηρίζεται σε προυπάρχουσες γνώσεις, που μπορεί να είναι εσφαλμένες, για αυτό η αναδόμησή τους απαιτεί την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης
- Στηρίζεται στην ανάπτυξη αποτελεσματικών και ευέλικτων στρατηγικών μάθησης. Άρα η εκπαίδευση πρέπει να στηρίζεται στην ανάπτυξη στρατηγικών κατανόησης, απομνημόνευσης και επίλυσης προβλημάτων
- Απαιτεί την ανάπτυξη κινήτρων για μάθηση, ανάπτυξη της αυτορρύθμισης και του αναστοχασμού ώστε να υπάρχει αυτοβελτίωση
- Αποκτά μεγαλύτερη σημασία όταν τα μαθήματα έχουν εφαρμογή στην πραγματική ζωή. Μαθαίνουμε καλύτερα όταν βλέπουμε την χρησιμότητα της γνώσης και την συνδέουμε με την πραγματική ζωή
- Πρέπει να πραγματοποιείται με ανοιχτό μυαλό και κριτική σκέψη που οδηγεί τους εκπαιδευόμενους στην ανάπτυξη αυτονομίας, ανεξαρτησίας, και καταίγισμού ιδεών

¹¹ Kolb D., 1984, *Experiential Learning: Experience as the source of Learning and Development*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/235701029_Experiential_Learning_Experience_As_The_Source_Of_Learning_And_Development (ανακτ. 11/2019)

- Πρέπει να στοχεύει στην ανάπτυξη δημιουργικής σκέψης. Η κάθε λύση ενός προβλήματος εμπεριέχει δημιουργικότητα.^{12 13}

Τα παιδιά μαθαίνουν καλύτερα όταν στην εκπαιδευτική διαδικασία λαμβάνονται υπόψιν οι ατομικές τους διαφορές. Σύμφωνα με τον αναπτυξιακό ψυχολόγο Howard Gardner, κάθε παιδί είναι προικισμένο με διαφορετικές ικανότητες, εκτός των λογικών και γλωσσικών ικανοτήτων, όπως καλλιτεχνικές, μουσικές, αθλητικές, και ικανότητες στο τομέα ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων. Για αυτό το σχολείο οφείλει να δίνει χώρο στα προγράμματά του για ανάπτυξη όλων των ικανοτήτων.¹⁴

1.3.ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

1.3.1. Ορισμοί

Η λέξη «επιχειρηματικότητα» προέρχεται από το ρήμα «επιχειρώ» το οποίο σημαίνει στην ελληνική γλώσσα «δοκιμάζω», «αρχίζω κάποιο έργο», «προσπαθώ να επιτύχω κάτι». Συνεπώς, η ρίζα του ρήματος υποδηλώνει συμπεριφορά και δεξιότητες, οι οποίες αφορούν την πρωτοβουλία για την έναρξη μιας νέας δραστηριότητας¹⁵. Εφόσον λοιπόν «επιχειρώ» σημαίνει «δοκιμάζω» δηλαδή αναλαμβάνω ρίσκο, θα λέγαμε ότι επιχειρηματίας είναι αυτός που είναι διατεθειμένος να ρισκάρει.

Η επιχειρηματικότητα λοιπόν είναι η απαραίτητη κινητοποίηση πόρων (ανθρώπινων και υλικών) για την αξιοποίηση των ευκαιριών που παρουσιάζονται, με στόχο τη δημιουργία μιας επιχειρηματικής προσπάθειας. Η επιχειρηματικότητα πρέπει να εμπεριέχει την δημιουργικότητα και την καινοτομία για την επίτευξη των στόχων της μέσα σε πολύ ανταγωνιστικό περιβάλλον. Η δημιουργία επιχειρήσεων δημιουργεί οφέλη σε αυτόν που επιχειρεί αλλά και μέσα από την δράση του συντελεί στην ανάπτυξη της οικονομίας, και στην αύξηση των θέσεων απασχόλησης, άρα δημιουργεί οφέλη και στο κοινωνικό σύνολο.

Τα τελευταία χρόνια, μετά τη οικονομική κρίση του 2008, η επιχειρηματικότητα παρουσιάζεται στους νέους σαν τη σανίδα σωτηρίας στο τρικυμώδες

¹² Conrad Hughes, Acedo C. *Guiding Principles for Learning in the Twenty-first Century*, INTERNATIONAL ACADEMY OF EDUCATION, available from: <https://www.ibe.unesco.org> ,[accessed 10/2019]

¹³Βοσνιάδου Στέλλα, 2002, *How Children Learn*, εκδόσεις Gutenberg

¹⁴ Gardner H., 1993, *Multiple intelligences: The theory in Practice*, New York: Basic books

¹⁵ Δρ. Μπιτζένης Α., 2014, *Διεθνής Επιχειρηματικότητα & Επενδύσεις*, Αθήνα Α. Σταμούλης

παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον. Οι νέοι καλούνται να επιχειρήσουν σε περίοδο υψηλής ανεργίας και αναντιστοιχίας των αποκτηθέντων από την εκπαίδευσή τους προσόντων, με τη ζήτηση της αγοράς εργασίας. Η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας στερεί από την αγορά εργασίας, θέσεις απασχόλησης, με αποτέλεσμα την ανάγκη για τη δια βίου εκπαίδευση.

Η αναγκαιότητα στην αύξηση των νέων επιχειρημάτων στο επιχειρηματικό περιβάλλον και η σπουδαιότητα της στην ανάπτυξη της οικονομίας, και η σημασία της, αποδεικνύεται από τα αποτελέσματα ερευνητικών προγραμμάτων του Global Entrepreneurship Monitor, της Eurostat, του IOBE, δείκτης Doing Business, το πρόγραμμα δεικτών του ΟΟΣΑ 'Entrepreneurship Indicators Programme' (EIP) . Η απάντηση στην οικονομική κρίση είναι η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, γιατί όπως είπε ο Βενιαμίν Φραγκλίνος, αυτό αποδίδει τον καλύτερο τόκο. Ο καθοριστικός συντελεστής παραγωγής, σήμερα, είναι οι γνώσεις και όχι το κεφάλαιο, το έδαφος ή η εργασία.¹⁶

Ο μετασχηματισμός της σημερινής κοινωνίας σε κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης, αναδεικνύει την σπουδαιότητα της εκπαίδευσης και της αναμόρφωσης των εκπαιδευτικών συστημάτων. Το ανθρώπινο κεφάλαιο, είναι η απαραίτητη προϋπόθεση, για την χρήση και αξιοποίηση του υλικού κεφαλαίου. Συνεπώς, η εκπαίδευση πρέπει να αποτελεί στρατηγικό στόχο κάθε κοινωνίας για κοινωνική, πολιτιστική αλλά και οικονομική ανάπτυξη. Οι επιχειρήσεις αποτελούν την ραχοκοκαλιά της οικονομίας μιας χώρας, συνεπώς για να είναι ανταγωνιστικές στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, πρέπει οι επιχειρηματίες να είναι εκπαιδευμένοι στα σύγχρονα επιχειρηματικά μοντέλα ανάπτυξης.

1.3.2. Επιχειρηματική Εκπαίδευση

Στην εποχή μας, ειδικοί, ερευνητές, κράτη, πολυεθνικοί οργανισμοί, προωθούν την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα διότι φαίνεται να είναι συντελεστής οικονομικής μεγέθυνσης μιας χώρας. Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στα σχολεία πρέπει να εφοδιάζει τους νέους με βασικές γνώσεις οικονομικής θεωρίας, διοίκησης επιχειρήσεων, αλλά επίσης να καλλιεργεί επιχειρηματική κουλτούρα, να αναπτύσσει επιχειρηματική παρόρμηση, και κυρίως να αναπτύσσει επιχειρηματικές δεξιότητες.

¹⁶ Δρ. Μπιτζένης Α., 2014, *Διεθνής Επιχειρηματικότητα & Επενδύσεις*, Αθήνα Α. Σταμούλης

1.4. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

Ο Say και ο Cantillon θεωρεί ότι ο επιχειρηματίας πρέπει να είναι οργανωτής συντελεστών παραγωγής. Ο Schumpeter θεωρεί ότι ο επιχειρηματίας πρέπει να είναι καινοτόμος, ενώ ο Knight ότι πρέπει να αναλαμβάνει κινδύνους. Ο Casson πιστεύει ότι κύριο χαρακτηριστικό του επιχειρηματία είναι να οργανώνει πόρους. Ο Shackle λέει ότι κύριο χαρακτηριστικό του είναι η δημιουργικότητα. Ο Kirzner πιστεύει ότι ο επιχειρηματίας είναι αυτός που καιροφυλακτεί για επικερδείς ευκαιρίες.¹⁷

Γεννιέται ή γίνεται κάποιος πετυχημένος επιχειρηματίας; Ποια είναι τα έμφυτα ή επίκτητα χαρακτηριστικά που πρέπει να διαθέτει;

Όπως, αναφέρουν πολλοί μελετητές, το πρώτο χαρακτηριστικό γνώρισμα του επιχειρηματία είναι ο δυναμισμός του χαρακτήρα του. Πρέπει να θέλει κάποιος να πετύχει, να υπάρχει εσωτερικό κίνητρο για ανάληψη τέτοιας δράσης, να αναλαμβάνει ρίσκο, να αποδέχεται την αποτυχία και να επαναπροσδιορίζει την πορεία του. Ο δυναμισμός ή η ενεργητικότητα του ατόμου είναι ένα έμφυτο γνώρισμα που όμως μπορεί να αναπτυχθεί σε κατάλληλο οικογενειακό ή σχολικό περιβάλλον. Αρκετές φορές χρειάζεται να πετύχεις κάτι για να πιστέψεις ότι μπορείς να τα καταφέρεις. Η ενθάρρυνση, σαν παιδαγωγικό μέτρο οδηγεί σε μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση και ενεργοποιεί τους ανθρώπους.

Η ικανότητα δημιουργικής, αναλυτικής και κριτικής σκέψης είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για επιτυχία στην επιχειρηματική δραστηριότητα. Αν δεν αναλυθούν τα προβλήματα, δεν είναι δυνατόν να βρεθούν οι αιτίες δημιουργίας τους και να αναληφθούν οι σωστές ενέργειες – δράσεις για τη λύση τους. Η επιτυχία ενός εγχειρήματος απαιτεί συλλογή και επεξεργασία πληροφοριών. Μαθήματα, όπως τα μαθηματικά, απαιτούν ανάλυση, κρίση και σύνθεση. Η ενασχόληση των παιδιών με τα μαθηματικά, όταν δεν γίνεται με απομνημόνευση τύπων αλλά με κατανόηση, εκπαιδεύει τους νέους στην απόκτηση δεξιοτήτων επιχειρηματικότητας.

Η ικανότητα επικοινωνίας, κοινωνικότητας συνεργατικότητας, συμμετοχής στα 'κοινά' και ενσυναίσθησης, είναι πολύ απαραίτητα γνωρίσματα για όποιον θα δραστηριοποιηθεί επιχειρηματικά. Πρέπει να είναι καλός πομπός και καλός δέκτης μηνυμάτων ένας επιχειρηματίας, ώστε να επικοινωνεί αποτελεσματικά με πελάτες,

¹⁷ Δρ. Μπιτζένης Α., 2014, *Διεθνής Επιχειρηματικότητα & Επενδύσεις*, Αθήνα Α. Σταμούλης

προμηθευτές και εργαζομένους. Πρέπει να διακατέχεται από διακριτικότητα και λεπτότητα στις διαπροσωπικές του σχέσεις και να σέβεται την διαφορετικότητα. Η καλλιέργεια των παραπάνω γνωρισμάτων είναι και πρέπει να είναι ευθύνη του σχολείου και αποτελούν αποτελέσματα της ομαδοσυνεργατικής μάθησης.

Το σχολείο πρέπει, ακόμη, να καλλιεργήσει στους μαθητές την εργατικότητα, την ελευθερία έκφρασης, την ειλικρίνεια, την υπομονή και επιμονή και να δίνει χώρο ώστε οι μαθητές να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και ευθύνες. Ο πετυχημένος επιχειρηματίας πρέπει να είναι οργανωτικός, εργατικός, να ηγείται της ομάδας του εμπνέοντας τον σεβασμό, να αναλαμβάνει τις ευθύνες και να μην είναι συγκεντρωτικός αλλά να εκχωρεί αρμοδιότητες στους συνεργάτες του.

Το σημαντικότερο γνώρισμα, όμως, που πρέπει να έχει αποκτήσει κάποιος κατά την διάρκεια των βασικών του σπουδών είναι να έχει μάθει πως θα μαθαίνει. Η διαδικασία της μάθησης σταματά με τον φυσικό θάνατο. Πάντα μαθαίνουμε με τις εμπειρίες μας, με την αλληλεπίδραση με συνανθρώπους μας, με τις εκπαιδεύσεις μας δια βίου. Αν κάποιος επιχειρηματίας δεν μάθει από τα λάθη του ή την αποτυχία του σε ένα εγχείρημα, δεν θα πετύχει ποτέ.

Είναι ανάγκη να αναπτυχθεί επιχειρηματική κουλτούρα στα σχολεία, διότι η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα δεν συνδέεται αποκλειστικά με την ίδρυση μιας επιχείρησης, αλλά για να κινητοποιηθούν ταλέντα, να αναπτυχθεί η φαντασία και η δημιουργικότητα των νέων.

Η αλματώδης εξέλιξη της τεχνολογίας γέννησε και ένα νέο είδος επιχειρηματιών, τεχνολογικά προσανατολισμένων, τους yetties (young entrepreneur tech-based). Αντιπροσωπεύουν έναν νέο κλάδο της παγκόσμιας οικονομίας, της οικονομίας του internet. Οι yetties αποτελούν την ελίτ στο κόσμο της τεχνολογίας, είναι πολύ καλά εκπαιδευμένοι, διαθέτουν τα περισσότερα από τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά του πετυχημένου επιχειρηματία, όμως, ζώντας μπροστά από μια οθόνη, όπως είπε η Αθηνά Ιακωβίδου¹⁸, κινδυνεύουν να απορροφηθούν από το διαδίκτυο, χάνοντας την προσωπικότητα τους και την πραγματική ζωή.¹⁹

¹⁸ Ιδιοκτήτρια της εταιρείας Printall.

¹⁹ Παπαδόπουλος Δ., 2009, *Επιχειρηματικότητα και Επιχειρηματικές Αποφάσεις*, Εκδόσεις ΠΑ.ΜΑΚ.

1.5.ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σύμφωνα με τον Ν 1566/1985 με τον οποίο καθορίζεται η δομή και η λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σκοπός τους είναι να συμβάλουν στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν αρμονικά.

Από το 1985 και μετά, με ένα πλήθος κανονιστικών πράξεων προσπάθησαν οι Ελληνικές κυβερνήσεις να μεταρρυθμίσουν το εκπαιδευτικό σύστημα (σχεδόν και μια μεταρρύθμιση σε κάθε θητεία Υπουργού) και να το αναβαθμίσουν, χωρίς ποτέ να πάρουν ανατροφοδότηση για την αποτελεσματικότητα των εφαρμοζόμενων μεταρρυθμίσεων. Σύμφωνα με οδηγίες που εξέδωσε η Ε.Ε αναπτύχθηκε η εθνική στρατηγική για την Παιδεία, που είχε σαν αποτέλεσμα υψηλότερα ποσοστά των νέων να ολοκληρώνουν την δευτεροβάθμια εκπαίδευση, και υψηλά ποσοστά των νέων να εισέρχονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Μπορεί οι αριθμοί να ευημερούν, όμως όπως φαίνεται από τις επιδόσεις μας σε διαγωνισμούς π.χ. PISA, οι βασικές δεξιότητες που αποκτά ένας νέος που τελειώνει το Λύκειο, βρίσκονται σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Αυτό αποδεικνύει την χαμηλή ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Την τελευταία δεκαετία, έγινε μεγάλη προσπάθεια για την ένταξη των ΤΠΕ (νέων Τεχνολογιών) στην εκπαίδευση, όμως η σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας είναι σχεδόν ανύπαρκτη και αποτελεί ευχολόγιο του Δημοσίου Διαλόγου.²⁰

Το τυπικό Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι διαρθρωμένο στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση που περιλαμβάνει νηπιαγωγεία και δημοτικά σχολεία, στην Δευτεροβάθμια που περιλαμβάνει γυμνάσια και λύκεια, στην Μεταδευτεροβάθμια που περιλαμβάνει Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης και στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το Δημοτικό και το Γυμνάσιο (πρώτος κύκλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) αποτελεί την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση και το τριετές Γενικό Λύκειο, Επαγγελματικό Λύκειο και Επαγγελματικές Σχολές αποτελούν τον, μη υποχρεωτικό, δεύτερο κύκλο σπουδών. Σύμφωνα με επεξεργασία στοιχείων του

²⁰ <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/99> (ανακτ. 11/2019)

Υπουργείου από τον εκπαιδευτικό Αδριανουπολίτη Κωνσταντίνου, το διδακτικό προσωπικό της δημόσιας Επαγγελματικής Εκπαίδευσης για το σχολικό έτος 2015/2016 ανέρχονταν στους 11852, ενώ οι εγγεγραμμένοι μαθητές στους 88713.²¹ Το διδακτικό προσωπικό στα δημόσια Γενικά Λύκεια για το σχολικό έτος 2015/2016 ανέρχονταν στους 22892, ενώ οι εγγεγραμμένοι μαθητές στους 212079.

Από το 2012 (ΦΕΚ 372B'/20-02-2012) το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο παύει να λειτουργεί και αντικαθίσταται από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΦΕΚ 118Α'/24-05-2011), ως το επιστημονικό συμβουλευτικό όργανο για την διαμόρφωση της εφαρμοζόμενης εκπαιδευτικής πολιτικής. Το Ι.Ε.Π. γνωμοδοτεί ή εισηγείται στον Υπουργό, θέματα προγραμματισμού του εκπαιδευτικού έργου, αλλά και αποτίμησής του. Η Μονάδα Εκπαιδευτικής Καινοτομίας είναι επιφορτισμένη με την εκπόνηση ερευνών, την εφαρμογή καινοτόμων παρεμβάσεων στα σχολεία, και εισηγείται – γνωμοδοτεί για ωρολόγια προγράμματα, προγράμματα σπουδών και σχολικά εγχειρίδια. Το Ι.Ε.Π. γνωμοδοτεί για την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή μαθητικών διαγωνισμών που διοργανώνουν μη κυβερνητικοί φορείς, όπως ΜΚΟ, ΑΕΙ, επιστημονικές ενώσεις, δήμοι, μουσεία και μεμονωμένοι πολίτες. Τα περισσότερα εκπαιδευτικά προγράμματα και οι διαγωνισμοί που πραγματοποιούνται, δεν αποτελούν εκπαιδευτικές προτάσεις του επίσημου κρατικού φορέα, δεν εντάσσονται σε έργα ΕΣΠΑ, αλλά προέρχονται από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Προγράμματα που έχουν επίσημα ενταχθεί στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι τα projects, η περιβαλλοντική εκπαίδευση και η Θεματική Εβδομάδα που αφορούν θέματα κυκλοφοριακής αγωγής, αγωγή υγείας, πρόληψη εξαρτήσεων κλπ. Επίσημα, η επιχειρηματικότητα δεν υπάρχει ούτε σε αναλυτικά προγράμματα, ούτε στα σχολικά εγχειρίδια. Στα σχολικά εγχειρίδια των οικονομικών μαθημάτων στο Γενικό Λύκειο και στο ΕΠΑΛ, αναλύονται οικονομικές έννοιες, όπως πληθωρισμός, προσφορά και ζήτηση, το τραπεζικό σύστημα και άλλα. Σε ότι αφορά την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων που εντάσσονται σε γενικότερες δεξιότητες, όπως η ανάπτυξη κριτικής σκέψης και δημιουργικότητας, οι χαμηλές επιδόσεις στον διαγωνισμό PISA σε σχέση με το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ, αποδεικνύουν την ανάγκη αναμόρφωσης των αναλυτικών προγραμμάτων, επανεκπαίδευσης του διδακτικού προσωπικού, και αξιολόγησης στόχων και αποτελέσματος.

²¹ www.alfavita.gr

Στην Ελλάδα, το 2002 ξεκίνησαν δράσεις για τη προώθηση της εκπαίδευσης στη επιχειρηματικότητα, με χρηματοδότηση από το Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (ΕΠΕΑΕΚ I & II)²² όπως:

- Οι εικονικές επιχειρήσεις της Σιβιτανιδείου Σχολής με σκοπό την εξοικείωση των μαθητών με τις πραγματικές συνθήκες της αγοράς.
- Ο διαγωνισμός ‘επιχειρηματικής ιδέας’ και ‘επιχειρηματικού πλάνου’ (Venture 2002).
- Η εισαγωγή μαθημάτων Τεχνολογίας, Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων, στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο.
- Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού προσαρμοσμένου ανά ηλικιακή κατηγορία.
- Πραγματοποίηση επισκέψεων των μαθητών των Επαγγελματικών Λυκείων σε επιχειρήσεις και επιμελητήρια.
- Πρακτική άσκηση μαθητών των Επαγγελματικών Λυκείων.
- Επιμόρφωση εκπαιδευτικών των Επαγγελματικών Λυκείων για να λειτουργούν ως σύμβουλοι επιχειρηματικότητας.

Οι παραπάνω δράσεις εφαρμόστηκαν πιλοτικά, χωρίς να αξιολογηθούν τα αποτελέσματα που παράγαγαν. Ακόμη οι δράσεις αυτές, όπως και άλλες, δεν καθιερώθηκαν σε μόνιμη βάση αλλά ήταν ευκαιριακές λόγω της έλλειψης χρηματοδότησης. Έτσι δεν μπορεί να ελεγχθεί τι πέτυχε, τι απέτυχε και γιατί.

Φωτεινά παραδείγματα εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα αναφέρονται παρακάτω.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ‘Μαθητική Εικονική Επιχείρηση’ του Σωματείου Επιχειρηματικότητας Νέων, με την άδεια του Υπουργείου Παιδείας, απευθύνεται σε μαθητές Γ΄ Γυμνασίου και Α΄Β΄Γ΄ Λυκείου, οι οποίοι με την βοήθεια του σωματείου, κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς δημιουργούν την επιχείρησή τους με αληθινά προϊόντα και υπηρεσίες, τα οποία πουλούν και τα έσοδα διατίθενται σε φιλανθρωπικούς και κοινωνικούς σκοπούς. Επίσης συμμετέχουν σε Ελληνικές και Ευρωπαϊκές εκθέσεις, παίρνοντας βραβεία και υποτροφίες. Το σχολικό έτος 2018-19 έλαβαν μέρος 130 σχολεία από όλη την Ελλάδα. Ακόμη μέσω της παγκόσμιας

²² www.epeaek.gr

διαδικτυακής εξέτασης του Junior Achievement αποκτούν το πιστοποιητικό Entrepreneurial Skills Pass (ESP). Στον Πανελλήνιο Διαγωνισμό του 2018 κέρδισε η εικονική επιχείρηση ‘Helm.et’ του Εκπαιδευτηρίου Μπουγά της Καλαμάτας, η οποία κατέκτησε και το βραβείο Best Business Philosophy στο διαγωνισμό Junior Achievement Europe.²³ Στον Πανελλήνιο Διαγωνισμό του 2019 κέρδισε η εικονική επιχείρηση ‘Creta Xenia – Authentic Experience’ του Γενικού Λυκείου Μοχού του Ηρακλείου Κρήτης, υλοποιώντας μια καινοτόμα διαδικτυακή τουριστική επιχείρηση, επιστρατεύοντας τους ντόπιους να δείξουν πως παράγονται τα προϊόντα τους και τις ομορφιές του τόπου τους

Στα πλαίσια της υποστήριξης του έργου ‘Μια Νέα Αρχή στα ΕΠΑΛ’ χρηματοδοτήθηκε η συμμετοχή της Σιβιτανιδείου Σχολής στο πρόγραμμα ‘Εικονική Επιχείρηση’ λαμβάνοντας μέρος στη Μαθητική Εμπορική Έκθεση στο Μαρούσι με την επιχείρηση ‘SivitAloe’ που δραστηριοποιείται στο χώρο των φυσικών καλλυντικών, με προϊόν της, την κηραλοιφή με αλόη.²⁴ Με το ΕΠΕΑΕΚ II χρηματοδοτήθηκαν πιλοτικά προγράμματα εικονικών επιχειρήσεων στα ΤΕΕ και ΕΠΑΛ Αττικής και θερινών σχολείων για τα έτη 2005-2008.

Το 2014 το Εργαστήριο Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης Αγίου Δημητρίου, συμμετείχε με την εικονική επιχείρηση ‘3s School Synergy Snacks’ στο Junior Achievement Greece, και αυτή η συμμετοχή ήταν η αφετηρία για τη δημιουργία της πρώτης ομώνυμης ΚοινΣΕΠ που δημιουργείται από μαθητική εικονική επιχείρηση. Αυτό είναι ένα καλό παράδειγμα και κίνητρο για νέους με αναπηρία, για να νοιώσουν δημιουργικοί, αυτόνομοι και κοινωνικοποιημένοι.²⁵

1.6.ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ Ε.Ε ΚΑΙ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ - ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

1.6.1. Η στάση της Ε.Ε. στην εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα

Το τέλος του 20ου αιώνα βρίσκει την Ε.Ε. να αντιμετωπίζει σοβαρές προκλήσεις, όπως η παγκοσμιοποίηση της αγοράς, η αλματώδης τεχνολογική πρόοδος, η γήρανση του πληθυσμού και η κλιματική αλλαγή. Η Ε.Ε. έδρασε στις παραπάνω προκλήσεις με εστίαση στο τρίγωνο της γνώσης (εκπαίδευση-έρευνα-καινοτομία) με στόχο να

²³ <https://www.epixeiro.gr/article/97848> (ανακτ. 11/2019)

²⁴ <https://www.sivitanidios.edu.gr>

²⁵ <https://www.alfavita.gr/ekpaideysh/301545> (ανακτ. 12/2019)

καταστεί «η ανταγωνιστικότερη και δυναμική βασισμένη στη γνώση οικονομία στο κόσμο για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή»²⁶ και οργάνωσε μια στρατηγική (Στρατηγική της Λισαβώνας) με κέντρο τον Ευρωπαίο πολίτη.

Το 2012 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσιεύει τον ανασχεδιασμό της εκπαιδευτικής της πολιτικής με επένδυση σε νέες δεξιότητες, όπως η επιχειρηματικότητα, η ανάληψη πρωτοβουλιών, η ικανότητα σκέψης με κριτικό πνεύμα, η ομαδική εργασία, με στόχο καλύτερα κοινωνικοοικονομικά αποτελέσματα, και ανακοινώνει: « Τα κράτη μέλη θα πρέπει να προωθήσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες με νέους και δημιουργικούς τρόπους διδασκαλίας και μάθησης από το δημοτικό σχολείο και μετά, ενώ παράλληλα, από τη δευτεροβάθμια έως την τριτοβάθμια εκπαίδευση, θα πρέπει να υπάρχει εστίαση στις ευκαιρίες ίδρυσης επιχειρήσεων ως επιλογής σταδιοδρομίας. Η πείρα από τον πραγματικό κόσμο, που αποκτάται μέσω της μάθησης με βάση την επίλυση προβλημάτων και της διασύνδεσης με τις επιχειρήσεις, θα πρέπει να ενσωματωθεί σε όλα τα θεματικά πεδία και να προσαρμοστεί σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Όλοι οι νέοι θα πρέπει να αποκτούν τουλάχιστον μια πρακτική επιχειρηματική εμπειρία πριν ολοκληρώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση»²⁷

Όμως για να ενταχθούν στο σχολικό πρόγραμμα, οι νέες μαθησιακές δραστηριότητες πρέπει να εκπαιδευτούν σωστά οι εκπαιδευτές. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε διάφορα έγγραφα πολιτικής για την αρχική εκπαίδευση και τη συνεχή επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών που θα κληθούν να υλοποιήσουν αυτά τα προγράμματα.²⁸

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μέσω του προγράμματος δράσης της για την επιχειρηματικότητα 2020, επεσήμανε την ανάγκη ενσωμάτωσης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε όλους τους τομείς εκπαίδευσης (τυπική και μη τυπική). Σύμφωνα με τον οδηγό που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την εκπαίδευση των εκπαιδευτών επιχειρηματικότητας, δεν πρέπει οι εκπαιδευτές να διδάσκουν επιχειρηματικότητα χωρίς οι ίδιοι να την διαθέτουν. Πρέπει να έχουν πάθος για τη διδασκαλία, να εμπνέουν, να έχουν ανοικτό πνεύμα, να προωθούν ιδέες, να σέβονται

²⁶ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Λισαβώνας 2000, σελ 11

²⁷ http://ec-europa.eu/education/news/rethinking/com669_en.pdf (ανακτ 10/2019)

²⁸ http://ec-europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/education-training-entrepreneurship/index_en.htm , [ανακτ 10/2019]

την ποικιλομορφία των απόψεων, να χρησιμοποιούν την εμπειρική μάθηση, να είναι δημιουργικοί και να μπορούν να δημιουργούν εταιρικές σχέσεις με συναδέλφους και επιχειρήσεις. Για να παραχθούν, βέβαια, αποτελέσματα πρέπει να δημιουργηθούν μέθοδοι αξιολόγησης και διασφάλισης ποιότητας.²⁹

Οι συστάσεις προς τα κράτη – μέλη από την ΕΕ, ήταν να δημιουργήσουν ιδρύματα εκπαίδευσης εκπαιδευτών επιχειρηματικότητας, ώστε αυτοί να αποκτήσουν άρτια αρχική εκπαίδευση, η εκπαίδευση να στηρίζεται σε νέες παιδαγωγικές μεθόδους, τα σχολεία να δίνουν αξία στην επιχειρηματική εκπαίδευση, να υπάρξουν δομές συνεργασίας με την τοπική κοινωνία και τις επιχειρήσεις, και να αναπτυχθούν δίκτυα επιχειρηματικής διδασκαλίας για ανταλλαγή εμπειριών και τεχνογνωσίας.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θέσπισε βραβεία επιχειρηματικού σχολείου ‘The Entrepreneurial School of the Year’, βραβεύοντας κάθε χρόνο σχολεία που επιδεικνύουν όραμα και σχέδιο για την επιχειρηματική εκπαίδευση, που επενδύουν στη διαρκή επιμόρφωση των εκπαιδευτών, και εμπλέκουν στις δραστηριότητες τους την τοπική κοινωνία και τις επιχειρήσεις. Το 2015 βραβεύτηκε το Αρσάκειο Λύκειο Ψυχικού Αθηνών

Το 2008 οχτώ κυβερνήσεις των κρατών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Αλβανία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κροατία, Κοσσυφοπέδιο, Βόρεια Μακεδονία, Μαυροβούνιο, Σερβία και Τουρκία αποφάσισαν την θέσπιση του (SEECCEL) κέντρου προώθησης της οικονομίας της γνώσης. Το συγκεκριμένο έργο υλοποιήθηκε πιλοτικά σε 32 σχολεία των προαναφερθέντων χωρών, με στόχο την ανάπτυξη επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε εκπαιδευτές, εκπαιδευόμενους και διευθυντές σχολείων.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, ένταξε την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στη Στρατηγική 2020 και αναπτύχθηκαν εργαλεία παρακολούθησης της επίδοσης των κρατών σε αυτό τον τομέα. Από την έρευνα του Δικτύου Ευρυδίκη³⁰ το 2016 και στα τέσσερα επίπεδα εκπαίδευσης, ελέγχθηκαν, αν η διδασκαλία του επιχειρείν είναι ενσωματωμένη σε όλο το πρόγραμμα σπουδών, αν πραγματοποιούνται πρακτικές επιχειρηματικές εμπειρίες, η αξιολόγηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων, τα μέτρα

²⁹ Guide Entrepreneurship Education_2014_EL-1.pdf (ανακτ. 10/2019)

³⁰ Σχετικοί Πίνακες στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

στήριξης των εκπαιδευτικών και η εκπαίδευση τους. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι:

- Η πλειονότητα των χωρών, χρηματοδοτεί την εκπαίδευση στο επιχειρείν, από εθνικούς πόρους κυρίως και από έμμεσες Ευρωπαϊκές πηγές.
- Σε κάποιες χώρες έχει ενσωματωθεί η διδασκαλία της επιχειρηματικότητας στο πρόγραμμα σπουδών, αλλά οι μέθοδοι διδασκαλίας και ο βαθμός στον οποίο διδάσκεται ποικίλουν.
- Οι πρακτικές επιχειρηματικές εμπειρίες, ενσωματώνονται σπάνια στα καθιερωμένα σχολικά προγράμματα
- Το επιχειρείν σαν ξεχωριστό μάθημα είναι πιο συχνό στην αρχική Επαγγελματική εκπαίδευση.
- Καμιά χώρα δεν καθιστά την διδασκαλία του Επιχειρείν, διαθέσιμη σε κάθε μαθητή.
- Σε καμιά χώρα, πλην της Εσθονίας, δεν εντάχθηκε η υποχρεωτική εκπαίδευση στο Επιχειρείν για τους εκπαιδευτικούς, στην αρχική ή συνεχιζόμενη Επαγγελματική τους ανάπτυξη.

1.6.2. Εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα αναγνωρίστηκε ως άμεση προτεραιότητα για όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης, εστιάζοντας το ενδιαφέρον της στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το Ηνωμένο Βασίλειο δεν ενστερνίστηκε κάποια εθνική στρατηγική, αλλά υποστήριξε αποκεντρωμένα προγράμματα και πρωτοβουλίες. Το 'Big Ideas Wales' είναι μια διαδικτυακή θύρα που προσφέρει υποστήριξη, και περιέχει οδηγούς, μελέτες περιπτώσεων, και είναι προσβάσιμο από τον κάθε νέο ηλικίας 5-25 ετών. Το 'The Enterprise Troopers' είναι διαγωνισμός μεταξύ μαθητών των δημοτικών σχολείων της Ουαλίας, υποστηρίζοντας την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων με διασκεδαστικό τρόπο. Το Ηνωμένο Βασίλειο, όπως και οι χώρες Τσεχία, Γερμανία, Εσθονία, Λιθουανία, Πολωνία και Σλοβενία, συμμετέχουν στο 'Creative Entrepreneurship in Schools' που είναι ένα online forum, στο οποίο, οι χώρες που συμμετέχουν, μοιράζονται καλές πρακτικές στην επιχειρηματική εκπαίδευση. Το 2014 θεσπίστηκε και εθνικό βραβείο για δασκάλους επιχειρηματικότητας, υποστηρίζοντας με αυτό τον τρόπο την επιχειρηματική εκπαίδευση στα σχολεία. Θεσπίστηκαν τα

εθνικά πρότυπα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης και εκπονήθηκε οδηγός για τους δασκάλους, δίνοντας έμφαση στην συνεργασία σχολείου με την τοπική κοινωνία και τους επιχειρηματίες, και προμηθεύοντας τους πολλές μελέτες περιπτώσεων. Σε συνεργασία με τα πανεπιστήμια Warwick και Lappeenranta ανέπτυξε το ‘Impact Evaluation Framework’ ως εργαλείο ανατροφοδότησης και αξιολόγησης της εφαρμοζόμενης επιχειρηματικής εκπαίδευσης, σε πιλοτικά σχολεία.³¹

1.6.3. Η Νορβηγική Στρατηγική στην Επιχειρηματική Εκπαίδευση

Λαμβάνοντας υπόψιν, τη σημασία της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα, όχι μόνο στα πανεπιστήμια αλλά και στις κατώτερες βαθμίδες της εκπαίδευσης, η Νορβηγική Κυβέρνηση, έθεσε την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στον πυρήνα της εθνικής της εκπαιδευτικής πολιτικής. Από το 1970, εφαρμόστηκε το πρόγραμμα των action-learning projects και από τη δεκαετία του 1990 μπήκε στο ωρολόγιο πρόγραμμα των σχολείων η επιχειρηματικότητα. Υιοθετώντας το ‘learning by doing’ εφάρμοσε το πρόγραμμα CP (company program) στο οποίο παίρνουν μέρος μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το πρόγραμμα παρέχει και θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση, προετοιμάζοντας τα παιδιά για την επαγγελματική τους ζωή. Τα παιδιά υπό την επίβλεψη των δασκάλων τους για 25 εβδομάδες δημιουργούν μικρές επιχειρήσεις, μαθαίνοντας να διοικούν, να παράγουν, να πωλούν. Στο τέλος της χρονιάς παίρνουν μέρος σε εθνικούς και Ευρωπαϊκούς διαγωνισμούς και εκθέσεις. Ακόμη από το 2007 εφαρμόστηκε το πρόγραμμα ‘Entrepreneurship and Business Development’ στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε μαθητές που είχαν συμμετάσχει στο πρόγραμμα CP και σε μαθητές που δεν είχαν συμμετάσχει, εξετάστηκε η επίδραση των προγραμμάτων επιχειρηματικότητας στην απόκτηση δεξιοτήτων αλλά και επιχειρηματικών προθέσεων. Από τα αποτελέσματα προέκυψε ότι οι συμμετέχοντες στα προγράμματα, διαμόρφωσαν θετικότερη στάση στο να γίνουν μελλοντικοί επιχειρηματίες ή αυτοαπασχολούμενοι, και με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση ότι μπορούν να ‘τρέξουν’ μια νέα επιχείρηση.³²

³¹ <https://www.schooleducationgateway.eu/downloads/Governance/2018-wgs6-Full-Final-Output.pdf>

³² Vegard Johansen, Tuva Schanke, Hoyvarde Clausen, 2012, *Entrepreneurship Education and Pupils Attitudes Towards Entrepreneurs*, Eastern Norway/ Fordland Research Institute, INTECHWEB.ORG

1.6.4. Άλλες περιπτώσεις

Πολλές Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις προώθησαν την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα θεωρώντας ότι η ανάπτυξη επιχειρηματικών ταλέντων, αποτελεί ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για την οικονομία της χώρας τους. Πολλά Ευρωπαϊκά προγράμματα παρουσιάστηκαν ως καλές πρακτικές, όπως το πρόγραμμα ‘Empressa Joven Europea/European Young Enterprise’ που εφαρμόστηκε στην περιοχή Asturias της Ισπανίας, όπου είχε στόχο τη δημιουργία μικρής επιχείρησης στην τάξη από παιδιά 14-16 ετών. Η επιχείρηση αυτή ήταν πραγματική, με πραγματικούς πελάτες και πραγματικά χρήματα. Από την έρευνα που διεξήχθη, πριν και μετά την εφαρμογή του προγράμματος, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα επιχειρηματικά χαρακτηριστικά των μαθητών δεν διαφοροποιήθηκαν αισθητά. Όμως αυξήθηκε σε 77% ο αριθμός όσων θέλουν να ακολουθήσουν επιχειρηματική καριέρα και ήταν πρόθυμοι να αναλάβουν ρίσκο. Συνεπώς, το πρόγραμμα επιχειρηματικότητας επηρέασε τα μελλοντικά επαγγελματικά σχέδια των παιδιών.³³

Μια άλλη έρευνα διεξήχθη στο Πανεπιστήμιο του Dubrovnic της Κροατίας για την ανίχνευση των προθέσεων των νέων που σπουδάζουν οικονομικά, να εισέλθουν στο κόσμο των επιχειρήσεων, μελλοντικά αλλά και για την ανίχνευση του επιπέδου επιχειρηματικής εκπαίδευσης τους. Η έρευνα απέδειξε ότι οι σπουδαστές είχαν αποκτήσει ισχυρή τάση να δραστηριοποιηθούν επιχειρηματικά στο μέλλον. Τα αποτελέσματα απέδειξαν ότι η εκπαίδευση μπορεί να επηρεάσει θετικά την επιχειρηματική διάθεση των νέων.³⁴

Μια άλλη έρευνα διεξήχθη στην Πολωνία το 2016 για την επιχειρηματική εκπαίδευση στα σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με ανάλυση των ωρολογίων προγραμμάτων και των μαθησιακών στόχων των μαθημάτων. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι το σχολείο εξοπλίζει τους μαθητές του με κοινωνικές δεξιότητες,

³³ Ricardo Gouveia, Anabela Dinis, 2012, *The Effect of an Entrepreneurial Training Programme on Entrepreneurial Traits and Intention of Secondary Students*, NECE, University of Beira Interior Portugal INTECHWEB.ORG

³⁴ Ivona Vrdoljak Raguz, Matea Matic, *Student's Perceptions and Intentions towards Entrepreneurship*, International Journal of Management Cases, Vol 13, Issue 3, σελ 38-49

με δεξιότητες στα οικονομικά σε αξιοσημείωτο βαθμό, δεξιότητες διοίκησης, αλλά δεξιότητες επιχειρηματικής σκέψης σε ελάχιστο ποσοστό, στο 100% των μαθημάτων.³⁵

1.6.5. Μία περίπτωση στις Η.Π.Α.³⁶

Σύμφωνα με μια ενημέρωση που έγινε από το Ινστιτούτο Εκπαίδευσης και Οικονομίας του Πανεπιστημίου Columbia της Νέας Υόρκης, επιθεωρητές της Μέσης Εκπαίδευσης της Νέας Υόρκης, αφού παρακολούθησαν την εφαρμογή των προγραμμάτων εικονικών επιχειρήσεων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ευρώπη, υιοθέτησαν το πρόγραμμα το 1996 και μέχρι το σχολικό έτος 2006 – 2007 το πρόγραμμα λειτουργούσε σε 53 σχολεία της Νέας Υόρκης και σε περισσότερα από 450 ιδρύματα σε όλη τη χώρα. Τα προγράμματα ήταν μαθητοκεντρικά και μάλιστα διευθύνονταν από τους μαθητές. Οι εκπαιδευτές είχαν ρόλο συντονιστή. Για να πραγματοποιηθεί το πρόγραμμα το γραφείο εικονικών επιχειρήσεων του υπουργείου της Νέας Υόρκης επιμόρφωσε τους εκπαιδευτές και παρείχε πόρους και τεχνική υποστήριξη ώστε να δημιουργηθεί ένα εικονικό τραπεζικό σύστημα, μια εικονική αγορά κλπ, δηλαδή ένας εικονικός επιχειρηματικός στίβος. Μετά την εφαρμογή του προγράμματος για μια δεκαετία, διεξήχθη έρευνα για να διαπιστωθεί η συνολική επιρροή του στους μαθητές, πόσο το πρόγραμμα βοήθησε στην ανάπτυξη δεξιοτήτων (job skills), η επίδρασή του στη μάθηση και η συμβολή του στην προετοιμασία για ανώτερες σπουδές ή για μια καριέρα. Τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι το πρόγραμμα των εικονικών επιχειρήσεων βοηθά τους μαθητές να κερδίσουν ετοιμότητα για εργασία και ακαδημαϊκές δεξιότητες που απαιτούνται για την προετοιμασία τους για μια καριέρα ή για ανώτερες σπουδές. Το πρόγραμμα των εικονικών επιχειρήσεων δίνει ευελιξία στους καθηγητές, τους κάνει πιο δημιουργικούς και τους δίνει την ευκαιρία να δουλέψουν με τον κάθε μαθητή ξεχωριστά. Επειδή λοιπόν τα αποτελέσματα της έρευνας ήταν πολύ θετικά το ινστιτούτο πρότεινε τη συνέχιση της υποστήριξης του προγράμματος παρά τους αυξημένους πόρους που απαιτεί η λειτουργία του και προτείνει να επεκταθεί και σε άλλα σχολεία.

35

https://www.researchgate.net/publication/299471134_Entrepreneurship_Education_at_Secondary_Level_in_Transition_Economies_A_Case_of_Poland (ανακτ. 11/2019)

³⁶ <https://www.tc.columbia.edu/iee/BRIEFS/IEEBrief31.pdf> (ανακτ. 12/2019)

2. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ

2.1.ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να προετοιμάζει τους νέους για την μετάβασή τους στην εργασία, γι' αυτό πρέπει να διαθέτει ευκαμψία ως προς τα εφαρμοζόμενα προγράμματα του, ώστε να καταρτίζει τους νέους σύμφωνα με τις ανάγκες της αγοράς. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με ανάπτυξη διαύλων επικοινωνίας μεταξύ επιχειρήσεων και άλλων κοινωνικών εταίρων, με όσους ασκούν την εκπαιδευτική πολιτική. Στην Ιαπωνία έχουν αναπτυχθεί στενές σχέσεις μεταξύ σχολείου και επιχειρήσεων, ακόμη και σε ατομικό επίπεδο.³⁷ Αυτές οι άτυπες συμφωνίες, οδηγούν σε εκπαίδευση σύμφωνα με τη ζήτηση, με αποτέλεσμα περισσότερες προσλήψεις νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας. Το Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών του Lahti (Φιλανδία) δημιούργησε το πρόγραμμα 'Σχολή διαδοχής επιχειρήσεων' ώστε να φέρνει σε επαφή σπουδαστές με επιχειρηματίες που αναζητούν διάδοχο.³⁸ Επίσης πολλές επιχειρήσεις υποστηρίζουν εκπαιδευτικά προγράμματα, όπως το πρόγραμμα εικονικής επιχείρησης του μη κερδοσκοπικού εκπαιδευτικού οργανισμού ΣΕΝ/JA Greece, που υποστηρίζεται από την MetLife, την Ελληνική Πρωτοβουλία, το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος και 60 επιχειρήσεις - μέλη του. Το 2018 γεννήθηκε το 'Σχολείο Τουρισμού On Tour' από την συνεργασία του Ινστιτούτου του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων και του Σχολείου Τουρισμού Καλαμάτας, με στόχο να προσφέρει γνώσεις, δεξιότητες και έμπνευση σε επαγγελματίες σε αναπτυσσόμενες τουριστικές περιοχές. Ακόμη εταιρείες ή τα σωματεία τους χρηματοδοτούν έρευνες στο χώρο της εκπαίδευσης, διοργανώνουν διαγωνισμούς και βραβεύουν καινοτόμες πρωτοβουλίες στο χώρο της εκπαίδευσης, όπως πχ το Education Business Awards. Στα πλαίσια της συνεργασίας σχολείου – επιχειρήσεων, εταιρίες, προσφέρονται για την πρακτική άσκηση φοιτητών, για μαθητεία, για εκπαιδευτικές επισκέψεις μαθητών στους χώρους τους, επίσης διαθέτουν σε σχολεία ηλεκτρονικό και γραφειακό εξοπλισμό, συμμετέχουν σε 'Career Days' παρέχοντας στους συμμετέχοντες νέους, την εμπειρία τους.

³⁷ ΚΕΠΕ, 2004, *Εκπαίδευση και Αγορά Εργασίας, Μελέτη Αρ. 50*

³⁸ www.jatkajakoulu.fi

2.2.Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΘΗΤΕΙΑΣ

Ο θεσμός της μαθητείας συνδέει την εκπαίδευση με την αγορά εργασίας, αφού η πραγματοποίηση της απαιτεί την συμμετοχή των επιχειρήσεων. Η μαθητεία ως αρχική ή συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση αποσκοπεί, στην απόκτηση προϋπηρεσίας και αναβάθμιση των επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων των νέων, ώστε να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της αγοράς. Σήμερα η Ελλάδα στο τομέα της ανάπτυξης δεξιοτήτων βρίσκεται χαμηλότερα από το μέσο όρο της ΕΕ³⁹. Για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα πρέπει το σχολείο να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα της αγοράς, να υπάρξει εθνική Στρατηγική και διάλογος με τους κοινωνικούς εταίρους.

Η μαθητεία στην Ελλάδα ξεκίνησε από το 1950 και για πολλά χρόνια ήταν ευθύνη του ΟΑΕΔ. Πρόσφατα, η παρατεταμένη ύφεση, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, η χαμηλή ανταγωνιστικότητα, οι πολιτικές αποφάσεις της ΕΕ και οι οδηγίες της, οδήγησαν στην ανάπτυξη Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου για την Αναβάθμιση της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης και τη Μαθητεία (2016). Με το όραμα ‘Μια Νέα Αρχή για τα ΕΠΑΛ’ αναδεικνύεται και ενισχύεται ο κοινωνικός ρόλος της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, ενισχύεται η ελκυστικότητα της, διευρύνεται ο θεσμός της μαθητείας, ενισχύεται η σύνδεση της με την αγορά εργασίας και η αποτελεσματικότητά της. Η μαθητεία απευθύνεται σε ενήλικες, με συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών (4 ημέρες εργάζονται στην επιχείρηση και 1 ημέρα σχολείο) επιτυγχάνοντας τη συνεργασία σχολείου και επιχειρήσεων, με ημερήσια αποζημίωση και ασφάλιση για τους μαθητές. Ταυτόχρονα δίνονται κάποια κίνητρα στις επιχειρήσεις, διότι πρέπει να διαθέτουν στον χώρο τους, κατάλληλες εγκαταστάσεις για την εκπαίδευση, να διαθέτουν ένα στέλεχος τους ως εκπαιδευτή, και να συνεργάζονται με τη σχολική μονάδα για την υλοποίηση του προγράμματος.

Σήμερα στην χώρα μας ο θεσμός της μαθητείας δεν εφαρμόζεται για όλες τις ειδικότητες των ΕΠΑΛ. Η υλοποίηση του θεσμού εξαρτάται κατά πολύ από τις επιχειρήσεις. Οι εργοδότες πρέπει να θεωρήσουν την μαθητεία ως επένδυση, διότι στο μέλλον θα έχουν ειδικευμένους υπαλλήλους για τις ανάγκες της επιχείρησης, θα μπορούν να επιλέξουν τους καλύτερους για πρόσληψη, αυξάνουν την παραγωγικότητα

³⁹ https://www.cedefop.europa.eu/files/9115_en.pdf

τους αφού οι εκπαιδευόμενοι εργάζονται. Σύμφωνα με έρευνα⁴⁰ του CEDEFOP το 70% των νέων της Ευρώπης θεωρούν καλή λύση τη συμμετοχή τους στη μαθητεία, όμως μόνο το 25% των επιχειρήσεων δέχονται να συμπράξουν.

Σε έρευνα⁴¹ που πραγματοποιήθηκε σε μαθητές ΕΠΑΛ Λάρισας, εξετάστηκαν οι απόψεις των μαθητών για την μαθητεία και η απόφαση τους για τη συμμετοχή τους σε αυτήν. Προέκυψε ότι οι μαθητές είχαν ελλιπή ενημέρωση για τον θεσμό της μαθητείας, το 90% επιθυμούσε τη συμμετοχή τους σε αυτήν, πιστεύοντας ότι έτσι αύξαναν την πιθανότητα για εύρεση εργασίας. Επίσης, ο κυριότερος λόγος για όσους δεν θα συμμετείχαν, ήταν η ασχολία τους σε δική τους επιχείρηση. Από την έρευνα διαφάνηκε μια ανασφάλεια των μαθητών ως προς το εργασιακό περιβάλλον, το ύψος της αμοιβής και αν αυτή θα καταβάλλονταν.

Από την έρευνα του Cedefop το 2012 'From Initial Education to Working Life'⁴² αποδεικνύεται ότι στις χώρες, όπου το εκπαιδευτικό σύστημα είναι στενά συνδεδεμένο με την αγορά εργασίας, συνδυάζοντας την θεωρητική γνώση με την εργασιακή εμπειρία (μαθητεία, προσανατολισμένα σχολικά προγράμματα), οι δείκτες απασχολησιμότητας των νέων είναι υψηλότεροι, κατά την μετάβασή τους στην εργασία.

2.3. ΚΕΝΤΡΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, εισήγαγε στη Στρατηγική της 'Ευρώπη 2020' το 'Τρίγωνο της Γνώσης' θέλοντας να δείξει τη σημασία της Ανώτερης Εκπαίδευσης, της Έρευνας και Τεχνολογίας, και της Επιχειρηματικότητας, καθώς και τις αλληλεπιδράσεις τους, στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης. Η παραγόμενη γνώση από την έρευνα στο χώρο της Εκπαίδευσης μπορεί να μετουσιωθεί σε επιχειρηματική ιδέα, αλλά και οι επιχειρηματικές ανάγκες, μπορούν να οδηγήσουν σε έρευνα και γνώση. Για την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ της Εκπαίδευσης και των Επιχειρήσεων, αναπτύχθηκαν Ευρωπαϊκά κέντρα, όπως το European Institute of Innovation and Technology, Cedefop, European Training Foundation, καθώς και δίκτυα συντονισμού, όπως το Eurydice, το Euroguidance και άλλα. Επίσης δημιουργήθηκαν πάρκα,

⁴⁰ https://www.cedefop.europa.eu/files/2014_04_29_Press-release_BN-Developing-apprenticeships_EL.pdf (ανακτ. 12/2019)

⁴¹ www.Journal.educircle.gr Η μαθητεία ως ο συνδετικός κρίκος μεταξύ σχολείου και επαγγέλματος Τόμος 7, Τεύχος 3, 2019 (ανακτ. 12/2019)

⁴² https://www.cedefop.europa.eu/files/3063_en.pdf

θερμοκοιτίδες και περιοχές έρευνας και καινοτομίας, συνδέοντας την εκπαίδευση με την επιχειρηματικότητα.⁴³ Ταυτόχρονα αναπτύχθηκαν διεθνή δίκτυα, όπως το IASP⁴⁴ που διοργανώνει διεθνή forums και εκθέσεις, φέρνοντας κοντά ερευνητές και επιχειρήσεις για την ανίχνευση νέων ευκαιριών, και την ανάπτυξη νέων πάρκων καινοτομίας.

Στην Ελλάδα, τα Πανεπιστήμια έχουν δημιουργήσει κέντρα και εργαστήρια επιχειρηματικότητας, όπως, το 'ΜΟΚΕ' του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, το κέντρο 'Αρχιμήδης' του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, και άλλα, ως κέντρα σύγχρονων μορφών εκπαίδευσης, αξιοποιώντας την έρευνα στην επιχειρηματικότητα, ενισχύοντας την καινοτομία σε επιχειρήσεις και προσελκύοντας επενδύσεις. Επίσης δημιουργήθηκαν θερμοκοιτίδες, όπως πχ η THERMI AE, για να διευκολύνουν την ανάπτυξη νέων καινοτόμων επιχειρήσεων, παρέχοντας υποδομές και συμβουλευτικές υπηρεσίες. Για την δημιουργία γεφυρών επικοινωνίας μεταξύ επιχειρήσεων, κέντρων επιχειρηματικότητας, και διεθνών οργανισμών, διοργανώνονται συνέδρια από πανεπιστήμια, όπως το 'ICIB', το 'UoM Tech and the City' του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, το 'ΠΑΝΟΡΑΜΑ' επιχειρηματικότητας και σταδιοδρομίας.

Για την κινητοποίηση και εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα των νέων, πρέπει τα κέντρα επιχειρηματικότητας να συνδεθούν και με την δευτεροβάθμια εκπαίδευση, για την παροχή τεχνογνωσίας, υποστήριξης, ανίχνευσης ταλέντων και εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα με δημιουργία θερινών σχολείων.

2.4.ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ

Για την βελτίωση, την ποιότητα και αποτελεσματικότητα του σχολείου, αλλά και για μια εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς, απαιτούνται οικονομικοί πόροι. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, η δημόσια δαπάνη για την εκπαίδευση και στις τρεις βαθμίδες της ως ποσοστό του ΑΕΠ για το 2016 ανήλθε στο 4,3%, καταλαμβάνοντας την προτελευταία θέση στην ΕΕ. Από αυτό το ποσοστό το 4% δίνεται από την γενική κυβέρνηση, ενώ το 0,3% από την τοπική αυτοδιοίκηση. Ταυτόχρονα τα νοικοκυριά, επιβαρύνθηκαν το 2016 με 1 δις ευρώ για δαπάνες ιδιωτικής εκπαίδευσης (φροντιστήρια, ξένες γλώσσες, ιδιαίτερα μαθήματα,

⁴³ Μπουτσιούκη Σ., 2017, *Ευρωπαϊκή Πολιτική στην Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη, Κ & Μ Σταμούλη

⁴⁴ <https://www.iasp.ws>

εκπαιδευτικές εκδρομές και άλλα).⁴⁵ Ως προς την κατά κεφαλή δαπάνη υπήρξε μεγάλη μείωση στα πρώτα χρόνια της κρίσης, 2008-2015, η οποία εξηγείται από τις μειώσεις μισθών των εκπαιδευτικών αλλά και τη δραστική μείωση των επιμορφώσεων τους. Σε ό,τι αφορά την κατανομή των δαπανών, το μεγαλύτερο μέρος τους, πάνω από 90% δίνεται για μισθούς των εργαζομένων. Σε έρευνα για την χρηματοδότηση σχολικών μονάδων και την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης, σε μεγάλο ποσοστό οι ερωτηθέντες, απάντησαν ότι η χρηματοδότηση είναι ανεπαρκής και φτάνει για να καλυφτούν μόνο βασικές ανάγκες, όπως θέρμανση, φωτισμός. Αναφορικά με άλλες πηγές χρηματοδότησης, όπως οι σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων, αυτοί μπορούν να χρηματοδοτήσουν κάποιες σχολικές εκδρομές και πολιτιστικές δραστηριότητες. Υπάρχουν και σχολικές μονάδες που ενισχύονται από τοπικές επιχειρήσεις, παρέχοντας τους χαρτί ή υπολογιστές, ως χορηγία. Το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων (εκπαιδευτικών και γονέων) απάντησε ότι η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης επηρεάζεται πολύ ή αρκετά από την χρηματοδότηση.⁴⁶

Οι δαπάνες για την θέρμανση και το υποστηρικτικό υλικό των σχολείων είναι ευθύνη της τοπικής αυτοδιοίκησης. Λόγω της οικονομικής κρίσης, οι περισσότεροι Δήμοι, αδυνατούν να καλύψουν βασικές ανάγκες των σχολείων. Για αυτόν τον λόγο, είναι επιτακτική ανάγκη, εξεύρεσης πόρων είτε μέσω χορηγιών από ιδιώτες, είτε μέσω προγραμμάτων της ΕΕ, είτε μέσω διάθεσης των σχολικών εγκαταστάσεων για ιδιωτικές εκδηλώσεις. Παράδειγμα πράσινης καινοτομίας με ταυτόχρονη στήριξη του σχολείου είναι αυτή που εφαρμόζεται από μονάδα επεξεργασίας ελαιολάδου, καθώς προωθεί το ζεστό νερό που χρησιμοποίησε σε γειτονικό του σχολείο για την θέρμανση του, και κατά την επιστροφή του νερού αυτό έχει ψυχθεί και είναι κατάλληλο για την ψύξη του ελαιολάδου.⁴⁷ Βέβαια η εξασφάλιση οικονομικών πόρων, δεν συνεπάγεται οπωσδήποτε και επίτευξη των στόχων. Πολλές φορές η κατανομή τους δεν είναι ορθολογική, και η διαχείριση τους αναποτελεσματική.

⁴⁵ http://iobe.gr/docs/research/RES_05_F_14032019_REP.pdf

⁴⁶ [www.pi-schools.gr/download/programs/erevnes/ax_poiot_xar_prot_def_t_ekp/poiot_ekp_erevn/s_437_466.p](http://www.pi-schools.gr/download/programs/erevnes/ax_poiot_xar_prot_def_t_ekp/poiot_ekp_erevn/s_437_466.pdf)
[df](http://www.pi-schools.gr/download/programs/erevnes/ax_poiot_xar_prot_def_t_ekp/poiot_ekp_erevn/s_437_466.p) (ανακτ. 10/2019)

⁴⁷ Οδηγός: *Καινοτόμος Επιχειρηματικότητα* του EOMMEX 2009

3. ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

3.1.ΟΡΙΣΜΟΙ – ΣΤΟΧΟΙ

Το 1987 η Παγκόσμια Επιτροπή για την Ανάπτυξη και το Περιβάλλον, συνέταξε την έκθεση Brundtland⁴⁸ και τόνισε τη σημασία της συνεχούς και αδιάκοπης ανάπτυξης, της βιώσιμης ανάπτυξης (sustainable development). Σύμφωνα με την έκθεση, η ανάπτυξη πρέπει να είναι φιλική με το περιβάλλον και την κοινωνία, και έχει σαν κεντρικό σημείο αναφοράς της, την ικανοποίηση των αναγκών της σημερινής γενιάς αλλά να μην διακυβεύει την δυνατότητα και των επερχόμενων γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες.

Το Σεπτέμβριο του 2015 η Γενική συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε 17 Στόχους ως ‘Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης’ ως απάντηση στις παγκόσμιες προκλήσεις και προβλήματα. Αν και το ποσοστό της ακραίας φτώχειας έχει μειωθεί, όμως η φτώχεια είναι κάτι παραπάνω από την έλλειψη πόρων για εξασφάλιση βιώσιμων συνθηκών διαβίωσης. Η φτώχεια έχει μορφές, όπως, υποσιτισμός, περιορισμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση, στα συστήματα υγείας, κοινωνική διάκριση και αποκλεισμό. Η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να συντελείται χωρίς αποκλεισμούς, να παρέχει βιώσιμες θέσεις εργασίας και να προάγει την ισότητα.⁴⁹

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, μετά την κρίση του 2008, σχεδίασε τη στρατηγική ‘Ευρώπη 2020’ με γνώμονα την επίτευξη: ‘Εξυπνης Ανάπτυξης – Βιώσιμης Ανάπτυξης – Ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς’. Σύμφωνα με την παραπάνω Στρατηγική απαιτείται:

- α. η βιώσιμη ανάπτυξη της οικονομίας με αποδοτική αξιοποίηση των πόρων, επένδυση στην πράσινη οικονομία και στην οικονομία της γνώσης
- β. η βιώσιμη ανάπτυξη της κοινωνίας με αύξηση της απασχολησιμότητας, της εκπαίδευσης, καταπολέμηση των ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού, και προώθηση της κοινωνικής ειρήνης
- γ. η βιώσιμη ανάπτυξη του περιβάλλοντος, με μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, στροφή σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, και εξοικονόμηση ενέργειας.⁵⁰

⁴⁸ www.agenda21.gr/brundt.htm

⁴⁹ <https://unric.org>

⁵⁰ Μπουτσιούκη Σ., 2017, *Ευρωπαϊκή Πολιτική στην Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη, Κ & Μ Σταμούλη

3.2.ΠΟΛΙΤΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Τις τελευταίες δεκαετίες, ο άνθρωπος στην προσπάθεια του για οικονομική ανάπτυξη, εξάντλησε πεπερασμένους φυσικούς πόρους ανανεώσιμους (πχ υπεραλίευση) και μη ανανεώσιμους (πχ άνθρακας, πετρέλαιο), με πολύ άσχημες επιπτώσεις στο περιβάλλον, όπως ρύπανση του αέρα, του νερού και του εδάφους. Ταυτόχρονα εντάθηκαν οι κοινωνικές ανισότητες. Υπάρχουν περιοχές του πλανήτη όπου συμβαίνει υπερπαραγωγή και υπερκατανάλωση αγαθών και άλλες όπου υπάρχει υποσιτισμός.

Σύμφωνα με τον Jeremy Rifkin⁵¹ καλλιεργούμε την τροφή μας με πετροχημικά λιπάσματα, οι περισσότερες κατασκευές μας, τα ρούχα μας, τα φάρμακα μας, ο φωτισμός μας προέρχονται από πετροχημικές συνθετικές ύλες. Έχουμε κτίσει έναν πολιτισμό με την εκταφή κοιτασμάτων άνθρακα. Οι μελλοντικές γενιές θα χαρακτηρίζουν την εποχή μας, ως την εποχή του άνθρακα, όπως εμείς αναφερόμαστε στην εποχή του χαλκού και του σιδήρου.

Το 1992 στο Ρίο υπεγράφη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών, όπου τα κράτη δεσμεύτηκαν σε εθνικές στρατηγικές για την ανάπτυξη των οικονομιών τους με προϋπόθεση την προστασία και βιωσιμότητα του περιβάλλοντος και την αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ ανθρώπων και οικοσυστημάτων. Το 2005 η Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής του Ο.Η.Ε. αναγνώρισε τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης που είναι ο οικονομικός, ο κοινωνικός και ο περιβαλλοντικός.⁵² Ο περιβαλλοντικός πυλώνας αφορά την συνετή χρήση των πόρων, συνετή διαχείριση των αποβλήτων/απορριμμάτων, επαναχρησιμοποίηση πόρων, ανακύκλωση. Ο κοινωνικός πυλώνας αφορά την ύπαρξη κοινωνικής δικαιοσύνης σε διεθνές επίπεδο, ίσες ευκαιρίες προσωπικής ανάπτυξης, χωρίς διακρίσεις πρόσβαση σε νερό, τροφή, εργασία, εκπαίδευση και καθαρό περιβάλλον. Ο οικονομικός πυλώνας που αφορά την αποδοτική χρήση των διαθέσιμων πόρων 'παράγουμε περισσότερα με λιγότερα'⁵³, την ανάλυση περιβαλλοντικού και κοινωνικού κόστους-οφέλους, μείωση του κόστους,

⁵¹ Jeremy Rifkin, 2011, *The Third Industrial Revolution*, Palgrave MacMillan

⁵² <https://greenagenda.gr/28337/>

⁵³ <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future> (Ανακ. 10/2019)

επένδυση στην έρευνα. Οι τρεις πυλώνες βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση για να διασφαλιστεί η ενδογενεακή και διαγενεακή ανάπτυξη.

3.3.Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η περιβαλλοντική Εκπαίδευση, ως απότοκος του απειλούμενου περιβαλλοντικού κεκτημένου, εισήλθε στην εκπαίδευση διότι το σχολείο είναι το φυτώριο της αυριανής κοινωνίας. Η οικονομική ανάπτυξη και μεγέθυνση των χωρών στηρίζεται στην ενεργειακή επάρκεια τους. Η διασφάλιση ενεργειακών πόρων, και τροφής για τις επόμενες γενιές, απαιτεί πολιτικές που θα διαχέονται στην κοινωνία και οι νέοι θα τις ενστερνίζονται. Δεν αρκούν οι αποφάσεις των παγκόσμιων ηγετών για αποφασιστικό έλεγχο των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα, ή την προστασία της βιοποικιλότητας, απαιτείται ενεργός συμμετοχή του κάθε πολίτη του κόσμου σε αυτή την κατεύθυνση.

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση εισήλθε στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα πριν δεκαετίες, με τη μορφή εθελοντικών προγραμμάτων, εκτός ωρολογίου προγράμματος. Η διαχείριση αυτών των προγραμμάτων, όμως αρκετές φορές έγινε χωρίς να στηρίζεται σε κάποιον κεντρικό παιδαγωγικό στόχο, χωρίς σαφείς μαθησιακές αρχές, χωρίς παιδαγωγική συνοχή και εργαλείο και συνεπώς με αμφίβολο μαθησιακό αποτέλεσμα.⁵⁴ Η περιβαλλοντική εκπαίδευση πρέπει να στηρίζεται σε βασικές αρχές, όπως, να είναι μαθητοκεντρική, να γίνεται με διεπιστημονική προσέγγιση, να καλλιεργεί περιβαλλοντικό ήθος, να στηρίζεται στη βιωματική μάθηση και το εθελοντισμό, και οπωσδήποτε πρέπει να αξιολογούνται τα αποτελέσματά της.

Από την δεκαετία του 1990 ιδρύεται η Πανελλήνια Ένωση Εκπαιδευτικών για την περιβαλλοντική εκπαίδευση, με σκοπό την διάχυση πληροφοριών σχετικά με το περιβάλλον και την οικολογία, τη δημιουργία περιβαλλοντικής συνείδησης και την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών με διεθνείς οργανισμούς, δημιουργώντας ένα δίκτυο. Από το 1999 η Ένωση συνδιοργανώνει με πανεπιστήμια και άλλους φορείς συνέδρια . Από τα πρακτικά του 1^{ου} συνεδρίου, από θεωρητική και εμπειρική έρευνα τα οφέλη που αποκόμισαν οι μαθητές από προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης ήταν ότι καλλιεργήθηκε πνεύμα συνεργασίας και ομαδικότητας, ευαισθητοποιήθηκαν

⁵⁴ Σχίζα Κ., 2008, *Συστημική σκέψη και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Αθήνα , Εκδ. Δαρδάνος Χ

γύρω από τα περιβαλλοντικά προβλήματα, ανέπτυξαν κριτική σκέψη, αλλά δεν ανέπτυξαν ικανότητες για ενεργό συμμετοχή στη προστασία του.⁵⁵ Στο 6^ο συνέδριο ‘η Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία’, από έρευνα σε δείγμα 238 μαθητών Δημοτικού, όπου το 44% συμμετείχε σε περιβαλλοντικό πρόγραμμα και το 56% δεν συμμετείχε, προέκυψε ότι, οι μαθητές αποκτούν γνώσεις για το περιβάλλον, όμως δεν αποκτούν θετικότερη στάση προς το περιβάλλον. Άρα το είδος αυτών των προγραμμάτων που εφαρμόζονται δεν μετουσιώνουν τις γνώσεις σε φιλοπεριβαλλοντικές ενέργειες. Επίσης, πρέπει τα θέματα να αφορούν την καθημερινότητα των μαθητών ώστε να τους κεντρίζουν αλλά και να γίνονται κατανοητά για την ηλικία τους.⁵⁶

Από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση περάσαμε στην Εκπαίδευση για την Αειφορία ώστε να μεταλαμπαδευτούν οι αξίες της πολιτικής, πολιτιστικής, οικολογικής, οικονομικής, και ατομικής αειφορίας. Το ‘Αειφόρο σχολείο’ είναι αυτό που έχει εντάξει σε όλες τις λειτουργίες του την αειφορία, καθιστώντας εκπαιδευόμενους και εκπαιδευτές, μεταρρυθμιστές. Με το υπ. αρ. πρωτ.193616/Δ2/30-11-2015 έγγραφο του Υπουργείου Παιδείας, εγκρίνεται η πρωτοβουλία πιστοποίησης των σχολείων Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης με το σήμα ‘Σήμα Αειφόρου Σχολείου’ από την έδρα UNESCO του Παιδαγωγικού τμήματος του Πανεπιστημίου Κρήτης, την ΜΚΟ Αειφόρουμ, σε συνεργασία με την Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO. Για την χορήγηση του σήματος σε ένα σχολείο, πρέπει να εκπληρώνονται δείκτες παιδαγωγικοί, κοινωνικοί – οργανωσιακοί και περιβαλλοντικοί, όπως:

- Εναλλακτικές παιδαγωγικοί μέθοδοι και διδακτικές προσεγγίσεις ώστε να αναπτύσσεται η δημιουργική και κριτική σκέψη των μαθητών, εμπλουτισμός των μαθημάτων με θέματα σχετικά με την αειφορία, δράσεις για την πρόληψη της σχολικής εγκατάλειψης.
- Σχεδίαση και υλοποίηση του Σχεδίου Αειφόρου Διαχείρισης, δράσεις και συνεργασίες με φορείς της κοινωνίας των πολιτών, εθνικούς και διεθνείς

⁵⁵ Χρυσοστομίδου Φ., *Εφαρμογή και Αξιολόγηση Προγραμμάτων ΠΕ στη Μέση Εκπαίδευση τις δεκαετίες '80, '90. Θεωρητική και Εμπειρική Προσέγγιση*, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε

⁵⁶ Χατζάκης Σ., *Γνώσεις και Στάσεις Μαθητών Δημοτικού για Θέματα Περιβάλλοντος*, Πρακτικά 6^{ου} Συνεδρίου Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε.

φορείς, πρωτοβουλίες στη λειτουργία των μαθητικών κοινοτήτων και των Σχολικών Συμβουλίων.

- Δράσεις ευαισθητοποίησης σε θέματα ανακύκλωσης, μείωσης των απορριμμάτων, μείωσης της κατανάλωσης ενέργειας και νερού ανά μαθητή, επαναχρησιμοποίηση υλικών, εναλλακτικών τρόπων θέρμανσης και δροσισμού, αισθητικών παρεμβάσεων και αναβάθμισης του σχολείου, φύτευση δένδρων, δημιουργία λαχανόκηπου και άλλες πολλές δράσεις.⁵⁷

Σύμφωνα με τα πρακτικά του πανελλήνιου συνεδρίου, το ‘Αειφόρο Σχολείο’ εφαρμόστηκε πιλοτικά σε αρκετά σχολεία, κυρίως Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, εφαρμόζοντας πολλές και διαφορετικές δράσεις, με πολυδιάστατα θετικά αποτελέσματα. Στις δράσεις αυτές ενεπλάκησαν γονείς και τοπική κοινωνία, διδάσκοντας στα παιδιά την αξία της συνεργασίας, της αλληλεγγύης, και κυρίως της αξίας του ενεργού πολίτη. Το σημαντικότερο εμπόδιο που παρατηρήθηκε, ήταν το πιεστικό αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα, η πληθώρα ύλης στα σχολικά εγχειρίδια, που δεν άφηναν χρόνο για τέτοιες δράσεις.⁵⁸

3.4.ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Στο σχεδιασμό και τη στρατηγική παγκόσμιων οργανισμών, όπως ο Ο.Η.Ε., αλλά και υπερεθνικών, όπως η Ε.Ε. είναι ότι καμιά επιχείρηση δεν θεωρείται πολύ μικρή για να αγνοηθεί και προτείνονται εναλλακτικές πρακτικές, φιλικές στο κλίμα και στο όζον. Επίσης, κανείς δεν πρέπει να μείνει πίσω σε αυτή την διαδικασία και η ευημερία να είναι διάχυτη στην κοινωνία δίνοντας έμφαση στην ασφάλεια και την εξοικονόμηση ενέργειας. Αυτές οι θέσεις πρέπει να υιοθετηθούν από τους ειδικούς, να περάσουν στους πολιτικούς και τέλος στο ευρύ κοινό. Για την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα πρέπει οι εργαζόμενοι να γίνουν πιο εξειδικευμένοι, να αυξηθούν οι αποδοχές, να υπάρχει βιώσιμη απασχόληση και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, σε μικρές, μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις.⁵⁹

Σαν παράδειγμα βιωσιμότητας του περιβάλλοντος που προέκυψε από τη θέληση, παγκοσμίως, των επιχειρήσεων να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της τρύπας του όζοντος, είναι η πλήρης εξάλειψη των χλωροφθορανθράκων ως προωθητικό αέριο,

⁵⁷ www.aeiforum.eu

⁵⁸ www.aeiforum.eu/index.php/el/aeiforo-sxleio/panellikio-synedrio

⁵⁹ <https://www.unido.org/stories>

που είχε σαν αποτέλεσμα την μείωση της τρύπας του όζοντος. Αυτή την στιγμή, η χρήση ορυκτών καυσίμων απειλεί τον πλανήτη με υπερθέρμανση, με εμφανή τα αποτελέσματα της κλιματικής αλλαγής (πλημμύρες, λιώσιμο πάγων κλπ). Είναι, λοιπόν επιτακτική ανάγκη οι επιχειρήσεις να στραφούν σε φιλικότερες προς το περιβάλλον, μορφές ενέργειας.

Για την ασφάλεια και ποιότητα των τροφίμων, γίνονται, παγκοσμίως, πάρα πολλές έρευνες, τις οποίες οι επιχειρήσεις οφείλουν να υιοθετούν, με στόχο την βιωσιμότητα της δικιάς τους επιχείρησης, αλλά και της παγκόσμιας υγείας. Ένα μεγάλο πρόβλημα που έχει να διαχειριστεί η παγκόσμια κοινότητα είναι η διαχείριση των αστικών λυμάτων και επιχειρηματικών αποβλήτων. Στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης, απαιτείται η αξιοποίηση αυτών και επαναχρησιμοποίηση τους όπου είναι εφικτό. Χαρακτηριστικό θετικό παράδειγμα η παραγωγή βιοαερίου. Δεν λείπουν όμως παραδείγματα ασυνείδητων επιχειρηματιών, που αποτελούν ντροπή για την κοινωνία μας, όπως αυτό που συνέβη στην Κρήτη, όπου πέταξαν λύματα σε ποτάμι κοντά στο γραφικό φαράγγι της Αγίας Ειρήνης στα Σπήλια.⁶⁰

Για αυτό τον λόγο πρέπει να αναπτυχθεί η ιδέα της Κοινωνικής Εταιρικής Ευθύνης στον επιχειρηματικό κόσμο, για να κατανοήσουν τις υποχρεώσεις τους προς το κοινωνικό σύνολο, όχι ως κυρίαρχοι, αλλά, ως φιλοξενούμενοι του πλανήτη Γη.

3.4.1. Τί είναι όμως η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη για τους επιχειρηματίες;

Είναι η αλλαγή στη φιλοσοφία των επιχειρηματιών, με διασφάλιση της κερδοφορίας τους, με ταυτόχρονη διασφάλιση της βιωσιμότητας τους, αλλά και διασφάλιση της βιωσιμότητας του περιβάλλοντος και της κοινωνίας, μέσα στην οποία δραστηριοποιούνται. Άλλωστε δεν μπορούν να υπάρξουν παραγωγοί χωρίς καταναλωτές.

Οι επιχειρηματίες πρέπει να δραστηριοποιούνται με άτομα ή ομάδες του περιβάλλοντος τους, στην κατεύθυνση του αμοιβαίου συμφέροντος, να ενεργούν με τρόπο που να διασφαλίζονται οι συνθήκες υγείας και ασφάλειας, η προσωπική και επαγγελματική ανάπτυξη των εργαζομένων, να παράγουν προϊόντα και υπηρεσίες με

⁶⁰ <https://www.neakriti.gr/article/kriti/irakleio/1562113/spilia-asuneiditoi-petaxan-lumata-sto-potami/> (ανακτ. 29-12-2019)

σεβασμό στον καταναλωτή και φιλικές προς το περιβάλλον, να συνεργάζονται με προμηθευτές που τηρούν τις διεθνείς ποιοτικές προδιαγραφές, να συμβάλλουν στην ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών, να λειτουργούν με εντιμότητα προς όλους.⁶¹ Αυτά τα χαρακτηριστικά του επιχειρηματία, οφείλει το σχολείο να αναπτύξει.

3.5. ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η απόκτηση κουλτούρας για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, σημαίνει πολίτες με γνώσεις, κοινωνικά υπεύθυνους, δημιουργικούς, ευπροσάρμοστους σε δύσκολες συνθήκες, αλληλέγγυους, με σεβασμό στις δημοκρατικές αξίες, με σεβασμό στον συνάνθρωπο και το περιβάλλον, και με όραμα για την οικονομική, περιβαλλοντική και κοινωνική ανάπτυξη του τόπου τους. Την ευθύνη της απόκτησης των παραπάνω χαρακτηριστικών, έχει πρωτίστως το σχολείο και δευτερευόντως η οικογένεια και η κοινωνία. Το σχολείο ως κύτταρο του εκπαιδευτικού συστήματος, είναι καθοριστικός φορέας για την προώθηση της αειφορίας στην σχολική μαθησιακή διαδικασία. Οι συνεργασίες του σχολείου με γονείς, τοπικούς φορείς, οργανισμούς, και η ανάπτυξη δικτύων επικοινωνίας, μπορούν να συμβάλλουν στην μη τυπικού χαρακτήρα εκπαίδευση. Προγράμματα που ενεργοποιούν τη σχολική κοινότητα και μπορούν να συμβάλλουν στην αειφορία είναι:

- Ανακύκλωση συσκευασιών : Ο μαθητής πρέπει να ενημερώνεται, αρχικά, γιατί πρέπει να ανακυκλώνει και να επαναχρησιμοποιεί, δεύτερο, πως γίνεται η ανακύκλωση και ποια είναι τα οικονομικά και περιβαλλοντικά οφέλη από αυτήν, και την αξία της κυκλικής οικονομίας. Αυτό το πρόγραμμα πρέπει να εισαχθεί στις υποχρεωτικές δράσεις των σχολείων, έτσι ώστε όλοι οι μαθητές να συμμετέχουν, και όλοι να αποκτήσουν περιβαλλοντική συνείδηση και να γίνουν πιο υπεύθυνοι. Η ενθάρρυνση των εμπλεκομένων προς αυτή την κατεύθυνση μπορεί να γίνει με κίνητρα, όπως βραβεία, χρηματικά έπαθλα, εκδρομές και άλλα.
- Διαχείριση άχρηστων οικιακών υλικών, επιβλαβών όμως για το περιβάλλον: Παράδειγμα η ανακύκλωση μπαταριών μέσα από πρόγραμμα του σχολείου και σε συνέργεια με επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο τομέα της

⁶¹ www.csrhellas.net

ανακύκλωσης. Οι μαθητές μπορούν να επισκέπτονται αυτές τις επιχειρήσεις και οι επιχειρήσεις να χρηματοδοτούν ανάγκες του σχολείου ή κάποιες δράσεις του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η δράση της Τηγανοκίνησης που εφαρμόζεται στην Κύπρο, όπου μαθητές συλλέγουν καμένα λίπη για να μετατραπούν σε βιοντίζελ. Τα παιδιά αποκτούν οικολογική συνείδηση αλλά και έρχονται σε επαφή με την καινοτομία και την νεανική επιχειρηματικότητα.⁶²

- Αξιοποίηση και επαναχρησιμοποίηση υλικών: Παράδειγμα η χρησιμοποίηση παλαιών ελαστικών για παιχνίδια στις αυλές των σχολείων αλλά και για διακόσμηση των αυλών ή χρήση ξύλινων παλετών για τη δημιουργία γλαστρών ή καθισμάτων, προάγοντας την δημιουργικότητα των μαθητών
- Άνοιγμα των σχολείων στη κοινωνία: Τα σχολεία μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα απογεύματα και τα σαββατοκύριακα για πολιτιστικές δράσεις, προάγοντας έτσι την κοινωνική και πολιτιστική αειφορία. Τα παιδιά μπορούν να οργανώσουν γεύματα με τοπικά προϊόντα και παραδοσιακές συνταγές και να τα πωλούν, σε συνεργασία με την κοινότητα, αναπτύσσοντας έτσι επιχειρηματικό πνεύμα.
- Σε αναλογία με το κοινωνικό παντοπωλείο μπορεί να δημιουργηθεί το σχολικό παντοπωλείο, με τη ευθύνη του συλλόγου γονέων, όπου μπορούν οι μαθητές να ανταλλάσσουν σχολικά είδη, βιβλία, ρούχα κλπ, ή να τα παρέχουν διακριτικά, σε όσους τα έχουν ανάγκη, προάγοντας την αλληλεγγύη.
- Οι μαθητές σχεδιάζοντας τον σχολικό κανονισμό με τη βοήθεια του συλλόγου διδασκόντων, εκπαιδεύονται στις αξίες της δημοκρατίας και της ισονομίας που είναι απαραίτητες για την αειφορία της κοινωνίας. Ταυτόχρονα γίνονται δημιουργικοί και υπεύθυνοι, με μεγαλύτερη πιθανότητα να σέβονται το δικό τους δημιούργημα. Επιπλέον επειδή το σχολείο είναι ένας οργανισμός, μαθαίνουν να συμμετέχουν και στη δημιουργία των κανόνων, που διέπουν τη λειτουργία ενός οργανισμού, αποκτώντας ταυτόχρονα σημαντική δεξιότητα σε πιθανή μελλοντική επιχειρηματική τους δραστηριοποίηση.

⁶² www.akti.org.cy

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

4. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

4.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η ανάγκη ανάπτυξης ερευνητικών εργαλείων προέκυψε από τη προσπάθεια διαχρονικά των ανθρώπων και ειδικά των ερευνητών, να κατανοήσουν ένα φαινόμενο και να επιλύσουν ένα πρόβλημα. Προέκυψε, λοιπόν η ανάγκη συλλογής δεδομένων. Η άντληση πληροφοριών μπορεί να γίνει από ήδη υπάρχουσες έρευνες (δευτερογενή δεδομένα) ή από νέες έρευνες (πρωτογενή δεδομένα) ή και από τις δυο πηγές. Τα δευτερογενή δεδομένα εμφανίζουν αρκετά πλεονεκτήματα για τους ερευνητές, όπως οικονομία κόστους και χρόνου, ακόμη πληροφορούν τον ερευνητή για τυχόν προβλήματα που μπορεί να αντιμετωπίσει. Ενέχουν όμως και κάποιους κινδύνους σε ότι αφορά την ακρίβεια των στοιχείων τους. Συχνά, τα δευτερογενή δεδομένα δεν ταιριάζουν με τα ερευνητικά ερωτήματα του ερευνητή, αλλά και η χρονική στιγμή που αυτά αντλήθηκαν τα καθιστά ανεπίκαιρα. Για αυτούς τους λόγους είναι απαραίτητη η πρωτογενής έρευνα. Ανάλογα με το σκοπό της έρευνας, ο ερευνητής μπορεί να επιλέξει ποιοτική έρευνα, ποσοτική έρευνα, ή μικτή (ποιοτική και ποσοτική), περιγραφική, διαχρονική, ή έρευνα μιας χρονικής περιόδου.

Η **ποιοτική έρευνα** είναι μια διερευνητική μέθοδος που είναι κατάλληλη για να απαντήσει κυρίως, στις αιτίες των φαινομένων. Είναι μια μη αριθμητική εξέταση με στόχο την ερμηνεία μοτίβων, που είναι είτε προκαθορισμένα (παραγωγική μέθοδος), είτε δεν είναι προκαθορισμένα (επαγωγική μέθοδος). Η εγκυρότητα αυτών των ερευνών απαιτεί υψηλό βαθμό ειλικρίνειας, ακρίβειας και καλής οργάνωσης των ερευνητών και συνήθως οδηγεί στην ανάπτυξη μιας θεωρίας. Στην ποιοτική έρευνα χρησιμοποιείται ευρέως η θεματική ανάλυση, η οποία μέσω των ερευνητικών δεδομένων « θεματοποιεί » επαναλαμβανόμενα μοτίβα.

Η **ποσοτική έρευνα** στοχεύει στην εύρεση των σχέσεων μεταξύ των παραγόντων, και η διερεύνησή τους γίνεται με χρήση μαθηματικών μοντέλων και στατιστικών μεθόδων και είναι κατάλληλη όταν θέλουμε να μετρήσουμε το πόσοι επιλέγουν μια θέση ή άποψη.⁶³

⁶³ Ζαφειρόπουλος Κ., 2015, *Πως γίνεται μια επιστημονική εργασία*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική

Η έρευνα βασίζεται είτε στη μελέτη όλων των στοιχείων ενός πληθυσμού (απογραφή), είτε στη μελέτη των στοιχείων ενός υποσυνόλου του πληθυσμού (δειγματοληπτική έρευνα). Τα δεδομένα μιας απογραφής δίνουν αποτελέσματα χωρίς το στατιστικό λάθος, αλλά είναι χρονοβόρα και κοστοβόρα. Για την μελέτη των δεδομένων μιας δειγματοληπτικής έρευνας, απαιτείται ανάπτυξη κατάλληλης μεθοδολογίας ώστε τα αποτελέσματα να έχουν την μικρότερη αβεβαιότητα και επιλογή του κατάλληλου δείγματος του πληθυσμού, ώστε να είναι κοντά στον αντικειμενικό πληθυσμό. Η δειγματοληπτική έρευνα έχει το πλεονέκτημα του μικρού κόστους και χρόνου, αλλά και τη δυνατότητα της επανάληψής της. Ακόμη η μελέτη των δεδομένων είναι πιο εύκολη αφού ο όγκος των δεδομένων είναι μικρότερος.

Δυο είναι οι δυνατότητες επιλογής του δείγματος, είτε να είναι δείγμα πιθανότητας, είτε δείγμα μη πιθανότητας. Ένα δείγμα, είναι δείγμα πιθανότητας, όταν κάθε μονάδα του πληθυσμού έχει μια πιθανότητα να συμπεριληφθεί στο δείγμα και το αν θα συμπεριληφθεί είναι τυχαίο. Το πλεονέκτημα της επιλογής δείγματος πιθανότητας είναι ότι επειδή διέπεται από τους νόμους των πιθανοτήτων, μπορούν τα αποτελέσματα να γενικευτούν για τον πληθυσμό. Ένα δείγμα, είναι δείγμα μη πιθανότητας όταν βασίζεται σε κριτήρια, όπως ευκολίας, διαθεσιμότητας, και άλλα και η επιλογή ενός μέλους του πληθυσμού, γίνεται με βεβαιότητα.

Η σωστή εκτίμηση των αποτελεσμάτων μιας έρευνας και η δυνατότητα επέκτασης των συμπερασμάτων της, εξαρτάται κατά πολύ από την αντιπροσωπευτική επιλογή του δείγματος ενός πληθυσμού. Στην κατηγορία της επιλογής δείγματος πιθανότητας αναπτύσσονται διάφορες τεχνικές, όπως, η απλή τυχαία δειγματοληψία, η συστηματική δειγματοληψία, η στρωματοποιημένη δειγματοληψία, δειγματοληψία κατά συστάδες, δειγματοληψία ποσοστών, δειγματοληψία χιονόμπαλας και σκοπιμότητας. Η απλή τυχαία δειγματοληψία είναι εύκολη στην χρήση της και παρέχει τη δυνατότητα, κάθε μέλος του πληθυσμού να έχει την ίδια πιθανότητα να συμπεριληφθεί στο δείγμα, αλλά δεν εξασφαλίζει την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος. Η συστηματική δειγματοληψία προϋποθέτει την ταξινόμηση του πληθυσμού ως προς κάποιο χαρακτηριστικό του και επιλέγουμε το δείγμα με βάση κάποιο βήμα που επιλέξαμε. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί στις περιπτώσεις όπου ο πληθυσμός είναι πλήρως καταγεγραμμένος σε καταλόγους. Στην στρωματοποιημένη δειγματοληψία, ο πληθυσμός χωρίζεται σε στρώματα, από τα οποία επιλέγονται με απλή τυχαία δειγματοληψία, τα υποκείμενα που θα συμμετέχουν στο δείγμα. Έτσι επιτυγχάνεται καλύτερη αντιπροσώπευση, όμως αυξάνεται ο κόστος της έρευνας. Η δειγματοληψία

κατά συστάδες, χρησιμοποιείται σε έρευνες μεγάλων περιοχών, και δεν έχει καλύτερα αποτελέσματα από τις άλλες μεθόδους. Οι μέθοδοι δειγματοληψίας ποσοστών και χιονόμπαλας, είναι τεχνικές δημιουργίας δείγματος με βάση κριτήρια των ερευνητών, με αποτέλεσμα την έλλειψη τυχαιότητας και αντιπροσωπευτικότητας του πληθυσμού.

Σε ότι αφορά το μέγεθος του δείγματος, δεν είναι απαραίτητο να αποτελεί ποσοστό του πληθυσμού, αλλά η σύνθεσή του να είναι αντιπροσωπευτική του πληθυσμού. Βέβαια, όσο το μέγεθος του δείγματος είναι μεγαλύτερο, τόσο είναι μικρότερο το σφάλμα εκτίμησης σε επίπεδο σημαντικότητας 5%, όμως όσο μεγάλο και αν είναι το δείγμα, το σφάλμα δεν εξαλείφεται εντελώς. Το μέγιστο σφάλμα εκτίμησης στην απλή τυχαία δειγματοληψία σε στάθμη σημαντικότητας 5%, είναι $e = \frac{1}{\sqrt{n}}$ όπου n το μέγεθος του δείγματος.⁶⁴ Το μέγεθος του δείγματος, ακόμη, επηρεάζεται και επηρεάζει την επέκταση των συμπερασμάτων στον πληθυσμό, τους διαθέσιμους χρονικούς και οικονομικούς πόρους, την αξία της έρευνας. Το μέγεθος του δείγματος που απαιτείται μπορεί να εκτιμηθεί με εμπειρικά και στατιστικά κριτήρια. Σύμφωνα με εμπειρικά κριτήρια, στις έρευνες που συγκρίνονται οι μέσοι όροι ή οι τυπικές αποκλίσεις δύο ή περισσότερων ομάδων, δείγμα 50 συμμετεχόντων για κάθε ομάδα είναι μια καλή βάση. Καλό είναι να μην είναι λιγότεροι των 30. Σε έρευνες που υπολογίζονται δείκτες συσχέτισης ή συνάφειας, δείγμα 100 συμμετεχόντων είναι μια καλή αφετηρία.⁶⁵

Σύμφωνα με στατιστικά κριτήρια, το ελάχιστο μέγεθος του δείγματος αλλάζει ανάλογα με τη μέθοδο δειγματοληψίας που θα υιοθετηθεί. Ακόμη στον υπολογισμό του ελάχιστου μεγέθους, πρέπει να συνεκτιμηθεί το κόστος και ο χρόνος διεξαγωγής της έρευνας, αλλά και το ποσοστό μη απόκρισης που αναπόφευκτα συνοδεύει μια έρευνα. Για την απλή τυχαία δειγματοληψία, πρέπει για κάθε χαρακτηριστικό του πληθυσμού να καθοριστεί μια περιοχή γύρω από την εκτίμηση του μέσου του χαρακτηριστικού, όπου οι τιμές θα είναι αποδεκτές. Αυτό θα επαναληφθεί για κάθε χαρακτηριστικό του πληθυσμού που ερευνάται και ανάλογα με τον βαθμό σημαντικότητας που θα επιλεγεί, και την συνάρτηση της κανονικής κατανομής, θα προσδιοριστεί το ελάχιστο μέγεθος του δείγματος.⁶⁶

⁶⁴ Ζαφειρόπουλος Κ., 2015, *Πως γίνεται μια επιστημονική εργασία*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική

⁶⁵

<https://eclass.duth.gr/modules/document/file.php/ALEX03296/%CE%94%CE%B5%CE%B9%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B7%CF%88%CE%B9%CC%81%CE%B1.pdf>

⁶⁶ Παπαγεωργίου Ι., 2015, *Θεωρία Δειγματοληψίας*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, www.kallipos.gr

Η **μικτή μέθοδος** (ποιοτική και ποσοτική), συνδυάζει τα πλεονεκτήματα και των δύο μεθόδων, καθώς τα εμπειρικά δεδομένα μπορούν να υποστηρίξουν τις θεωρητικές υποθέσεις, ώστε να αυξάνει η αξιοπιστία της μελέτης και να μπορούν να γενικευτούν τα συμπεράσματα. Η μικτή μέθοδος είναι ιδανική όταν εξετάζονται σύνθετα κοινωνικά φαινόμενα.

Οι **περιγραφικές έρευνες** (Descriptive survey) καταγράφουν απόψεις ή στάσεις στον πληθυσμό με βάση κάποιο χαρακτηριστικό του, με σκοπό την απλή περιγραφή της σχέσης μεταξύ των μεταβλητών. Ένα βασικό μειονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι η εξαρτημένη μεταβλητή μπορεί να επηρεάζεται και από άλλες άγνωστες ανεξάρτητες μεταβλητές που δεν έχουν συμπεριληφθεί στην έρευνα. Αυτό το γεγονός αυξάνει την μεροληψία αυτών των ερευνών. Επίσης οι έρευνες αυτές καταγράφουν προβλήματα χωρίς να αναλύουν τις αιτίες.

Οι **διαχρονικές έρευνες** (Longitudinal studies) παρέχουν την δυνατότητα της παρακολούθησης ή εξέλιξης ενός φαινομένου με την παρατήρηση του σε πολλές χρονικές στιγμές για μακρά περίοδο, ακόμη και χρόνια. Οι έρευνες αυτές είναι πάρα πολύ χρήσιμες σε ιατρικές επιστημονικές έρευνες αλλά και για να μετρηθούν τάσεις της αγοράς, ικανοποίηση πελατών και άλλες. Σημαντικό πλεονέκτημα αυτών των ερευνών είναι η δυνατότητα μελέτης της σχέσης αιτίας και αποτελέσματος, αλλά και ανίχνευσης παραγόντων που δεν είναι άμεσα εμφανείς. Ένα μειονέκτημα τους είναι ότι τα αρχικά υποκείμενα που συμμετέχουν στην έρευνα, μπορεί να έχουν κώλυμα συμμετοχής σε επόμενη χρονική στιγμή., με αποτέλεσμα διαφοροποίησης του δείγματος.

Οι **έρευνες μιας χρονικής περιόδου** (Cross – sectional studies) χρησιμοποιούν παρατηρήσεις μιας χρονικής στιγμής. Παραδείγματα τέτοιων ερευνών είναι οι δημοσκοπήσεις, που σκοπεύουν στη διερεύνηση τάσεων μιας στιγμής. Ένα μειονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι τα συμπεράσματα της έρευνας δεν μπορούν να γενικευτούν. Οι έρευνες αυτές είναι εποικοδομητικές στο να αντιπροσωπεύουν το σύνολο του πληθυσμού έναντι υποσυνόλων, υπό την προϋπόθεση ότι το δείγμα είναι προσεκτικά επιλεγμένο.

4.1.1. Μέσα και διαδικασία συλλογής δεδομένων

Τα ερευνητικά εργαλεία για τη συλλογή πρωτογενών δεδομένων είναι η συνέντευξη, το ερωτηματολόγιο, η παρατήρηση και η μελέτη περιπτώσεων.

Η συνέντευξη μπορεί να είναι δομημένη (στηρίζεται σε δομημένα ερωτηματολόγια), ημιδομημένη, ή ελεύθερη. Οι δομημένες συνεντεύξεις χρησιμοποιούνται κυρίως σε περιγραφικές μελέτες, ενώ οι ημιδομημένες σε επεξηγηματικές. Τα μη δομημένα ερωτηματολόγια προσφέρουν μεγάλη ευελιξία στον ερευνητή, αλλά δεν μπορούν να ελεγχθούν για την αξιοπιστία τους. Σήμερα με την βοήθεια τηλεφωνικών κέντρων και των δικτύων υπολογιστών, είναι πολύ διαδεδομένες οι τηλεφωνικές συνεντεύξεις στις έρευνες. Οι τηλεφωνικές συνεντεύξεις είναι πολύ καλές όταν θέλουμε να μετρήσουμε γενικότερες τάσεις ενός πληθυσμού, όμως η μικρή απόκριση τους και, δημιουργεί προβλήματα μεροληψίας λόγω ακαταλληλότητας του δείγματος (έλλειψη τυχαιότητας). Για την άρση της έλλειψης τυχαιότητας στις τηλεφωνικές κλήσεις, μπορεί να χρησιμοποιηθεί πρόγραμμα RDD (Random Digit Dialing), ώστε να πάρουμε δείγμα πιθανότητας. Επίσης οι προσωπικές συνεντεύξεις απαιτούν πολύ εξειδικευμένο προσωπικό, ώστε να μην επηρεάζουν τις απαντήσεις των ερωτώμενων.

Το Ερωτηματολόγιο που περιλαμβάνει με καθορισμένη σειρά δομημένες ερωτήσεις χρησιμοποιείται σε ποσοτικές έρευνες που γίνονται είτε πρόσωπο με πρόσωπο, είτε τηλεφωνικά, είτε μέσω ταχυδρομείου, είτε διαδικτυακά μέσω αποστολής mail, είτε χρήσης banner σε ιστοσελίδες. Ειδικά η χρήση του διαδικτύου προσφέρει αρκετά πλεονεκτήματα, όπως το ότι τα ερωτηματολόγια μπορούν να σταλούν σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων, επίσης ελαχιστοποιούν το οικονομικό κόστος και τον χρόνο υλοποίησης της έρευνας, και ο ερευνητής δεν μπορεί να επηρεάσει τις απαντήσεις. Έρευνες που γίνονται διαδικτυακά, είναι καλύτερα να χρησιμοποιούνται κυρίως σε έρευνες που αφορούν μέλη επαγγελματικού ή επιστημονικού σωματείου ή γενικότερα μέλη που έχουν μια κοινή ιδιότητα. Ένα σημαντικό μειονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι το χαμηλό ποσοστό απόκρισης, αλλά και το ότι ο ερευνητής δεν είναι σε θέση να αποσαφηνίσει κάποιες ερωτήσεις. Τα δομημένα ερωτηματολόγια πρέπει να είναι σαφή, σύντομα ώστε να μη κουράζουν τον ερωτώμενο, να έχουν την κατάλληλη δομή, συνοχή στην σειρά των ερωτήσεων, να έχουν άρτια εμφάνιση ώστε να είναι ελκυστικά και να είναι εύκολα στη συμπλήρωση.

Η Παρατήρηση χρησιμοποιεί την καταγραφή γεγονότων, και μπορεί να είναι άμεση, συμμετοχική, ή πειραματική. Η πειραματική παρατήρηση είναι ποσοτική μέθοδος, ενώ η άμεση και η συμμετοχική είναι ποιοτική μέθοδος που χρησιμοποιείται κυρίως σε έρευνες κοινωνικών επιστημών. Με την πειραματική μέθοδο εξετάζονται οι σχέσεις και επιδράσεις ανεξάρτητων μεταβλητών σε εξαρτημένες (σύμφωνα με τον τρόπο που αυτές έχουν οριστεί), ώστε να ελεγχθεί μια υπόθεση. Ένα πείραμα μπορεί να επαναληφθεί, με αποτέλεσμα την καλύτερη αξιοπιστία των αποτελεσμάτων. Η πειραματική μέθοδος χρησιμοποιείται κατά κανόνα από τις θετικές επιστήμες για την επιβεβαίωση των θεωριών τους.

Η μελέτη περιπτώσεων ως ερευνητικό εργαλείο εστιάζει είτε στις διαφορές μεταξύ των περιπτώσεων, είτε στις ομοιότητες τους και με την διενέργεια συγκρίσεων αναδεικνύονται οι παράγοντες αυτών των διαφορών ή ομοιοτήτων που ο ερευνητής θεωρεί σημαντικούς. Το εργαλείο αυτό χρησιμοποιείται κυρίως σε ποιοτικές έρευνες, όπου δεν μπορούν να διεξαχθούν πειράματα.⁶⁷

Η συλλογή δευτερογενών δεδομένων πραγματοποιείται με:

Βιβλιογραφική επισκόπηση από έδρας (Desk Research – Literature Review) όπου η έρευνα στηρίζεται σε προυπάρχουσα γνώση με τη συγκέντρωση στατιστικών, όπως στοιχείων ακαδημαϊκών ερευνών, και άρθρων επιστημονικών περιοδικών. Στα πλεονεκτήματα της συγκαταλέγονται, ο μικρότερος χρόνος που απαιτείται για να ολοκληρωθεί η έρευνα, αλλά και η δυνατότητα σύνθεσης πολλών προυπαρχουσών ερευνητικών δεδομένων σε νέα γνωστικά μοντέλα. Είναι χρήσιμη μέθοδος ανάλογα με τον σκοπό που εξυπηρετεί, όπως ο εντοπισμός κενών στην έρευνα ή η ανάπτυξη θεωρίας ή η υποστήριξη νέας πρωτογενούς έρευνας ή δημιουργία οδηγών για σχεδιασμό πολιτικών, και ακόμη δημιουργία πρόσθετων ερευνητικών ερωτημάτων.⁶⁸

Η επεξεργασία δεδομένων πραγματοποιείται με:

Στατιστική ανάλυση, η οποία προσπαθεί να προσεγγίσει τα χαρακτηριστικά ενός πληθυσμού, με την επεξεργασία των χαρακτηριστικών ενός υποσυνόλου του. Η στατιστική ανάλυση εμπλέκεται στην συλλογή, επεξεργασία, παρουσίαση και ανάλυση δεδομένων με στόχο την εξαγωγή συμπερασμάτων. Περιλαμβάνει την περιγραφική στατιστική και την επαγωγική ή στατιστική συμπερασματολογία, και έχει εφαρμογή σε όλες τις επιστήμες. Η ανάλυση των δεδομένων, η σύνοψη και η παρουσίαση τους

⁶⁷ Alan Bryman, 2017, *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*, Gutenberg, Αθήνα.

⁶⁸ Snyder H., 2019, *Literature review as a research methodology: An overview and guidelines*, Journal of Business Research August 2019

γίνεται μέσω προγραμμάτων (software), αφού εισαχθούν στον υπολογιστή, για ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα. Στην περιγραφική στατιστική ανάλυση με την χρήση πινάκων συχνοτήτων, διαγραμμάτων για ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα, και με την χρήση μέτρων θέσης και διασποράς (μέση τιμή, διάμεσος, εύρος, τυπική απόκλιση, συντελεστή κύρτωσης και λοξότητας) για ποσοτικές μεταβλητές, εξάγονται συμπεράσματα για το σύνολο του πληθυσμού. Στην επαγωγική στατιστική ανάλυση με χρήση στατιστικών τεστ ελέγχεται μια υπόθεση (υπό εξέταση θεωρία) σε προκαθορισμένο επίπεδο σημαντικότητας, με στόχο την πρόβλεψη για όλο το πληθυσμό.

Οικονομετρική ανάλυση, που είναι μια ποσοτική ανάλυση που χρησιμοποιεί τα μαθηματικά και την στατιστική, ώστε με βάση την παρατήρηση οικονομικών σχέσεων (ποιοτικών και ποσοτικών), να οδηγηθεί σε ανάπτυξη μιας θεωρίας. Η οικονομετρική ανάλυση, αφού μετατρέψει τα οικονομικά δεδομένα σε μαθηματικές σχέσεις, δημιουργεί μοντέλα, που θα χρησιμοποιηθούν στην κατανόηση, εξέλιξη και πρόβλεψη οικονομικών φαινομένων. Η αξιοπιστία της ανάλυσης εξαρτάται από τον ορισμό των μεταβλητών, και από τον ορισμό της προσδιοριστικής συνάρτησης με βάση στοχαστικούς παράγοντες που υπάρχουν στα οικονομικά φαινόμενα.⁶⁹

4.2. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί να διερευνήσει αν διδάσκεται η επιχειρηματικότητα στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και αναπτύσσονται όλες οι δεξιότητες που είναι απαραίτητες για το ‘επιχειρείν’, μέσα από τις απόψεις εκπαιδευτικών και επιχειρηματιών. Σύμφωνα με την ανάλυση που έγινε στο Θεωρητικό Μέρος, η στατιστική μελέτη επιχειρεί:

- Να διερευνήσει αν στο σχολείο, υλοποιούνται προγράμματα εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα εντός ή εκτός ωρολογίου προγράμματος.
- Να αποτυπώσει την γνώμη των διδασκόντων για τα μαθησιακά αποτελέσματα αυτών των προγραμμάτων, αν το αναλυτικό πρόγραμμα είναι συμβατό με τις ισχύουσες συνθήκες της αγοράς εργασίας, και αν πρέπει να ενταχθούν μαθήματα επιχειρηματικότητας και περιβαλλοντικής αγωγής ως υποχρεωτικά στο αναλυτικό πρόγραμμα.

⁶⁹ http://users.auth.gr/agpapana/Econometrics_Lectures/Lecture1.pdf [ανακτ 4/2020]

- Να διερευνήσει κατά πόσο το υφιστάμενο εκπαιδευτικό σύστημα, αναπτύσσει δεξιότητες στους νέους, και μαθαίνει στους μαθητές πως να μαθαίνουν. Επίσης να αναδείξει και τον βαθμό επίτευξης αυτών των δεξιοτήτων.
- Να αποτυπώσει τις απόψεις των εκπαιδευτικών για τις βελτιώσεις που πρέπει να γίνουν, ώστε το σχολείο να είναι αποτελεσματικότερο.
- Να εξετάσει το προφίλ και τα κίνητρα των επιχειρηματιών που τους οδήγησαν στην επιχειρηματική τους δραστηριοποίηση.
- Να εξετάσει τον βαθμό εκπαίδευσης τους στην επιχειρηματικότητα και να αποτυπώσει την γνώμη των επιχειρηματιών ως προς την ωφελιμότητα των μαθημάτων επιχειρηματικότητας
- Να διερευνήσει την διάθεση των επιχειρηματιών να εμπλακούν σε συμπράξεις σχολείων και επιχειρήσεων.

4.2.1. Επιλογή Ερευνητικής Μεθόδου – Μέσα συλλογής δεδομένων

Για τους σκοπούς της έρευνας επιλέχθηκε πρωτογενής δειγματοληπτική έρευνα σε δύο πληθυσμούς, στον πληθυσμό των ενεργών επιχειρηματιών της Μακεδονίας και στον πληθυσμό των ενεργών εκπαιδευτικών της Θεσσαλονίκης. Για την καλύτερη αντιπροσωπευτικότητα των δειγμάτων, αυτά επιλέχθηκαν τυχαία, ώστε να είναι δείγματα πιθανότητας. Επίσης χρησιμοποιήθηκαν δομημένα ερωτηματολόγια τα οποία στάλθηκαν διαδικτυακά ώστε να υπάρχει το ελάχιστο κόστος, και να μην είναι χρονοβόρα η έρευνα.

Για την επιλογή του δείγματος των επιχειρηματιών, χρησιμοποιήθηκαν επαγγελματικοί κατάλογοι επιμελητηρίων και η μηχανή αναζήτησης vrisco.gr. Επειδή στους καταλόγους των επιμελητηρίων και στο vrisco.gr υπάρχει ταξινόμηση κατά κλάδο επιχειρηματικής δραστηριότητας, επιλέχθηκαν 30 άτομα ανά κλάδο και στάλθηκαν σε αυτούς τα ερωτηματολόγια. Έτσι επιτεύχθηκε συστηματική δειγματοληψία με αποτέλεσμα την καλύτερη αντιπροσώπευση. Στάλθηκαν περίπου 1000 ερωτηματολόγια, και παρελήφθησαν περίπου 700 ερωτηματολόγια από ενεργούς επιχειρηματίες και δημιουργήθηκε δείγμα 56 επιχειρηματιών. Το ποσοστό απόκρισης είναι 8%. Σύμφωνα με εμπειρικά κριτήρια δείγμα 50 συμμετεχόντων είναι μια καλή βάση σε τυχαία δειγματοληψία. Το μέγιστο σφάλμα εκτίμησης σε στάθμη σημαντικότητας 5% είναι 0,13.

Για την επιλογή του δείγματος των εκπαιδευτικών, στάλθηκαν ερωτηματολόγια στα mail 50 σχολείων της ανατολικής και δυτικής Θεσσαλονίκης, μετά από επικοινωνία με τους Διευθυντές ώστε να δοθεί η απαραίτητη άδεια. Στα σχολεία περιλαμβάνονταν

Γυμνάσια. Γενικά Λύκεια και Επαγγελματικά Λύκεια. Τα ερωτηματολόγια απευθύνονταν σε 1000 περίπου εκπαιδευτικούς και συμπληρώθηκαν 37. Το δείγμα είναι δείγμα πιθανότητας. Το ποσοστό απόκρισης είναι 3,7% και το μέγιστο σφάλμα εκτίμησης σε στάθμη σημαντικότητας 5% είναι 0,16.

4.3. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Η ερευνητική διαδικασία στηρίχθηκε στη χρήση δυο δομημένων ερωτηματολογίων, ένα για επιχειρηματίες και ένα για εκπαιδευτικούς, αξιοποιώντας την εφαρμογή Google Docs. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε τον Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2019.

Η έντυπη μορφή των ερωτηματολογίων βρίσκεται στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ και η ηλεκτρονική μορφή βρίσκεται στις παρακάτω διευθύνσεις:

https://docs.google.com/forms/d/14fDx2zWHWRka0UVh_4ocL0pJxZ-ZF-M1YepD3-5O10

https://docs.google.com/forms/d/1sgqk_Ca5n_3lstu-bFsaKzV-fv78jyp_rQpquaGzM5A

Για την στατιστική ανάλυση των δεδομένων επιλέχθηκε το πρόγραμμα MS Excel.

4.4. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

4.4.1. Δομή 1^{ου} Ερωτηματολογίου (Επιχειρηματίες)

Αρχικά καταγράφονται τα δημογραφικά χαρακτηριστικά όπως το φύλο, η ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, και το αντικείμενο των σπουδών τους, ώστε να ελεγχθεί αν οι σπουδές και το μορφωτικό επίπεδο επηρεάζουν τους νέους στην επιχειρηματική δραστηριοποίηση.

Κατόπιν καταγράφεται, η κατάσταση απασχόλησης των γονέων ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα, αν αυτή επηρέασε την επαγγελματική τους επιλογή, όπως επίσης αν παρακολούθησαν μαθήματα επιχειρηματικότητας και από ποιόν φορέα.

Δευτερευόντως, μέσω 10 θέσεων, οι απαντήσεις των οποίων προσδιορίζονται μέσω πενταβάθμιας κλίμακας Likert, διερευνώνται τα κίνητρα των επιχειρηματιών που τους οδήγησαν να δραστηριοποιηθούν επιχειρηματικά, και σε ποιο βαθμό συνετέλεσε το

καθένα. Επίσης ελέγχεται ποια ήταν η επαφή του ερωτώμενου με τον κόσμο των επιχειρήσεων, και πόσο επηρέασε την επαγγελματική του απασχόληση.

Στις τελευταίες 4 ερωτήσεις διερευνώνται οι απόψεις των επιχειρηματιών για το αν πρέπει να διδάσκεται η επιχειρηματικότητα στα σχολεία, αν θα υποστήριζαν μια σύμπραξη σχολείου και επιχείρησης και εξετάζεται αν λαμβάνουν υπόψη κλαδικές μελέτες για την ανάπτυξη της επιχείρησης τους και τη βιωσιμότητα.

4.4.2. Δομή 2^ο Ερωτηματολογίου (Εκπαιδευτικοί)

Αρχικά καταγράφονται δημογραφικά στοιχεία των ερωτώμενων, όπως φύλο και ηλικία και επίσης το επίπεδο σπουδών, η ειδικότητα και ο τύπος του σχολείου, στο οποίο υπηρετεί.

Δευτερευόντως, διερευνάται η πραγματοποίηση ή μη 10 προγραμμάτων, τα οποία συνδέονται με την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα, και με την βοήθεια της πενταβάθμιας κλίμακας Likert, καταγράφεται η άποψη των εκπαιδευτικών για τα μαθησιακά αποτελέσματα από την πραγματοποίηση αυτών των προγραμμάτων

Ακόμα, μέσω 8 θέσεων, οι απαντήσεις των οποίων προσδιορίζονται μέσω πενταβάθμιας κλίμακας Likert, διερευνάται η αποτελεσματικότητα του σχολείου στην ανάδειξη δεξιοτήτων που είναι απαραίτητα χαρακτηριστικά κάθε επιχειρηματία.

Στις 2 προτελευταίες ερωτήσεις, διερευνώνται οι απόψεις των εκπαιδευτικών, σχετικά με την σύνταξη των αναλυτικών προγραμμάτων, σύμφωνα με τις διαμορφωμένες συνθήκες της αγοράς εργασίας και σχετικά με την υποχρεωτική ένταξη στο σχολείο των μαθημάτων επιχειρηματικότητας και περιβαλλοντικής αγωγής, και σε πιο βαθμό είναι απαραίτητες αυτές οι αλλαγές.

Τελικά, μέσω 9 θέσεων, οι απαντήσεις των οποίων προσδιορίζονται μέσω πενταβάθμιας κλίμακας Likert, διερευνώνται οι απόψεις των εκπαιδευτικών ως προς τις αλλαγές και βελτιώσεις που πρέπει να γίνουν, και ο βαθμός της συμμετοχής της κάθε θέσης, ώστε το σχολείο να γίνει αποτελεσματικότερο.

4.5. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Όλες οι εμπειρικές μέθοδοι έχουν τα δυνατά και τα αδύνατα σημεία τους. Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα είναι ένα νεοεφαρμοζόμενο πιλοτικό πρόγραμμα

με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν επίσημες καταγραφές της αποτελεσματικότητας της εφαρμογής της. Άλλωστε η έρευνα για την ανάπτυξη δεξιοτήτων και επιχειρηματικής κουλτούρας στους μαθητές απαιτεί την ύπαρξη ενός θεσμικού πλαισίου αξιολόγησης που αυτή την στιγμή δεν υπάρχει σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη. Ακόμη δεν υπάρχουν αρκετά ερευνητικά δεδομένα για την Ελλάδα, ώστε να συγκριθούν με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας.

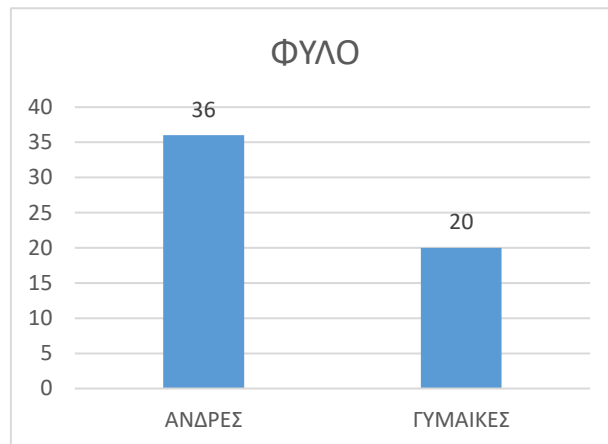
Επίσης ένα από τα αδύνατα σημεία είναι η έλλειψη πιλοτικής έρευνας, ώστε να δημιουργηθεί σταθμισμένο ερωτηματολόγιο. Η υποκειμενικότητα των απαντήσεων καθώς και η χαμηλή απόκριση των επιχειρηματιών και εκπαιδευτικών για την δημιουργία του δείγματος, δεν βοηθούν στην γενίκευση των συμπερασμάτων.

Ένα δυνατό σημείο κάθε έρευνας είναι ότι δίνει το έναυσμα για νέες έρευνες και επιπρόσθετη ανάπτυξη της θεωρίας.

5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

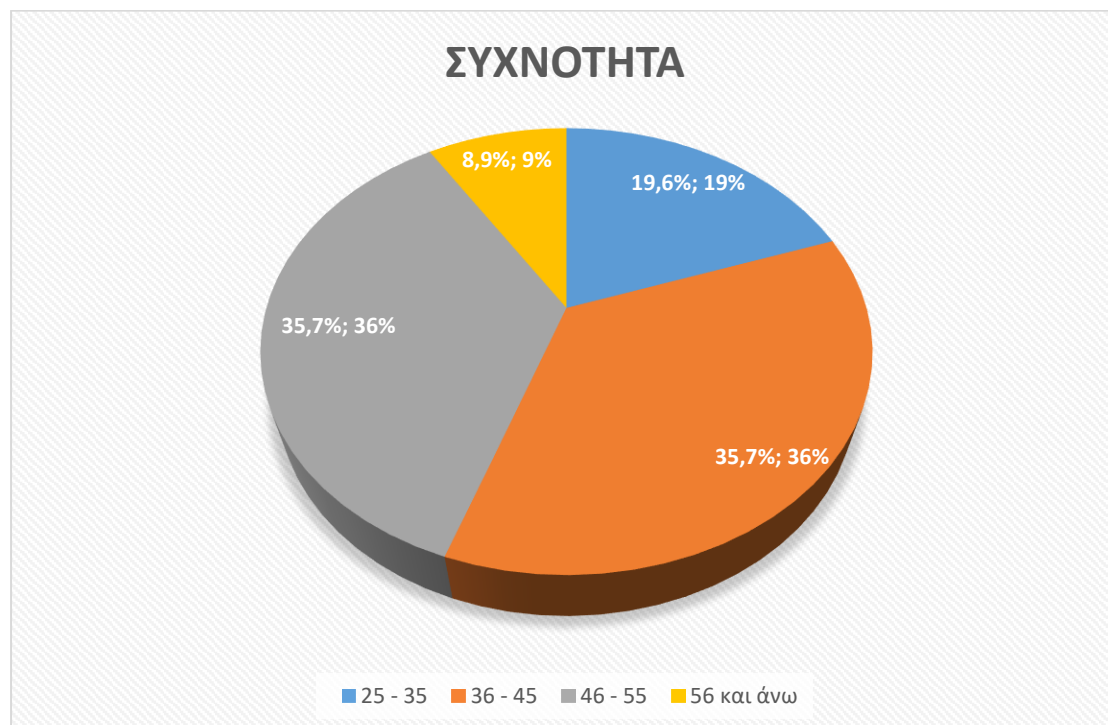
5.1. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΟΥΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ

Σε ότι αφορά τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος απάντησαν 36 άνδρες και 20 γυναίκες όπως φαίνεται στο γράφημα 1

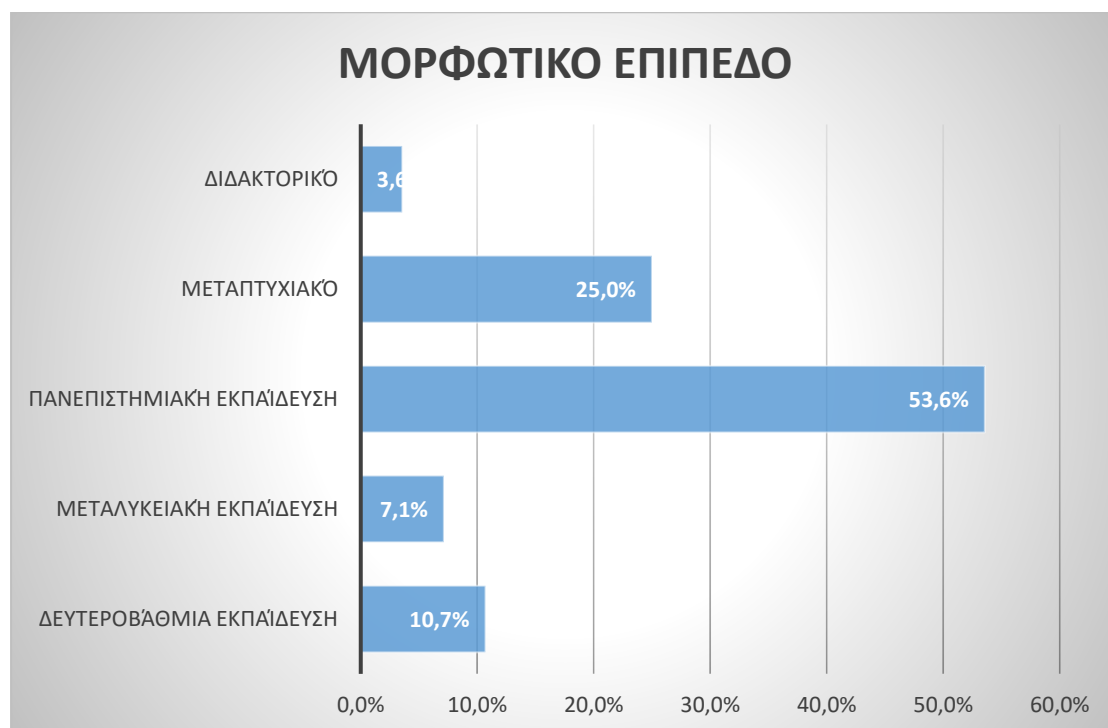
Γράφημα 1

Όπως φαίνεται στο γράφημα 2 το 19,6% των ατόμων του δείγματος ήταν από 25 έως 35 ετών, το 35,7% ήταν μεταξύ 36 και 45 ετών, άλλο ένα 35,7% ήταν μεταξύ 46 και 55 ετών και από 56 ετών και άνω ήταν ένα ποσοστό 8,9%.

Γράφημα 2

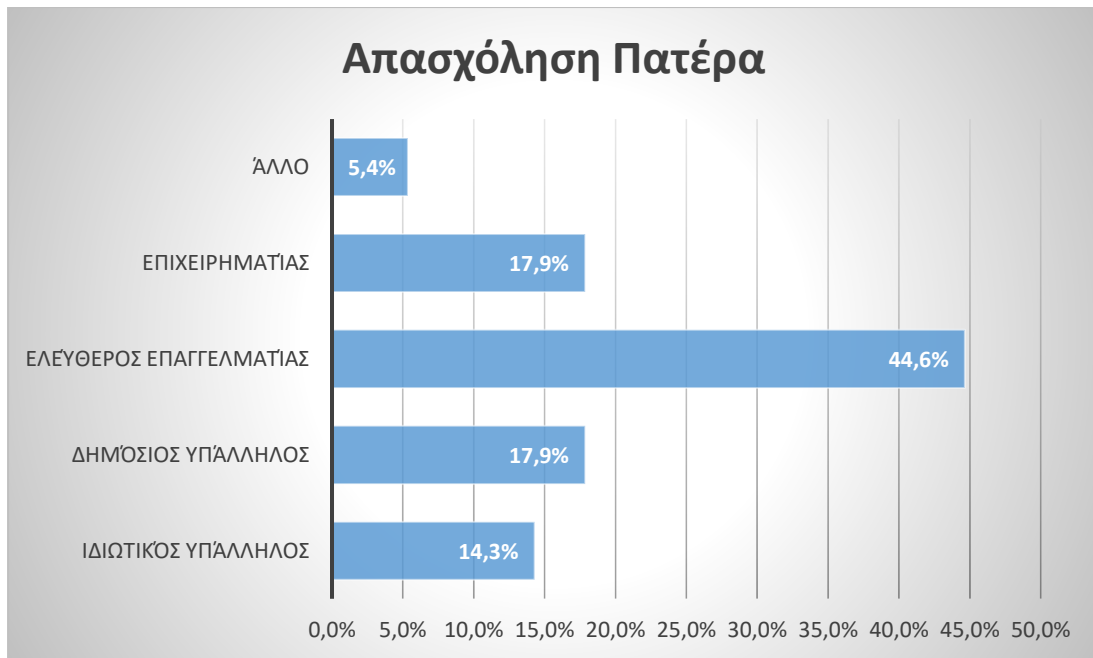
Όσον αφορά δε το μορφωτικό επίπεδο παρατηρούμε ότι ένα 53,6% έχει πανεπιστημιακή εκπαίδευση και αν συνυπολογίσουμε και αν και αυτούς που κατέχουν μεταπτυχιακό τίτλο ή και διδακτορικό τότε φτάνουμε σε ποσοστό 82,2% του συνόλου του δείγματος. Το υπόλοιπο 17,8% έχει δευτεροβάθμια ή μεταλυκειακή εκπαίδευση.

Γράφημα 3

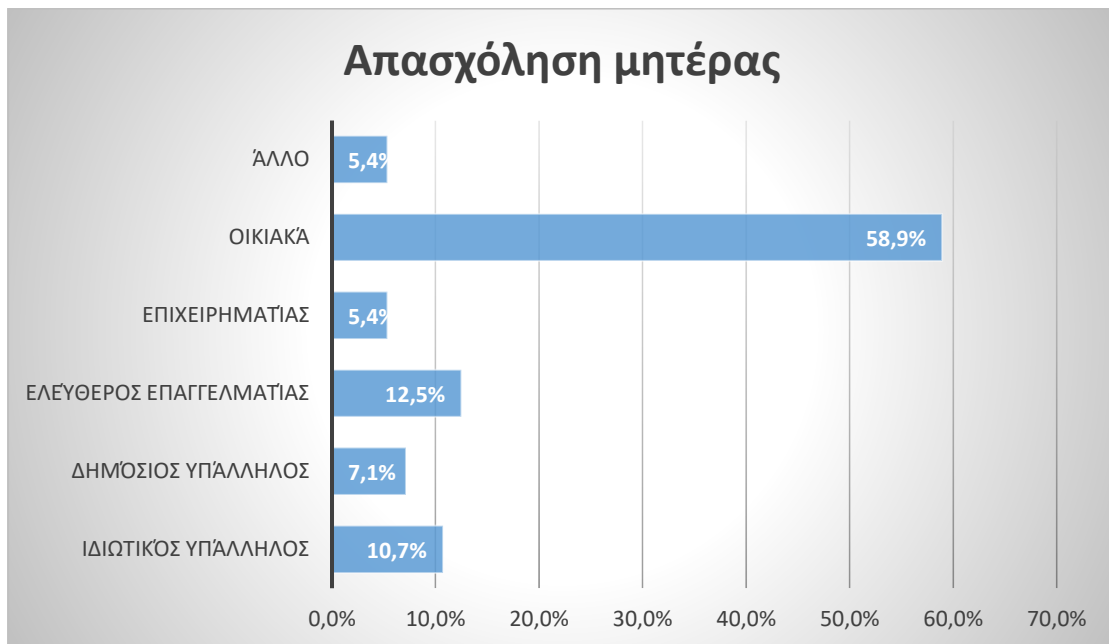
Όσον αφορά το αντικείμενο των σπουδών, επειδή η απάντηση στην ερώτηση δεν ήταν υποχρεωτική, δεν απάντησαν όλοι οι ερωτώμενοι, παρά ταύτα οι απαντήσεις που πήραμε καλύπτουν ένα μεγάλο επιστημονικό φάσμα όπως πχ. Μηχανικοί, επιστήμες υπολογιστών, οικονομικά αλλά και φυσιοθεραπευτές και βρεφονηπιοκόμους κλπ.

Όσον αφορά την επαγγελματική απασχόληση του πατέρα παρατηρούμε ότι ένα ποσοστό πάνω από 60% είναι ελεύθεροι επαγγελματίες ή επιχειρηματίες ενώ μόλις πλησιάζει το 18% το ποσοστό αυτών που είναι δημόσιοι υπάλληλοι. Αναλυτικά τα ποσοστά φαίνονται στο γράφημα 4 που ακολουθεί.

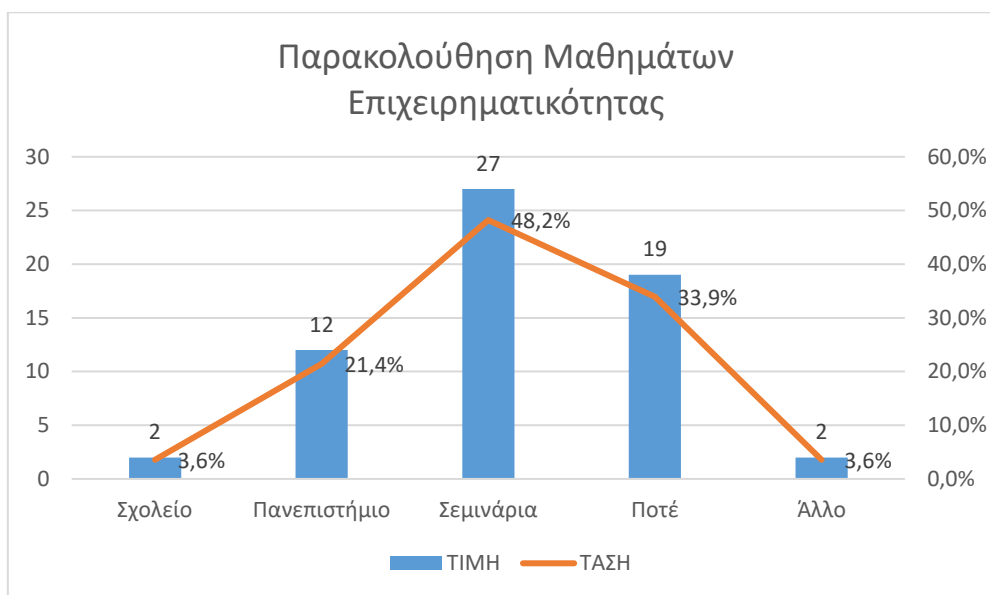
Γράφημα 4

Σε αντίθεση, παρατηρούμε ότι στην επαγγελματική απασχόληση της μητέρας επικρατεί η απάντηση «οικιακά» με το συντριπτικό ποσοστό του 58,9% ενώ, οι απαντήσεις «επιχειρηματίας» και «ελεύθερος επαγγελματίας» αθροίζουν ένα ποσοστό μικρότερο του 18%. Αναλυτικά τα ποσοστά των απαντήσεων φαίνονται στο γράφημα 5 που ακολουθεί

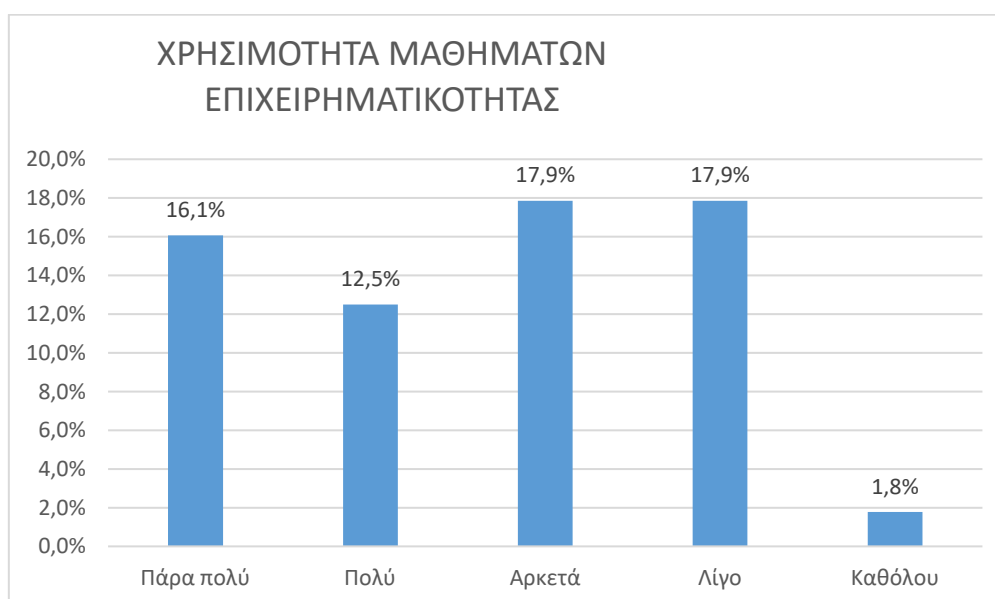
Γράφημα 5

Στην ερώτηση αν παρακολούθησαν μαθήματα επιχειρηματικότητας επικρατεί η απάντηση «σεμινάρια» σε ποσοστό 48,2% με δεύτερη την απάντηση «ποτέ» σε ποσοστό 33,9%. Αναλυτικά οι απαντήσεις φαίνονται στο γράφημα 6.

Γράφημα 6

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε τη χρησιμότητα των μαθημάτων επιχειρηματικότητας για την επιχειρηματική δραστηριότητα του καθενός. Όπως θα παρατηρήσουμε στο γράφημα 7 που ακολουθεί, τα ποσοστά δεν αθροίζουν 100 διότι έχει αφαιρεθεί το 33,9% των απαντήσεων που ήταν «ποτέ δεν παρακολούθησα μαθήματα επιχειρηματικότητας».

Γράφημα 7

Από τους 56 ερωτηθέντες οι 46 έχουν πανεπιστημιακή μόρφωση και μεταπτυχιακό και διδακτορικό. Από αυτούς μόνο 12 παρακολούθησαν μαθήματα επιχειρηματικότητας στο πανεπιστήμιο. Η άποψή τους για τη χρησιμότητα των μαθημάτων αυτών φαίνεται στον Πίνακα 1 που ακολουθεί

Πάρα πολύ	4	33,3%
Πολύ	5	41,7%
Αρκετά	2	16,7%
Λίγο	1	8,3%
Καθόλου	0	0,0%

Πίνακας 1

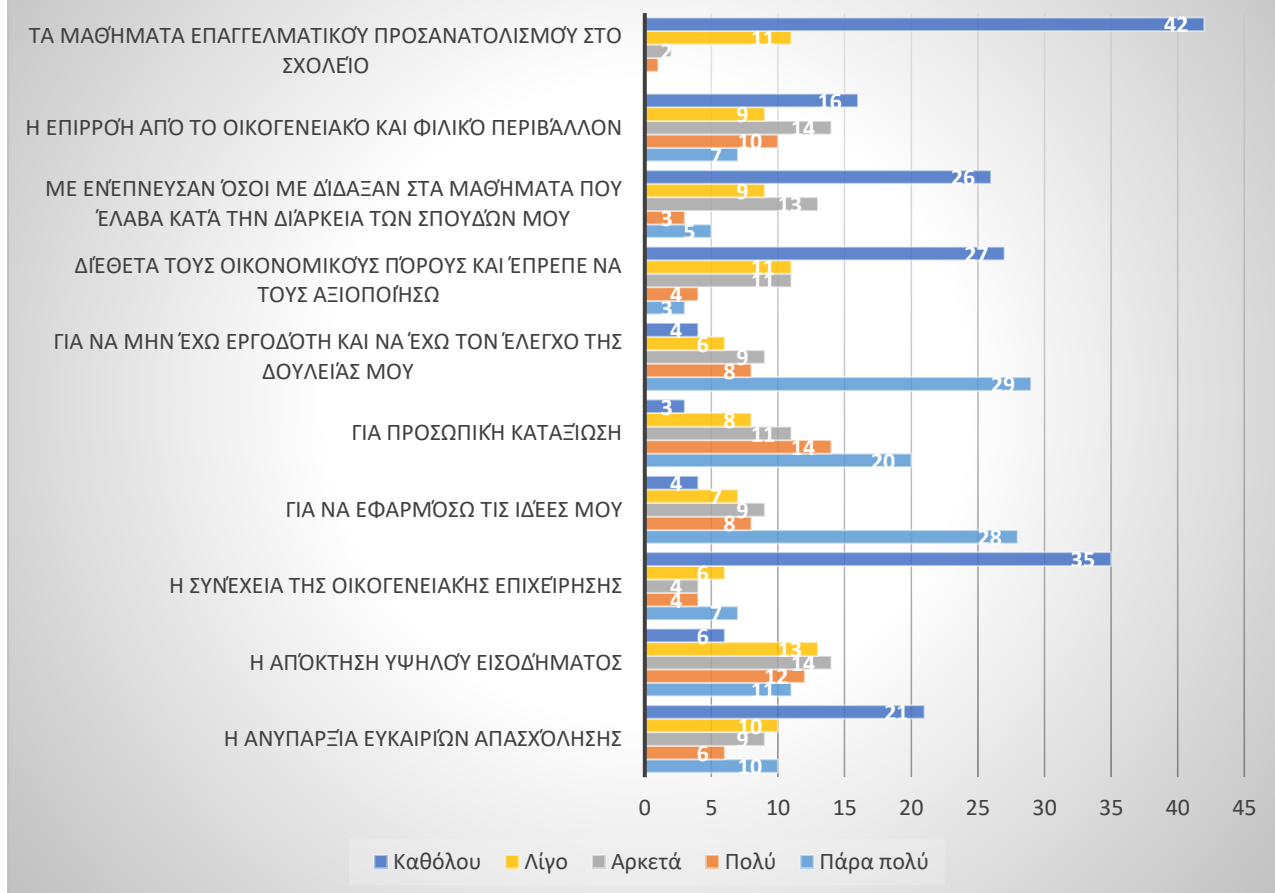
Από τους 56 ερωτηθέντες 27 παρακολούθησαν μαθήματα επιχειρηματικότητας σε σεμινάρια. Να σημειωθεί εδώ ότι μεταξύ των 27 υπήρχαν και κάποιοι με πανεπιστημιακή μόρφωση. Η γνώμη των ερωτηθέντων για τη χρησιμότητα των σεμιναρίων επιχειρηματικότητας φαίνεται στον πίνακα 2.

Πάρα πολύ	5	18,5%
Πολύ	4	14,8%
Αρκετά	8	29,6%
Λίγο	9	33,3%
Καθόλου	1	3,7%

Πίνακας 2

Η επόμενη ερώτηση διερευνούσε τα κίνητρα της επιχειρηματικής δραστηριοποίησης των ερωτηθέντων και το βαθμό που αυτά επηρέασαν την απόφασή τους. Τα αποτελέσματα των απαντήσεων φαίνονται στο γράφημα 8 που ακολουθεί.

Αιτία επιχειρηματικής δραστηριοποίησης

Γράφημα 8

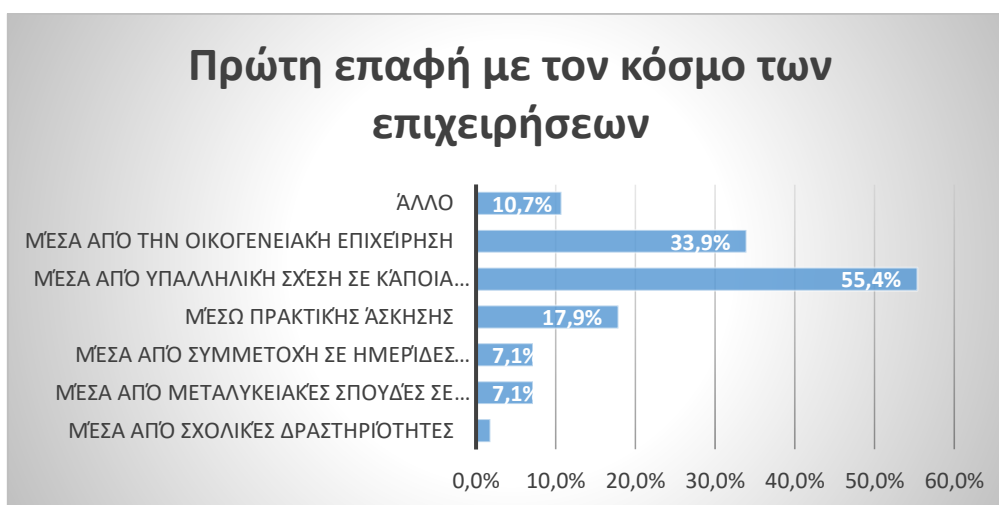
Από τις απαντήσεις εξήχθησαν τα ποσοστά που φαίνονται στον πίνακα 3. Όπως φαίνεται στον πίνακα οι ερωτηθέντες σε ποσοστό 55,4% θεωρούν ότι υπάρχουν ευκαιρίες απασχόλησης (λίγο – καθόλου). Η απόκτηση υψηλού εισοδήματος θεωρείται κίνητρο σε ποσοστό 41% (πάρα πολύ – πολύ). Ενώ θα περίμενε κανείς η συνέχιση της οικογενειακής επιχείρησης να αποτελεί ένα ισχυρό κίνητρο, βλέπουμε ότι δεν αποτελεί κάτι τέτοιο και μάλιστα σε ποσοστό 73,2% (λίγο – καθόλου). Αντίθετα η προοπτική να μπορούν να εφαρμόσουν τις ιδέες τους είναι πολύ σημαντικό κίνητρο και μάλιστα σε ποσοστό 64,3% (πάρα πολύ – πολύ). Σημαντικό κίνητρο αποτελεί επίσης η προσωπική καταξίωση με 60,7% καθώς επίσης και για να έχει τον έλεγχο της εργασίας του 66,1%. Η αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων δε φαίνεται να αποτελεί σημαντικό κίνητρο, όπως επίσης και η επιρροή από το φιλικό και οικογενειακό περιβάλλον. Φαίνεται επίσης ότι ούτε οι δάσκαλοι που είχαν κατά καιρούς μπόρεσαν να εμπνεύσουν την ανάληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας, αφού το 62,5% απαντά

«λίγο» ή «καθόλου». Η αποτυχία των μαθημάτων επαγγελματικού προσανατολισμού στα σχολεία φαίνεται με ένα συντριπτικό ποσοστό της τάξης του 95%. Σε ανοιχτή ερώτηση να αναφερθούν άλλα κίνητρα εκτός των παραπάνω αναφερθέντων, ελήφθησαν δύο απαντήσεις εκ των οποίων η μία ήταν «δεν μπορούσα να κάνω τίποτα άλλο» και η άλλη ήταν «για να επιδοτηθώ».

	Ανυπαρξία ευκαιριών απασχόλησης	Απόκτηση υψηλού εισοδήματος	Συνέχιση οικογενειακής	Για να εφαρμόσω τις ιδέες μου	Για προσωπική καταξίωση	Για να έχω τον έλεγχο της δουλειάς μου	Αξιοποίηση των οικ. Πόρων που διαθέτω	Έμπνευση από τους διδάσκοντες που είχα	Επιρροή από το οικογενειακό και	Τα μαθήματα επαγγελματικού προσανατολισμού στο
Πάρα πολύ	17,9%	19,6%	12,5%	50,0%	35,7%	51,8%	5,4%	8,9%	12,5%	0,0%
Πολύ	10,7%	21,4%	7,1%	14,3%	25,0%	14,3%	7,1%	5,4%	17,9%	1,8%
Αρκετά	16,1%	25,0%	7,1%	16,1%	19,6%	16,1%	19,6%	23,2%	25,0%	3,6%
Λίγο	17,9%	23,2%	10,7%	12,5%	14,3%	10,7%	19,6%	16,1%	16,1%	19,6%
Καθόλου	37,5%	10,7%	62,5%	7,1%	5,4%	7,1%	48,2%	46,4%	28,6%	75,0%

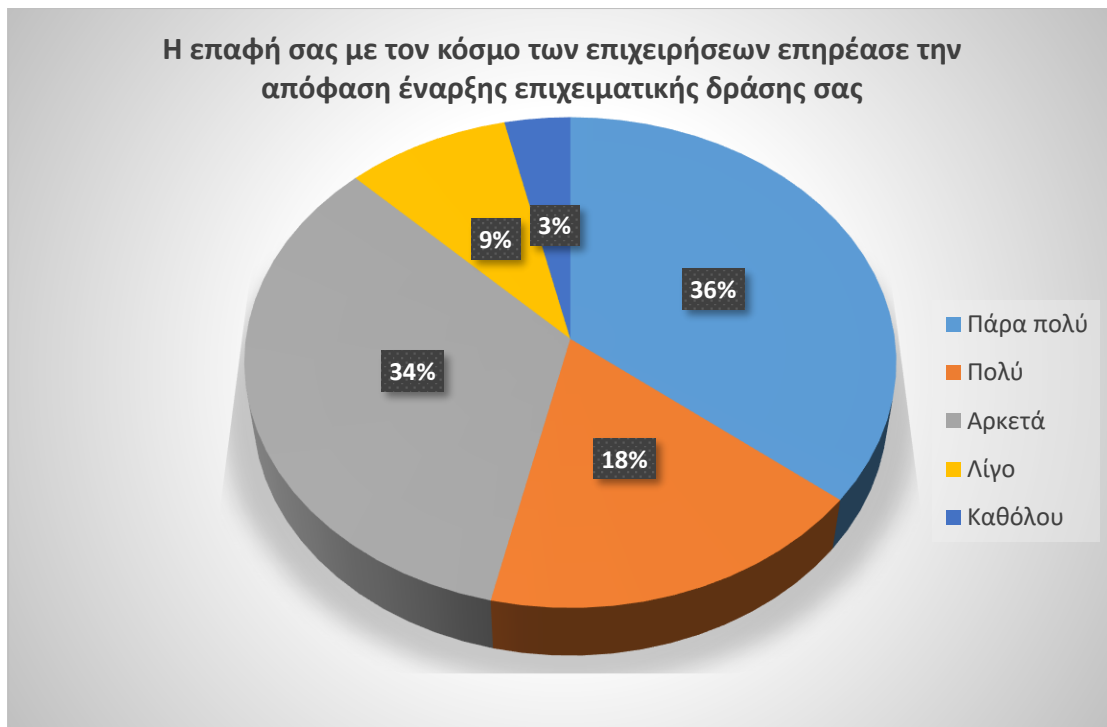
Πίνακας 3

Στην ερώτηση για την πρώτη επαφή με τον κόσμο των επιχειρήσεων πριν την ανάληψη επιχειρηματικής δράσης, βλέπουμε ότι αυτή έγινε είτε με την υπαλληλική ιδιότητα του ερωτώμενου σε ποσοστό 55,4%, είτε μέσα από την οικογενειακή επιχείρηση σε ποσοστό 33,9%. Παρατηρούμε ότι η πρακτική άσκηση συμμετέχει με το όχι αμελητέο 17,9%, ενώ το σχολείο, μεταλυκειακές σπουδές, πανεπιστήμιο, δε φαίνεται να φέρνουν σε επαφή τους νέους με τις επιχειρήσεις

Γράφημα 9

Στην ερώτηση αν η έναρξη επιχειρηματικής δράσης επηρεάστηκε από την επαφή που είχαν με τον κόσμο των επιχειρήσεων, το 54% απάντησε πολύ ή πάρα πολύ, όπως φαίνεται και στο γράφημα 10.

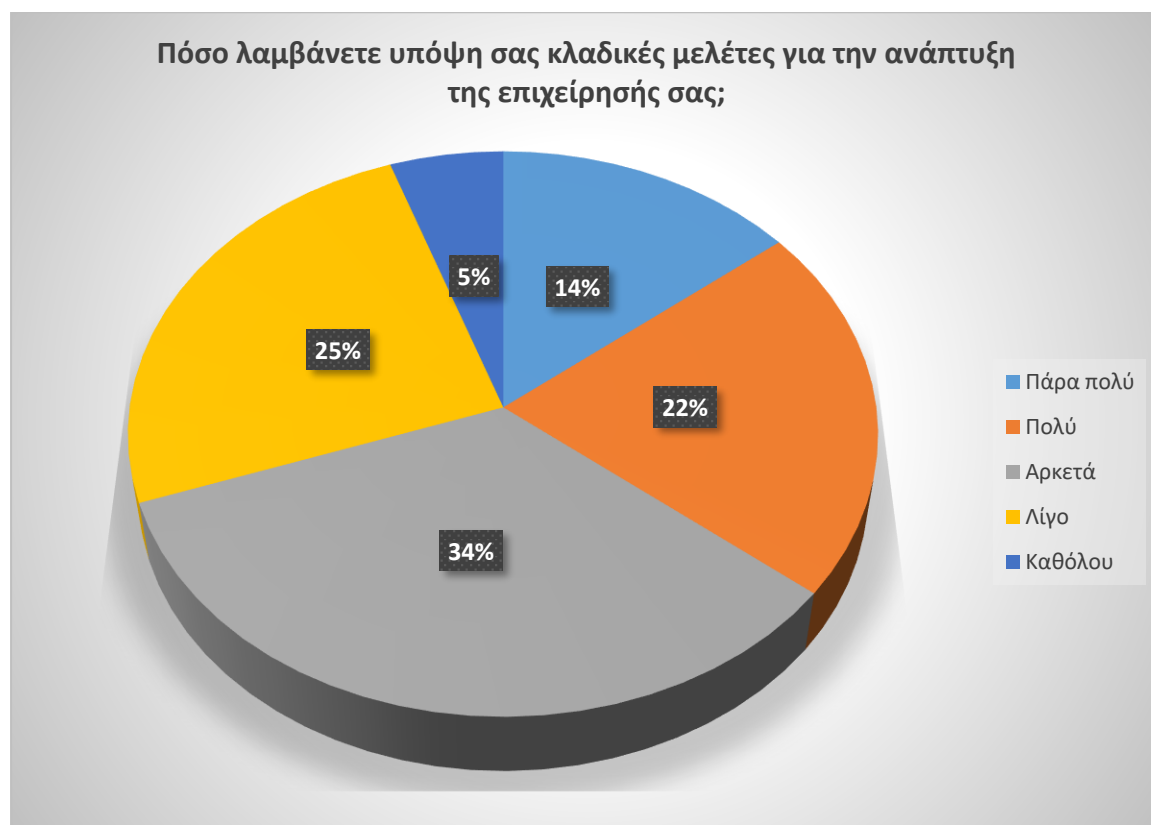
Γράφημα 10

Όπως φαίνεται στο γράφημα 11 οι ερωτηθέντες, με ποσοστό 75%, πιστεύουν ότι η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στο σχολείο θα συμβάλλει στη βελτίωσή της.

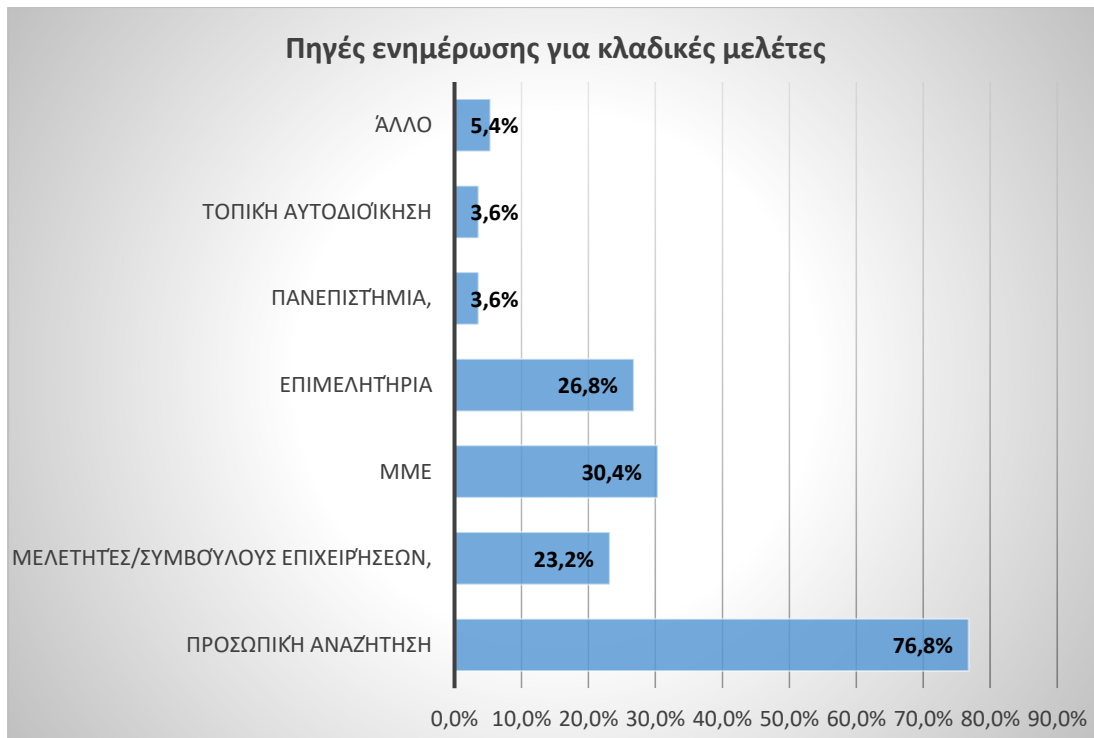
Γράφημα 11

Στην προσπάθεια να διερευνηθεί το κατά πόσον οι επιχειρηματίες λαμβάνουν υπόψη τις κλαδικές μελέτες (γράφημα 12), μόνο το 36% απάντησε πολύ ή πάρα πολύ, γεγονός που θεωρείται ανησυχητικό, αν λάβουμε δε υπόψη ότι το δείγμα αποτελείτο κατά τη συντριπτική του πλειοψηφία από άτομα πανεπιστημιακής μόρφωσης.

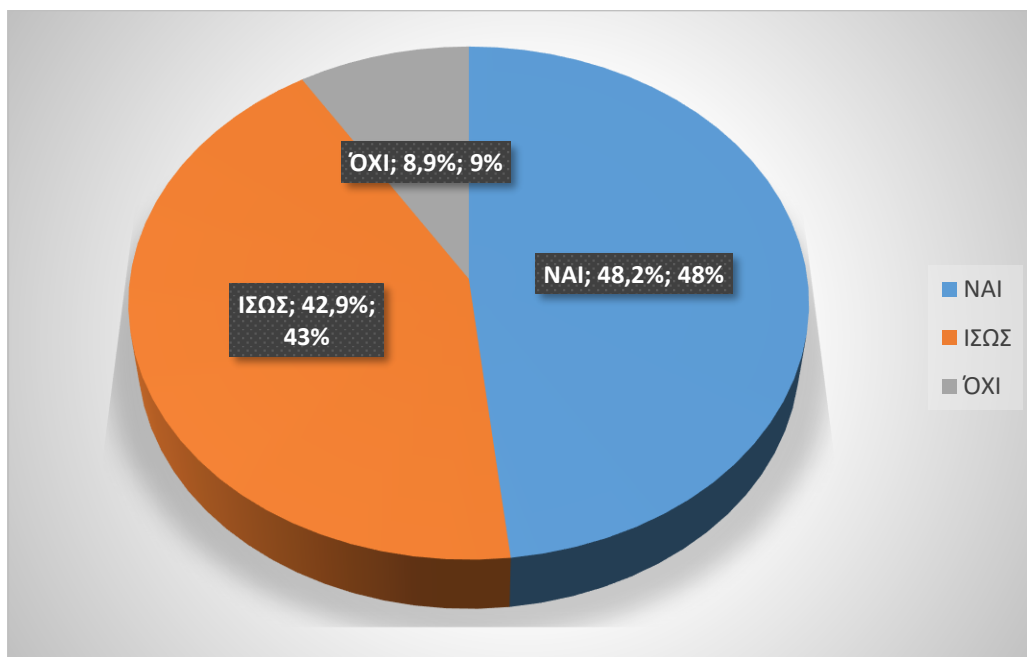
Γράφημα 12

Όσον αφορά την ενημέρωση των ερωτηθέντων σε σχέση με την πηγή ενημέρωσής τους για κλαδικές μελέτες, βλέπουμε ότι οι περισσότεροι (76,8%) στηρίζονται στον εαυτό τους (προσωπική αναζήτηση) και έπονται πηγές όπως τα ΜΜΕ (30,4) και τα επιμελητήρια (26,8%). Δυστυχώς, θεσμοί όπως τα πανεπιστήμια ή η τοπική αυτοδιοίκηση είναι ουσιαστικά ανύπαρκτοι.

Γράφημα 13

Η τελευταία ερώτηση διερευνούσε τη διάθεση των ερωτηθέντων να μεταφέρουν τη γνώση και την εμπειρία τους στους νέους μέσα από μια σύμπραξη σχολείου και επιχειρήσεων, μέσα στα πλαίσια της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης. Τα αποτελέσματα φαίνονται στο γράφημα 14.

Γράφημα 14

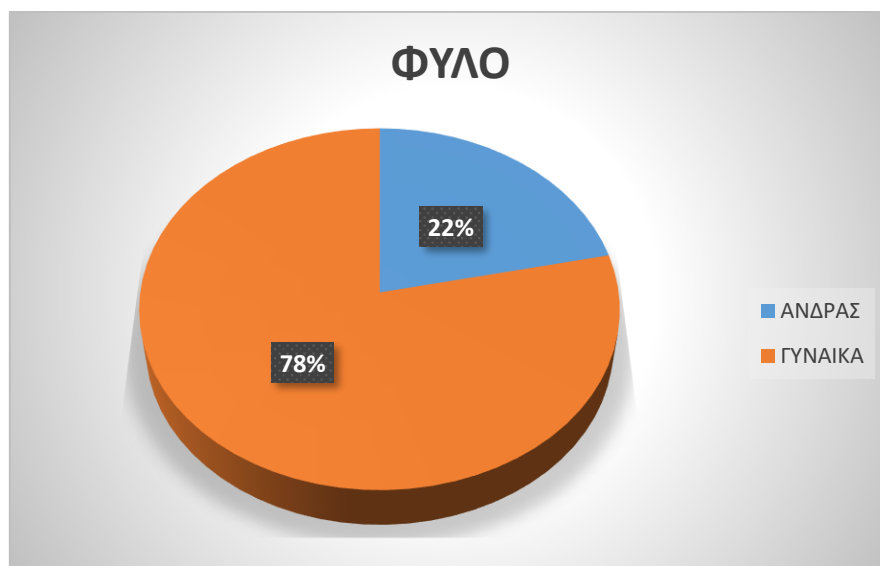
Συσχετίζοντας τις απαντήσεις στην ερώτηση αν πιστεύουν ότι η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα θα συμβάλλει στη βελτίωσή της και στην ερώτηση αν θα είχαν τη διάθεση να μεταφέρουν τη γνώση και την εμπειρία τους στους νέους μέσα από τη σύμπραξη σχολείου και επιχειρήσεων, όπως φαίνεται στον πίνακα 4, αυτοί που πιστεύουν πολύ ή πάρα πολύ ότι η εκπαίδευση θα συμβάλλει στη βελτίωση της επιχειρηματικότητας είναι διατεθειμένοι και να βοηθήσουν.

Σύμπραξη σχολείου και επιχειρήσεων	Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα θα συμβάλλει στη βελτίωσή της				
	Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου
ΝΑΙ	15	8	4	0	0
Ποσοστό επί του συνόλου	26,8%	14,3%	7,1%	0,0%	0,0%
ΙΣΩΣ	7	9	7	1	0
Ποσοστό επί του συνόλου	12,5%	16,1%	12,5%	1,8%	0,0%
ΌΧΙ	0	3	0	0	2
Ποσοστό επί του συνόλου	0,0%	5,4%	0,0%	0,0%	3,6%

Πίνακας 4

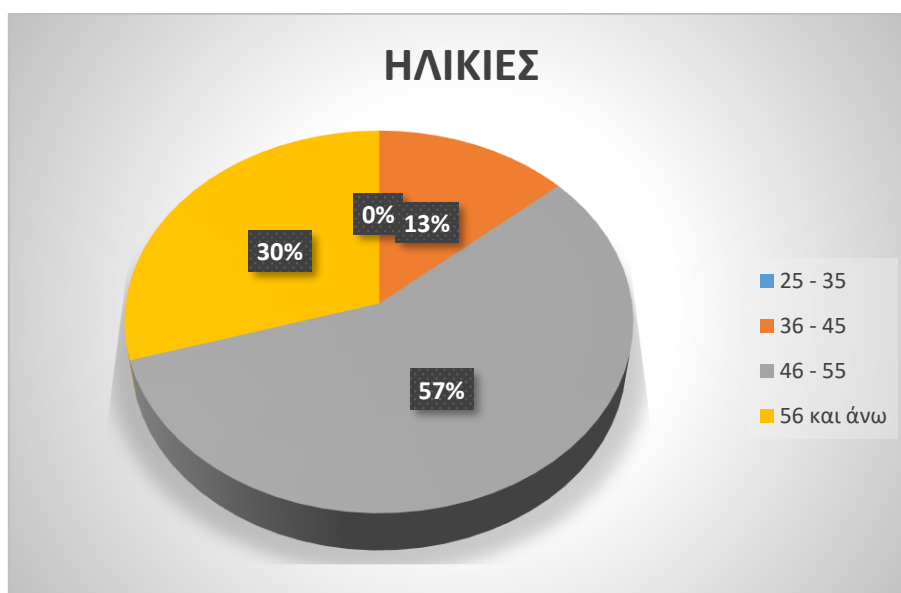
5.2. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Σε ότι αφορά τα δημογραφικά στοιχεία, σύμφωνα με το γράφημα 15, το 78% των ερωτηθέντων ήταν γυναίκες και το 22% άνδρες, κάτι που ήταν αναμενόμενο αφού οι γυναίκες αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία του κλάδου.

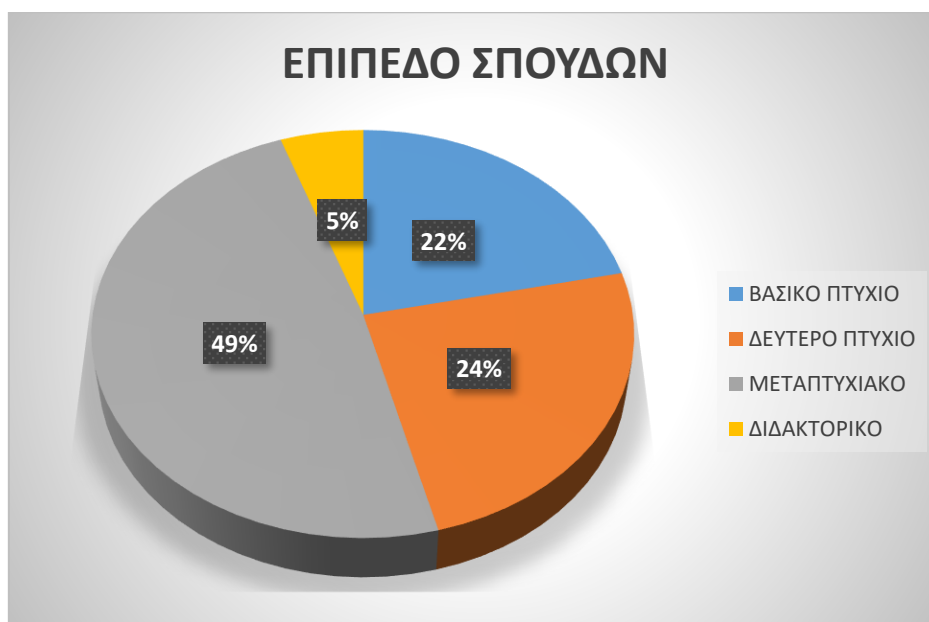
Γράφημα 15

Όσον αφορά δε τις ηλικίες των εκπαιδευτικών, η πλειοψηφία είναι άνω των 46 ετών. Αξιοσημείωτο είναι ότι δε βρέθηκε εκπαιδευτικό μεταξύ των 25 – 35 ετών. Αναλυτικά φαίνεται η κατανομή των ηλικιών στο γράφημα 16 που ακολουθεί.

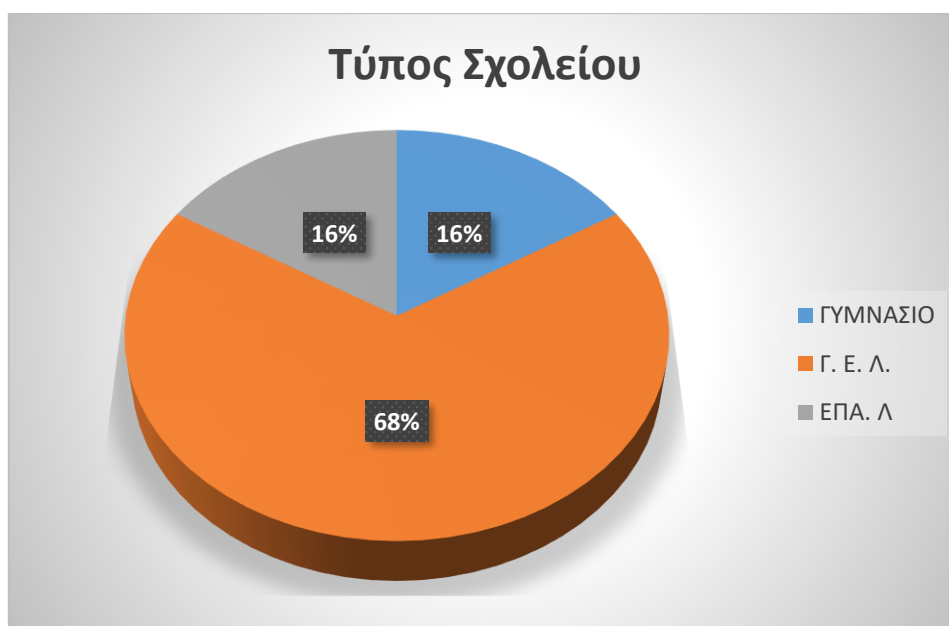
Γράφημα 16

Αναφορικά με το επίπεδο σπουδών των εκπαιδευτικών επειδή είναι δεδομένο ότι όλοι έχουν το βασικό πτυχίο, καταγράφηκε ότι το 22% των ερωτηθέντων έχει μόνο το βασικό πτυχίο. Το 24% έχει δεύτερο πτυχίο, το 49% έχει μεταπτυχιακό και υπάρχει και ένα 5% που έχει διδακτορικό, όπως φαίνεται στο γράφημα 17

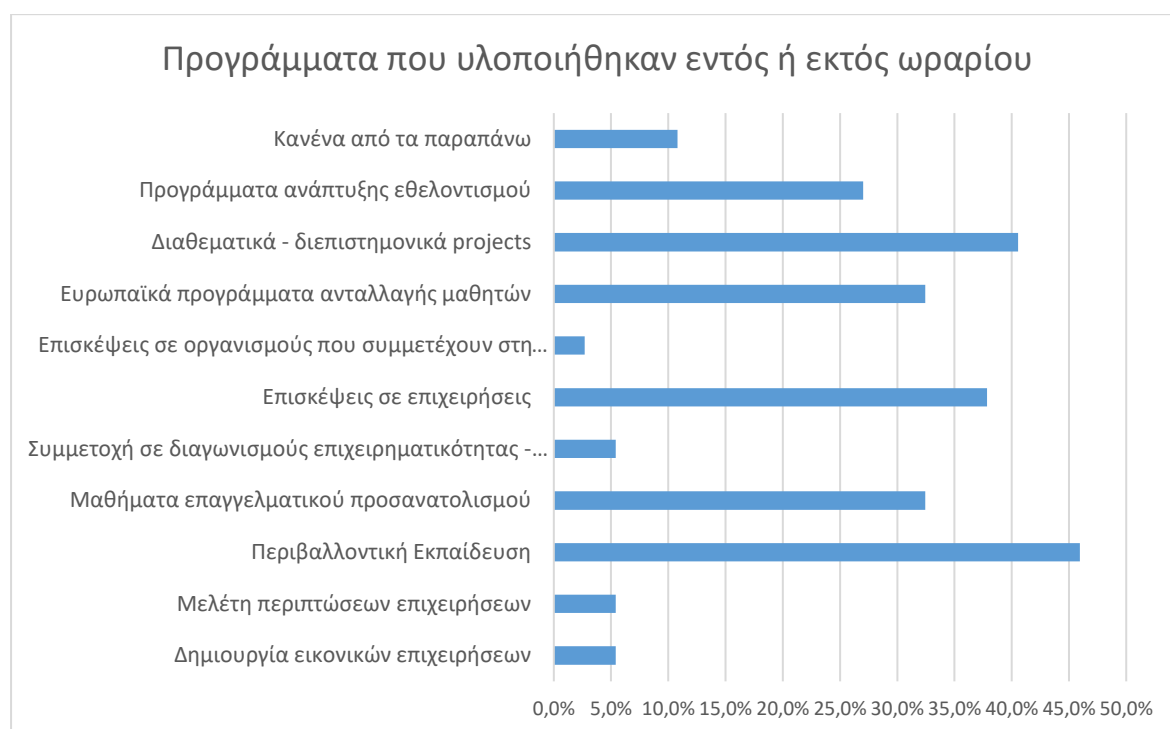
Γράφημα 17

Ο τύπος του σχολείου στο οποίο υπηρετούν οι ερωτηθέντες φαίνεται στο γράφημα 18. Παρατηρούμε ότι οι περισσότεροι (68%), υπηρετούν σε Γενικό Λύκειο.

Γράφημα 18

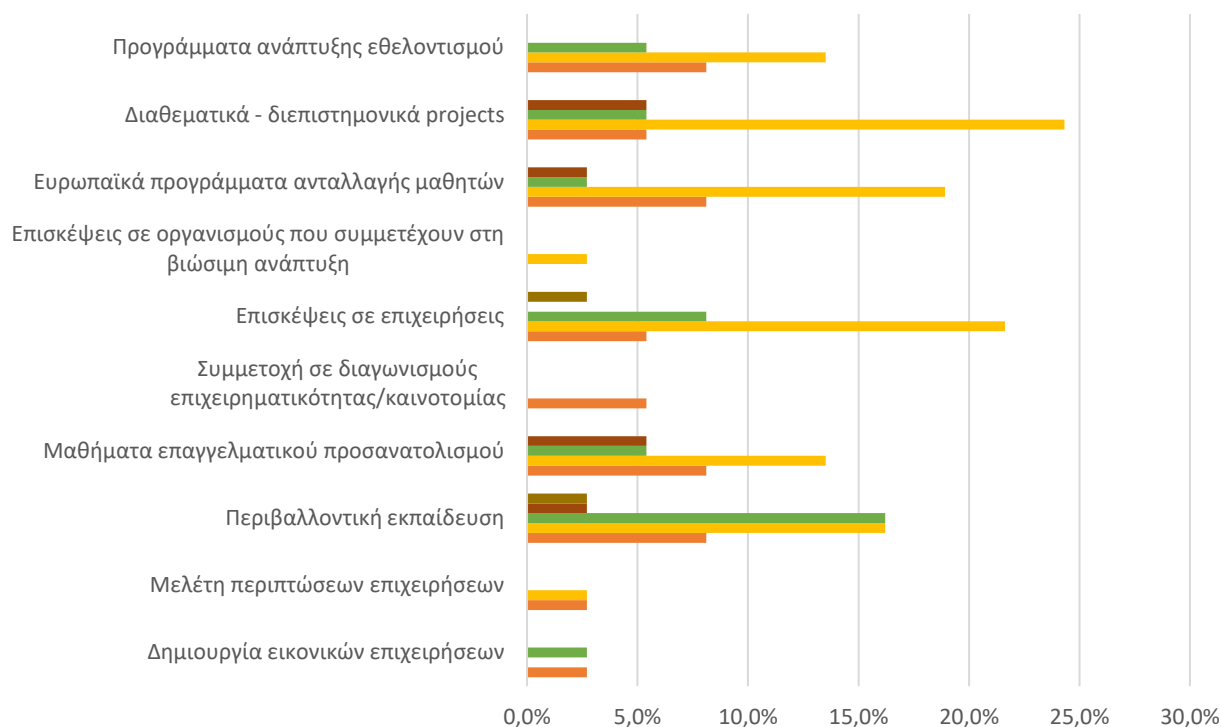
Στην ερώτηση για το ποια προγράμματα υλοποίησαν είτε εντός είτε εκτός ωραρίου, παρατηρούμε ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση επικρατεί με ποσοστό 45,9%, ακολουθούν τα projects με 40,5% και οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις με 37,8%. Υπάρχει και ένα ποσοστό της τάξης του 10,8% που δεν υλοποίησε κανένα πρόγραμμα. Παρατηρούμε ότι σε προγράμματα που αφορούν την επιχειρηματικότητα έχουμε αμελητέα συμμετοχή, στο επίπεδο του στατιστικού λάθους, κάτι που είναι αναμενόμενο, διότι οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν γνώσεις του «επιχειρείν» και δεν έχουν εκπαιδευτεί γι' αυτό.

Γράφημα 19

Ζητήθηκε επίσης από τους ερωτώμενους να αξιολογήσουν τα μαθησιακά αποτελέσματα των προγραμμάτων στα οποία συμμετείχαν. Όπως φαίνεται στο γράφημα 20, στην περιβαλλοντική εκπαίδευση παρήχθησαν καλά έως ικανοποιητικά αποτελέσματα καθώς επίσης και στα διαθεματικά projects. Η συμμετοχή σε προγράμματα όπως: δημιουργία εικονικών επιχειρήσεων, μελέτη περιπτώσεων επιχειρήσεων, συμμετοχή σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας, επισκέψεις σε οργανισμούς που συμμετέχουν στη βιώσιμη ανάπτυξη κλπ, είναι πάρα πολύ μικρή, επομένως η αξιολόγηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη.

Αξιολόγηση μαθησιακών αποτελεσμάτων

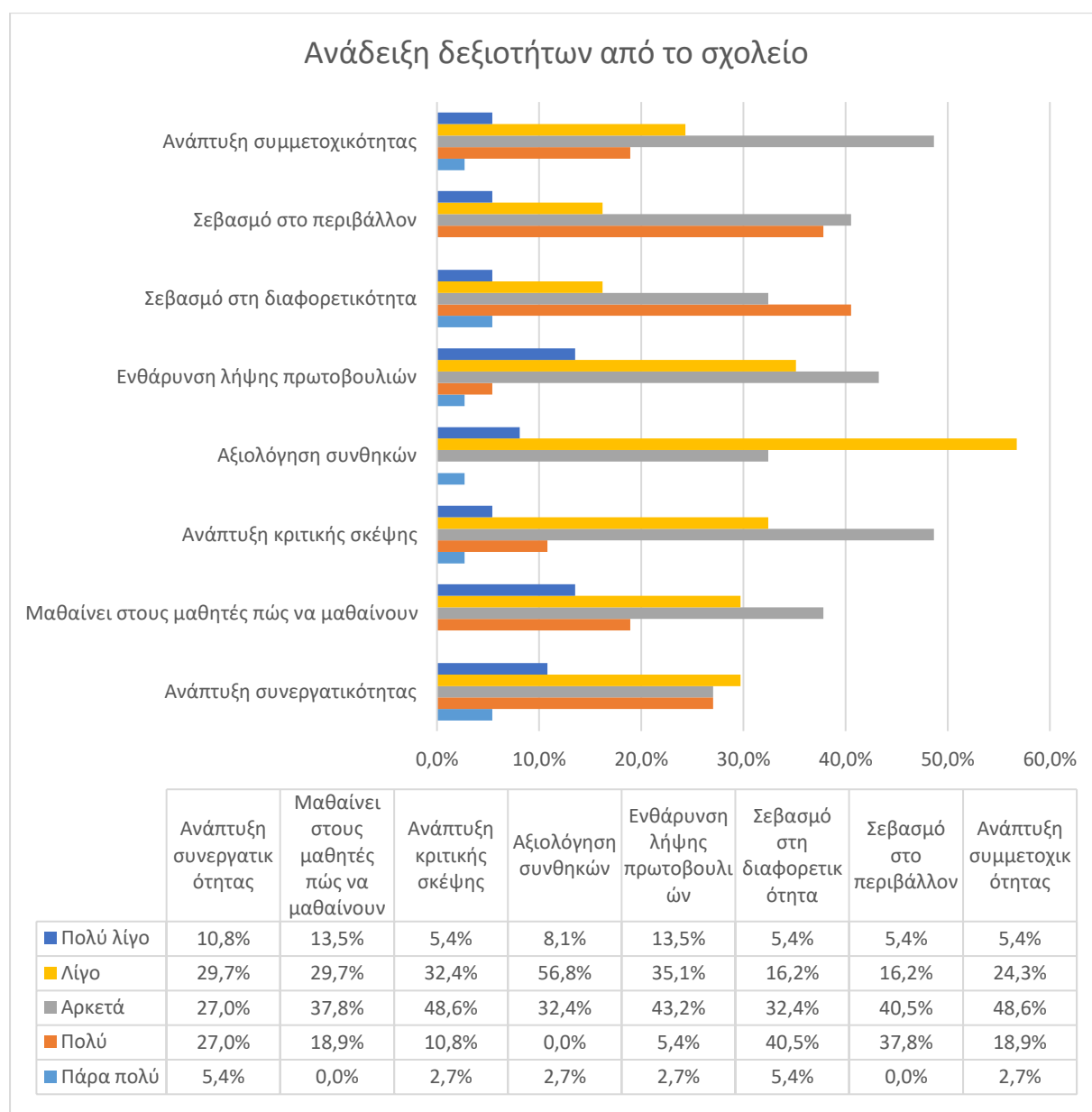
	Δημιουργία εικονικών επιχειρήσεων	Μελέτη περιπτώσεων επιχειρήσεων	Περιβαλλοντική εκπαίδευση	Μαθήματα επαγγελματικού προσανατολισμού	Συμμετοχή σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας/καινοτομίας	Επισκέψεις σε επιχειρήσεις	Επισκέψεις σε οργανισμούς που συμμετέχουν στη βιώσιμη ανάπτυξη	Ευρωπαϊκά προγράμματα ανταλλαγής μαθητών	Διαθεματικά - διεπιστημονικά projects	Προγράμματα ανάπτυξης εθελοντισμού
■ Πολύ λίγο	0,0%	0,0%	2,7%	0,0%	0,0%	2,7%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
■ Λίγο	0,0%	0,0%	2,7%	5,4%	0,0%	0,0%	0,0%	2,7%	5,4%	0,0%
■ Αρκετά	2,7%	0,0%	16,2%	5,4%	0,0%	8,1%	0,0%	2,7%	5,4%	5,4%
■ Πολύ	0,0%	2,7%	16,2%	13,5%	0,0%	21,6%	2,7%	18,9%	24,3%	13,5%
■ Πάρα πολύ	2,7%	2,7%	8,1%	8,1%	5,4%	5,4%	0,0%	8,1%	5,4%	8,1%

■ Πολύ λίγο ■ Λίγο ■ Αρκετά ■ Πολύ ■ Πάρα πολύ

Γράφημα 20

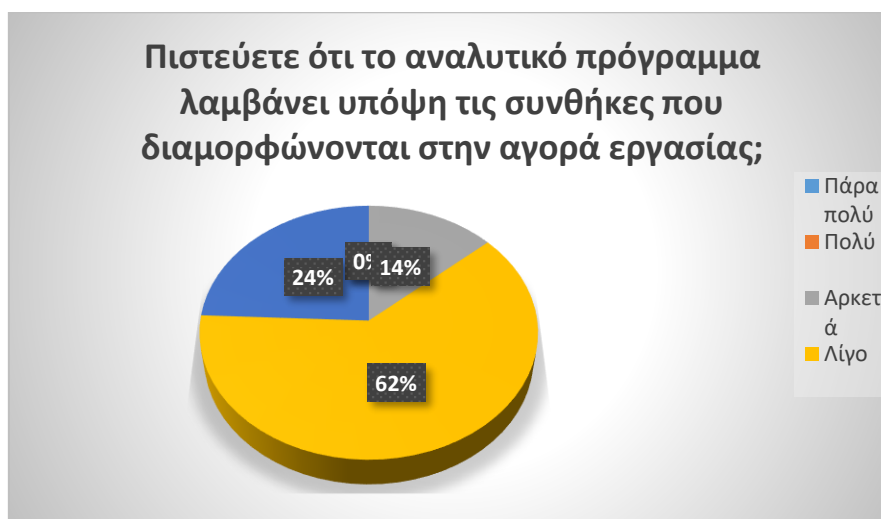
Ρωτήθηκε επίσης αν το σχολείο ευνοεί την απόκτηση ορισμένων δεξιοτήτων και καταγράφηκαν τα αποτελέσματα όπως φαίνεται στο γράφημα 21. Στην ανάπτυξη της συνεργατικότητας, ένα ποσοστό περίπου 40% (λίγο, πολύ λίγο) θεωρούν ότι το σχολείο δε βοηθά. Ένα μεγάλο ποσοστό, περί το 43% (λίγο, πολύ λίγο) δε θεωρεί ότι το σχολείο μαθαίνει στους μαθητές πως να μαθαίνουν και κανείς δε δήλωσε «πάρα πολύ» σε αυτή την ερώτηση. Επίσης μόνο ένα 13% (πολύ, πάρα πολύ) πιστεύει ότι το σχολείο βοηθά την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης. Από την άλλη ένα ποσοστό 65% (λίγο, πολύ λίγο)

θεωρεί ότι το σχολείο δεν εκπαιδεύει του μαθητές στην αξιολόγηση συνθηκών. Μόλις ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 8% (πολύ, πάρα πολύ) πιστεύει ότι το σχολείο ενθαρρύνει τους μαθητές στην ανάληψη πρωτοβουλιών, κάτι που ήταν απολύτως αναμενόμενο, αφού και οι ίδιοι οι καθηγητές δεν ενθαρρύνονται από τους προϊσταμένους τους για κάτι παρόμοιο. Όσον αφορά την ανάπτυξη του σεβασμού στη διαφορετικότητα και στο περιβάλλον, ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 21% (λίγο πολύ λίγο) θεωρεί ότι δεν προάγονται στο σχολείο. Στην ανάπτυξη της συμμετοχικότητας επικρατεί η άποψη ότι καλλιεργείται «αρκετά» με ποσοστό 48,6%.

Γράφημα 21

Στην ερώτηση αν το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών του σχολείου λαμβάνει υπόψη τις συνθήκες που διαμορφώνονται στην αγορά εργασίας, κανένας από τους ερωτώμενους δεν επέλεξε το «πολύ» ή «πάρα πολύ», με το «λίγο» και «πολύ λίγο» να αθροίζουν ποσοστό 86%.

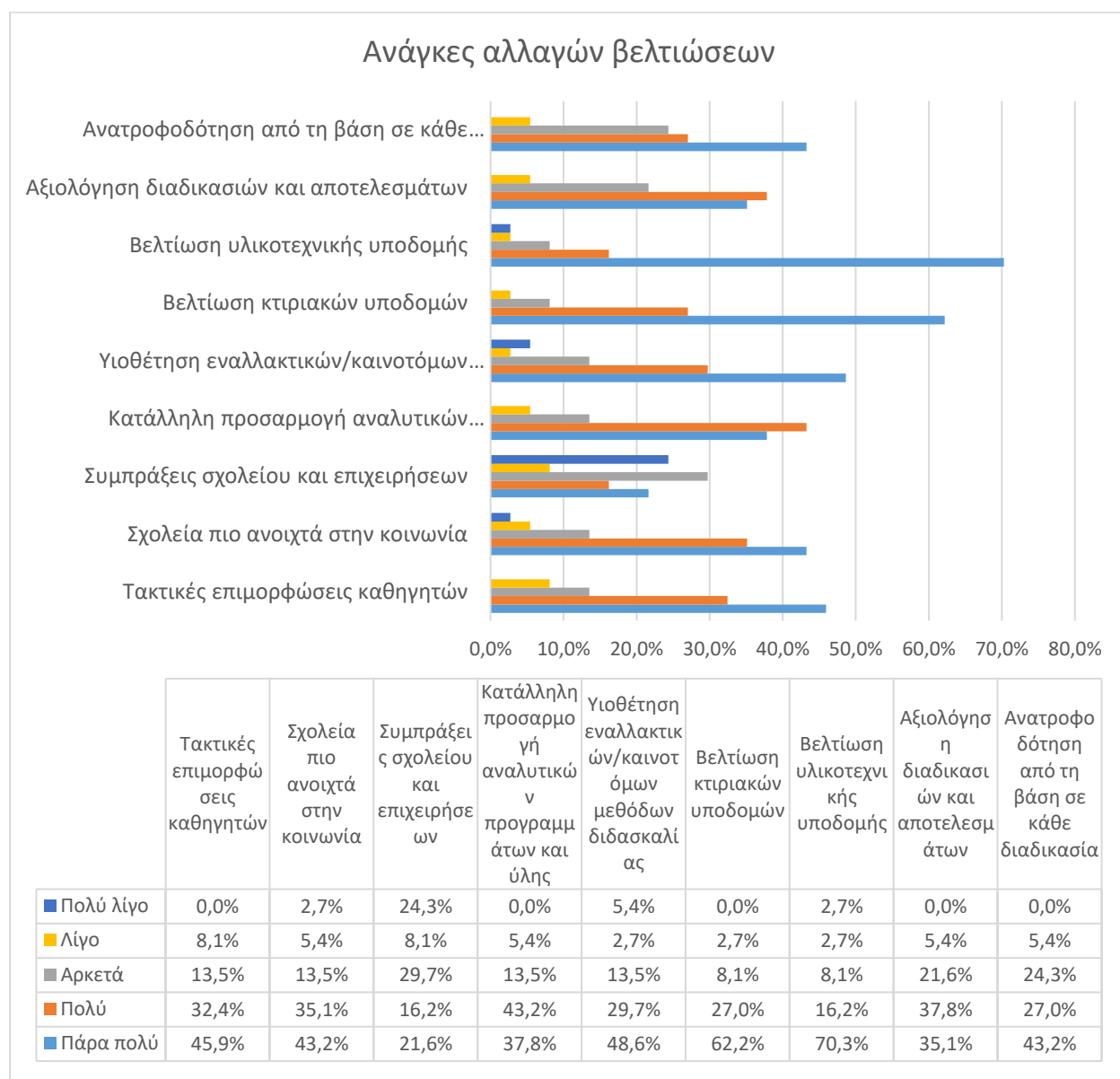
Γράφημα 22

Στην ερώτηση αν θεωρούν απαραίτητη την ένταξη της περιβαλλοντικής αγωγής και της επιχειρηματικότητας στο αναλυτικό σχολικό πρόγραμμα, το 64,9% (πολύ, πάρα πολύ) των εκπαιδευτικών πιστεύει στην αναγκαιότητα ένταξης της περιβαλλοντικής αγωγής και το 35,1% στην αναγκαιότητα ένταξης της επιχειρηματικότητας. Τα αποτελέσματα φαίνονται στο γράφημα 23.

Γράφημα 23

Στην τελευταία ερώτηση που ζητήθηκε η γνώμη των εκπαιδευτικών για τις αλλαγές – βελτιώσεις που πρέπει να γίνουν ώστε το σχολείο να καταστεί αποτελεσματικότερο, σε ποσοστό πάνω του 75% (πολύ, πάρα πολύ), συμφωνούν με τις τακτικές επιμορφώσεις, σχολεία ανοιχτά στην κοινωνία, κατάλληλη προσαρμογή αναλυτικών προγραμμάτων και ύλης, υιοθέτηση εναλλακτικών και καινοτόμων μεθόδων διδασκαλίας, βελτίωση κτιριακών υποδομών, βελτίωση υλικοτεχνικής υποδομής, αξιολόγηση διαδικασιών και αποτελεσμάτων και ανατροφοδότηση από τη βάση σε κάθε διαδικασία. Στην επιλογή σύμπραξη σχολείου και επιχειρήσεων το 32,4%, δηλαδή περίπου το ένα τρίτο, επέλεξε λίγο ή πολύ λίγο, το 29,7% επέλεξε αρκετά και το υπόλοιπο 37,8% επέλεξε πολύ ή πάρα πολύ.

Γράφημα 24

5.3. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Από την εξέταση των δημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματος των επιχειρηματιών προκύπτει ότι το 70% είναι ηλικίας 35 έως 55 ετών, που είναι αναμενόμενο, διότι ο ενεργός πληθυσμός βρίσκεται σε αυτές τις ηλικίες. Επίσης καταγράφηκε ότι το 53,6% είναι πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και ένα 25% είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου, που και αυτό είναι αναμενόμενο, διότι αυτοί κατανοούν περισσότερο την σκοπιμότητα των ερευνών και για αυτό συμμετέχουν και επίσης είναι περισσότερο εξοικειωμένοι με το διαδίκτυο. Από την καταγραφή του επαγγέλματος του πατέρα, στο 60% του δείγματος, ο πατέρας είναι ελεύθερος επαγγελματίας ή επιχειρηματίας. Αυτό το εύρημα μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η επιλογή του επαγγέλματος των επιχειρηματιών, έγινε είτε για λόγους συνέχισης της οικογενειακής επιχείρησης, είτε λόγω επιρροής από την οικογένεια. Όμως, όπως έχει καταγραφεί σε παρακάτω απαντήσεις των ερωτηθέντων, τα κίνητρα τους για έναρξη της δραστηριότητάς τους, ήταν για να εφαρμόσουν τις ιδέες τους, για προσωπική καταξίωση, και για να έχουν τον έλεγχο της δουλειά τους. Για το 62% η συνέχιση της οικογενειακής επιχείρησης δεν ήταν κίνητρο (Πολύ Λίγο) και το 28% δεν επηρεάστηκε καθόλου από το οικογενειακό περιβάλλον.

Από τα μαθήματα επιχειρηματικότητας που παρακολούθησαν στο πανεπιστήμιο οι 12 στους 46 που είχαν πανεπιστημιακή εκπαίδευση, τα θεωρούν πολύ έως πάρα πολύ χρήσιμα, κάτι που δεν ισχύει για τα σεμινάρια όπου το μεγαλύτερο ποσοστό τα θεωρεί λίγο έως αρκετά χρήσιμα.

Ένα μεγάλο ποσοστό (75%) πιστεύουν ότι η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα θα συμβάλει στην βελτίωσή της και το 48% έχουν διάθεση να συμπράξουν με τα σχολεία, και σε ποσοστό 43% ίσως, υπό προϋποθέσεις να το έπρατταν.

Από τη καταγραφή των δημογραφικών χαρακτηριστικών των εκπαιδευτικών προκύπτει ότι ο χώρος της εκπαίδευσης είναι γυναικοκρατούμενος και με πολύ υψηλό επίπεδο σπουδών. Μόνο το 22% διαθέτει το βασικό πτυχίο που είναι η προϋπόθεση διορισμού τους. Ως προς τα προγράμματα που υλοποίησαν οι εκπαιδευτικοί του δείγματος, τα μεγαλύτερα ποσοστά είναι προγράμματα περιβαλλοντικής αγωγής, ανταλλαγής μαθητών, που είναι εθελοντικά, και τα projects που είναι υποχρεωτικά. Προγράμματα που αφορούν την επιχειρηματικότητα, πραγματοποίησαν σε ελάχιστο βαθμό και κυρίως όσοι εργάζονται ή εργάστηκαν σε ΕΠΑΛ.

Σε ότι αφορά τις δεξιότητες που αναπτύσσει το σχολείο στους μαθητές, σύμφωνα με την έρευνα, είναι κυρίως η συνεργατικότητα, ο σεβασμός στην διαφορετικότητα και το περιβάλλον. Σχετικά με τις βελτιώσεις/αλλαγές που πρέπει να γίνουν, το 81% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι πρέπει να προσαρμοστούν τα αναλυτικά προγράμματα και η ύλη. Για τις συμπράξεις σχολείου και επιχειρήσεων, παρουσιάζεται μια ισοκατανομή των απαντήσεων μεταξύ του λίγο έως πάρα πολύ. Όμως σε ποσοστό 86% πιστεύουν ότι τα αναλυτικά προγράμματα δεν πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις συνθήκες της αγοράς. Η απάντηση αυτή, θεωρώ ότι είναι αναμενόμενη, αν λάβει κανείς υπόψη τις θέσεις των σωματείων σχετικά με την ιδιωτικοποίηση της εκπαίδευσης.

5.4. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Σε πολλά κράτη, όταν έγινε αντιληπτή η σημασία της εκπαίδευσης του πληθυσμού στην οικονομική ευρωστία τους με όρους βιωσιμότητας, επανασχεδίασαν την εκπαιδευτική τους πολιτική, εισάγοντας την επιχειρηματική εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, έστω και πιλοτικά. Στην νέα εκπαιδευτική πολιτική υπάρχει όμως, έλλειμα ικανής αξιολόγησης αποτελεσμάτων μέσω θεσμοθετημένων δεικτών. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας, αυτό το έλλειμα αξιολόγησης ήταν το έναυσμα για μελέτη και έρευνα. Η έρευνα επικεντρώθηκε στους παράγοντες που παρακινούν τους νέους στο 'επιχειρείν', όπως τα προσωπικά, δημογραφικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο η εκπαίδευση επηρεάζει θετικά την επιχειρηματικότητα. Οι περισσότερες έρευνες, βέβαια, έχουν εστιάσει στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αφού μέχρι πρόσφατα δεν πραγματοποιούνταν επιχειρηματική εκπαίδευση σε χαμηλότερες βαθμίδες.

Σε έρευνα του Business School του University of Glamorgan, εξετάστηκαν ο βαθμός επιρροής της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην διαμόρφωση της επιχειρηματικής στάσης των σπουδαστών στην Γαλλία, Γερμανία και Πολωνία, οι οποίες έχουν διαφορετικά οικονομικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε 237 προπτυχιακούς φοιτητές από τις τρεις χώρες, πριν ξεκινήσουν την εκπαίδευσή τους στην επιχειρηματικότητα και 12 μήνες αφού την είχαν ολοκληρώσει. Αποδείχθηκε ότι τα μαθήματα επιχειρηματικότητας επηρέασαν θετικά την στάση των σπουδαστών αλλά σε διαφορετικό βαθμό ως προς το φύλο και την υπηκοότητα. Παρατηρήθηκε μεγαλύτερο ποσοστό επιρροής στους άνδρες από ότι στις γυναίκες, που αποδεικνύει ότι οι κοινωνικές προκαταλήψεις παίζουν σπουδαίο ρόλο στις αποφάσεις των νέων. Ακόμη παρατηρήθηκε ότι οι Γάλλοι και οι Πολωνοί

επιηρεάστηκαν θετικά περισσότερο από τους Γερμανούς που δείχνει την εξάρτηση της αποτελεσματικότητας της επιχειρηματικής εκπαίδευσης από το οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον.⁷⁰

Στο περιοδικό Sustainability δημοσιεύτηκε πρόσφατη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ρουμανία σε 30 μεταπτυχιακούς φοιτητές που είχαν εγγραφεί σε μαθήματα επιχειρηματικότητας, έχοντας διαφορετικές προπτυχιακές σπουδές. Στην έρευνα εξετάστηκαν οι απόψεις των φοιτητών ως προς τα χαρακτηριστικά του πετυχημένου επιχειρηματία, το προφίλ του και η συμπεριφορά του, μέσω ερωτηματολογίων. Παρατηρήθηκαν επίσης οι τάσεις και στάσεις των φοιτητών ως προς το 'επιχειρείν' με χρήση πετυχημένων επιχειρηματικών μοντέλων. Με αυτή τη χρήση μοντέλων (case studies), η τάση των σπουδαστών για μελλοντική επιχειρηματική καριέρα αυξήθηκε. Αποδείχθηκε, επίσης, η αναγκαιότητα τα προγράμματα σπουδών πρέπει να σχεδιάζονται ανάλογα με το προφίλ των σπουδαστών και αντίστοιχα οι εκπαιδευτικές μέθοδοι. Αν π.χ. χρησιμοποιούνταν αποτυχημένα επιχειρηματικά μοντέλα, τότε σε κάποιους σπουδαστές θα μειώνονταν η διάθεση να επιχειρήσουν στο μέλλον.⁷¹

Σε έρευνα στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Νορβηγία εξετάστηκαν κατά πόσο τα εφαρμοζόμενα προγράμματα επιχειρηματικής διδασκαλίας προωθούν την θετική στάση των μαθητών απέναντι στο «επιχειρείν». Στην έρευνα πήραν μέρος 1400 μαθητές, εκ των οποίων το 25% είχαν συμμετάσχει σε επιχειρηματική εκπαίδευση, ενώ το 75% δεν είχαν συμμετάσχει. Παρατηρήθηκε ότι οι συμμετέχοντες μαθητές σε προγράμματα είχαν θετικότερη στάση από τους μη συμμετέχοντες, και θεωρούσαν ότι οι επιχειρηματίες είναι άνθρωποι δημιουργικοί, μορφωμένοι, αναγνωρισμένοι από την κοινωνία και τολμηροί. Επίσης οι μαθητές με τους καλύτερους βαθμούς ήταν ακόμη περισσότερο θετικά διακείμενοι απέναντι στην επιχειρηματικότητα, θεωρώντας την αυτοαπασχόληση, και το ξεκίνημα μιας επιχείρησης ως μια ενδιαφέρουσα προοπτική. Οι μη συμμετέχοντες θεωρούν ότι οι επιχειρηματίες έκαναν αυτή την επιλογή διότι δεν είχαν άλλη επιλογή και είναι

⁷⁰ Jones P, Pickenell D, Packham G, Miller C, 2010, *Attitudes towards entrepreneurship education: A comparative analysis*, available from: <https://www.researchgate.net/publication/235861324> [accessed March 2020]

⁷¹ Boldureanu, Ionescu, Bercu, Bedrule-Grigoruta, 2020, *Entrepreneurship Education through Successful Entrepreneurial Models in Higher Education Institutions*, available from: https://www.mdpi.com/journal/sustainability/special_issuew/Entrepreneurship_Education [accessed March 2020]

χαμηλής μόρφωσης, ενώ οι περισσότεροι συμμετέχοντες τους θεωρούν δημιουργικούς και μορφωμένους.⁷²

Στην έρευνα του Jose Sanchez εξετάστηκε ο ρόλος των επιχειρηματικών δεξιοτήτων για ένα επιτυχημένο επιχειρηματικό εγχείρημα. Χρησιμοποιήθηκε ένα δείγμα 104 ενεργών επιχειρηματιών που ξεκίνησαν την επιχείρησή τους τα τελευταία πέντε χρόνια στην Ισπανία. Παρατηρήθηκε ο βαθμός ανάπτυξης γνωστικών δεξιοτήτων και ικανοτήτων που παίζουν ρόλο στην δημιουργία επιχειρηματικής κουλτούρας και επιτυχίας. Ακόμη εξετάστηκαν προσωπικά χαρακτηριστικά, όπως η προθυμία αναζήτησης ευκαιριών και ανάληψης ρίσκου, αλλά και δημογραφικά χαρακτηριστικά. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, οι περισσότερο πετυχημένοι επιχειρηματίες διαθέτουν υψηλό βαθμό γνωστικών ικανοτήτων, προθυμία επιδίωξης ευκαιριών και ικανοτήτων. Παρατηρήθηκε ότι το μέγεθος της επιχείρησης δεν έπαιξε ρόλο στην επιτυχία, διότι πολλοί δεν θεωρούσαν σημαντικό αντικείμενο την περαιτέρω ανάπτυξη της επιχείρησής τους.⁷³

Σύμφωνα με όσα έχουν αναπτυχθεί στο θεωρητικό πλαίσιο της παρούσης εργασίας με βάσει την δευτερογενή βιβλιογραφική έρευνα αλλά και σύμφωνα με πρωτογενείς έρευνες άλλων ερευνητών, η επιχειρηματική τάση των νέων αυξάνει με την εκπαίδευση τους σε αυτό τον τομέα. Η ανάπτυξη επιχειρηματικής κουλτούρας πρέπει να στηρίζεται στην ανάπτυξη δεξιοτήτων στο σχολείο (Sanchez, Gutierrez, Carballo, 2011)⁷⁴ αλλά και σε μετασχηματισμό της κοινωνίας σε μια κοινωνία χωρίς στερεότυπα και προκαταλήψεις. Αυτό αποδεικνύεται από την μικρή συμμετοχή των γυναικών στο επιχειρηματικό γίγνεσθαι, που οφείλεται σε κοινωνικού-πολιτιστικούς παράγοντες. Σύμφωνα με την παρούσα πρωτογενή έρευνα, ένα μεγάλο μέρος των συμμετεχόντων προέρχονται από οικογένειες επιχειρηματιών (Sanchez J, Sanchez B, 2017)⁷⁵. Ακόμη

⁷² Johansen V, Schanke T, Clausen T, 2012, *Entrepreneurship Education and Pupils' Attitudes Towards Entrepreneurs*, Eastern Norway Research Institute, available from: , <https://www.intechopen.com/books/entrepreneurship-born-made-and-educated/entrepreneurship-education-and-pupils-attitudes-towards-entrepreneurs> [accessed March 2020]

⁷³ Sanchez J, 2012, *Cognitive Scripts and Entrepreneurial Success*, available From: <https://www.researchgate.net/publication/298239591> [accessed March 2020]

⁷⁴ Sanchez, Gutierrez, Carballo, 2011, *The Entrepreneur from a cognitive approach*, *Psicothema*, August 2011, available from: https://www.researchgate.net/publication/51507459_The_entrepreneur_from_a_cognitive_approach [accessed March 2020]

⁷⁵ Sanchez J, Sanchez B, 2017, *Nascent Entrepreneurs, Psychological Characteristics, and Sociocultural background*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/320934741_Nascent_Entrepreneurs_Psychological_Characteristics_and_Sociocultural_Background [accessed March 2020]

παρατηρήθηκε ότι στην Ελλάδα οι ερωτώμενοι παρακολούθησαν μαθήματα επιχειρηματικότητας στο Πανεπιστήμιο ή σε σεμινάρια, που αναδεικνύει την ανάγκη ένταξης μαθημάτων και σε μικρότερες βαθμίδες εκπαίδευσης. Επίσης φαίνεται ότι η κοινωνική καταξίωση και ο έλεγχος της εργασίας, υπήρξαν τα κυριότερα κίνητρα ανάληψης επιχειρηματικής δραστηριότητας (Greenbank, 2001)⁷⁶. Επίσης στην Ελλάδα, ενώ οι εκπαιδευτικοί είναι υψηλοτάτου μορφωτικού επιπέδου και ενώ επίσης διαφαίνεται η διάθεση τους για υλοποίηση καινοτόμων προγραμμάτων, τα προγράμματα επιχειρηματικότητας βρίσκονται στις τελευταίες προτιμήσεις του, λόγω του ότι τα τελευταία 80 χρόνια αναπτύχθηκε στην κοινωνία μια προκατάληψη απέναντι στην επιχειρηματικότητα και τους επιχειρηματίες.

⁷⁶Greenbank p. 2001, *Objective setting in the micro-business*, International journal of Entrepreneurial Behaviour & Research, June 2001, available from: https://www.researchgate.net/publication/235300447_Objective_setting_in_the_micro-business [accessed March 2020]

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Όπως αποδεικνύεται από τη παρούσα έρευνα, αλλά και όπως παγκοσμίως έχει γίνει αποδεκτό, για τη βιώσιμη οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ανάπτυξη, απαραίτητη προϋπόθεση είναι μια εκπαίδευση εστιασμένη και προσηλωμένη σε αυτούς τους στόχους. Η εκπαίδευση πρέπει να στοχεύει στη καλλιέργεια εκείνων των δεξιοτήτων, που θα κινητοποιήσουν τις δημιουργικές δυνάμεις των νέων, ώστε να πετύχουν την προσωπική τους εξέλιξη αλλά και την αειφορία σε όλους τους τομείς της κοινωνίας μας. Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα δεν συνδέεται αποκλειστικά με την ίδρυση μιας επιχείρησης, αλλά είναι η καλλιέργεια μιας διαφορετικής στάσης ζωής, με τόλμη για συμμετοχή στα κοινά, αξιοποίηση της γνώσης και της τεχνολογίας με δημιουργικά και καινοτόμα αποτελέσματα, με υπέρβαση του φόβου της αποτυχίας.

Η έρευνα απέδειξε ότι η επιχειρηματικότητα είναι καθοριστικής σημασίας για την ανάπτυξη της κοινωνίας, για αυτό από πολλά κράτη αναλήφθηκαν πρωτοβουλίες για την διδασκαλία της. Αυτή την στιγμή σε όλα τα κράτη της Ευρώπης, πραγματοποιούνται προγράμματα διδασκαλίας της επιχειρηματικότητας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Όμως, καμιά χώρα δεν τα έχει εντάξει σε όλα τα σχολεία. Γίνονται προσπάθειες ώστε η διδασκαλία της επιχειρηματικότητας να επεκταθεί σε όλα τα σχολεία και σε όλες τις βαθμίδες. Η καλλιέργεια της κουλτούρας του επιχειρείν στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, δεν αποσκοπεί να κάνει επιχειρηματίες, όλους τους νέους αλλά να τους δώσει την ευκαιρία να αναδείξουν τις κλίσεις τους, και να τους προσανατολίσει επαγγελματικά. Ακόμη τα μαθήματα επιχειρηματικότητας δεν πρέπει να περιορίζονται στη απομνημόνευση οικονομικών εννοιών αλλά στην ενεργοποίηση των μαθητών μέσω της συμμετοχής τους σε προγράμματα εμπειρικής μάθησης. Όπως έχει διαφανεί τα μαθήματα που δεν εμπλέκουν τον μαθητή στην διδασκαλία, δεν είναι ούτε ελκυστικά, ούτε συνεισφέρουν στην προσωπική του ανάπτυξη. Τα προγράμματα, όπως, η δημιουργία εικονικών επιχειρήσεων, οι διαγωνισμοί επιχειρηματικής ιδέας, η δημιουργία επιχειρηματικού πλάνου, ενεργοποιούν τους μαθητές, τους φέρνουν κοντά στον πραγματικό κόσμο και καλλιεργούν την συμμετοχικότητα. Ακόμη, ενθαρρύνουν τους μαθητές στο να αναλάβουν πρωτοβουλίες, και αυξάνουν τις προθέσεις τους για μελλοντική επιχειρηματική δραστηριότητα αφού τους παρέχουν εφόδια για αυτό τον σκοπό.

Στην ερώτηση αν ο πετυχημένος επιχειρηματίας γεννιέται ή γίνεται, η έρευνα δείχνει ότι για να αναληφθεί επιχειρηματική δράση πρέπει να υπάρχει εσωτερικό κίνητρο, να υπάρχουν δηλαδή έμφυτα χαρακτηριστικά στο άτομο, όπως δυναμισμός, αλλά και κατάλληλα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτό. Παράδειγμα, η ανάληψη επιχειρηματικής δράσης από γυναίκες είναι σε χαμηλό ποσοστό παγκοσμίως και αυτό δικαιολογείται πλήρως, αν κανείς σκεφτεί ότι οι γυναίκες απέκτησαν δικαίωμα ψήφου μετά το 1950 σε πολλές χώρες. Άρα με την κατάλληλη εκπαίδευση θα δοθεί η ευκαιρία ανάληψης οποιασδήποτε δράσης που ταιριάζει με το προφίλ του εκπαιδευόμενου, με αύξηση της συμμετοχικότητας των πολιτών στα κοινά και ανάληψη κοινωνικής ευθύνης από τον καθένα, ώστε να υπηρετηθεί η βιώσιμη ανάπτυξη.

Όπως αποδεικνύεται από την έρευνα, τα προγράμματα λειτουργούν πιλοτικά και όχι για όλους τους μαθητές. Επίσης, ιδιαιτέρως στην Ελλάδα, οι εκπαιδευτικοί που αναλαμβάνουν αυτά τα προγράμματα δεν έχουν εκπαιδευτεί κατάλληλα. Για να διδάξεις κάτι, πρέπει πρωτίστως να το γνωρίζεις, να το πιστεύεις, και να το αγαπάς, ώστε να είσαι δημιουργικός και όχι διεκπεραιωτικός. Επίσης, πολλές φορές οι μαθησιακοί στόχοι δεν είναι πλήρως καθορισμένοι ή είναι ασαφείς, με συνέπεια να μην μπορούν να αξιολογηθούν τα αποτελέσματα. Επίσης τα σχολικά αναλυτικά προγράμματα δεν λαμβάνουν υπόψη τις νέες συνθήκες της αγοράς εργασίας που έχουν διαμορφωθεί.

Για να πραγματοποιηθούν αυτά τα προγράμματα απαιτούνται οικονομικοί πόροι και υλικοτεχνική υποδομή. Η σύμπραξη των σχολείων με τον επιχειρηματικό κόσμο, θα μπορούσε να βοηθήσει ώστε να καλυφτεί αυτό το έλλειμα. Βέβαια ο ιδιωτικός τομέας πρέπει να εμπλακεί στην εκπαίδευση, όχι μόνο ως χορηγός, αλλά κυρίως για να μεταφέρει πολύτιμη εμπειρία, ως κοινωνικός εταίρος. Σήμερα, πολλοί διαγωνισμοί επιχειρηματικότητας στηρίζονται στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Από την έρευνα, φαίνεται να υπάρχει διάθεση των επιχειρηματιών να στηρίζουν τέτοιες συνεργασίες. Άρα απαιτείται το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο, που θα φέρει κοντά επιχειρηματίες και σχολεία.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε στην παρούσα εργασία, για την προώθηση της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση με όρους αειφορίας απαιτούνται:

- Σχεδίαση αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών με σκοπό την εφαρμογή τους για μια δεκαετία ώστε να υπάρχει το χρονικό περιθώριο της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων της εφαρμογής τους. Αξιοποίηση της εμπειρίας άλλων χωρών κατά την σχεδίαση τους και ένταξη του μαθήματος της επιχειρηματικότητας και της περιβαλλοντικής αγωγής στο ωρολόγιο πρόγραμμα για όλους τους μαθητές.
- Εφαρμογή του προγράμματος των εικονικών επιχειρήσεων, σε όλα τα σχολεία. Εφαρμογή διαγωνισμών επιχειρηματικότητας σε περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο
- Ανάπτυξη νέων σχολικών εγχειριδίων με σαφείς μαθησιακούς στόχους, που θα στηρίζονται σε νέες παιδαγωγικές προσεγγίσεις και θα έχουν εφαρμογή στη πραγματική ζωή.
- Το σχολείο σήμερα είναι γνωσιοκεντρικό, με αποτέλεσμα να μην είναι ελκυστικό από τους μαθητές, για αυτό πρέπει να εντάξει στη διδασκαλία των μαθημάτων, τη βιωματική μάθηση και την εμπειρική μάθηση ώστε να τους ενεργοποιήσει.
- Σταδιακή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, όλων των ειδικοτήτων, στην επιχειρηματικότητα.
- Εισαγωγή μεθόδων αξιολόγησης και διασφάλισης της ποιότητας στην παρεχόμενη εκπαίδευση των νέων.
- Επέκταση του θεσμού της μαθητείας σε περισσότερες ειδικότητες.
- Ενθάρρυνση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, μέσω κινήτρων, για τη μεγαλύτερη διάδραση με τις εκπαιδευτικές μονάδες.
- Αξιοποίηση του διαδικτυακού τόπου sch.gr για την ανταλλαγή καλών πρακτικών μεταξύ των σχολείων.
- Αξιοποίηση της εμπειρίας του επιχειρηματικού κόσμου, άλλωστε αυτοί που σήμερα είναι επιχειρηματίες, κάποτε ήταν μαθητές

Δεδομένου ότι η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα είναι νεοεφαρμοζόμενο πεδίο, μελλοντικά μπορούν να ερευνηθούν τα μαθησιακά αποτελέσματα της εφαρμογής της, καθώς και οι πιθανές θετικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της.

ΠΗΓΕΣ

Ελληνόγλωσσες

- Βοσνιάδου Στέλλα, 2002, *How Children Learn*, Gutenberg, Αθήνα.
- Bryman Alan, 2017, *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*, Gutenberg, Αθήνα
- Γασπαράτου Ρ. 2014, *Φιλοσοφία της Γνώσης* Παν. Παραδόσεις, Παν. Πατρών
- Γκόβαρης Χ. & Ρουσάκης, *Ευρωπαϊκή Ένωση. Πολιτικές στη Εκπαίδευση*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο 2008, Αθήνα.
- Δημητράτος Παύλος, 2009, *Η Ελληνική Επιχείρηση στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Σιδέρης, Αθήνα.
- Δρ. Μπιτζένης Α., 2014, *Διεθνής Επιχειρηματικότητα & Επενδύσεις*, Α. Σταμούλης, Αθήνα.
- Ζαφειρόπουλος Κώστας, 2015, *Πως γίνεται μια επιστημονική εργασία*, Κριτική, Αθήνα
- Κασσωτάκης Μ. Φλουρής Γ. , 2013, *Μάθηση και Διδασκαλία*, Γρηγόρη Αθήνα
- .Κουσκουβέλης Η. 2017 *Εισαγωγή στην Πολιτική* Εκδόσεις ΠΑ.ΜΑΚ.
- Μπουτσιούκη Σ. 2018 *Πανεπιστημιακές παραδόσεις* ΠΑ.ΜΑΚ.
- Μπουτσιούκη Σοφία 2017, *Ευρωπαϊκή Πολιτική στην Εκπαίδευση*, Σταμούλης Κ.&Μ.
- Παπαδάκης Βασίλης, 2010, *Στρατηγική των Επιχειρήσεων*, Μπένου, Αθήνα
- Παπαδόπουλος Δ. 2008 *Επιχειρηματικότητα και Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Η περίπτωση του Πανεπιστημίου Μακεδονίας)* εκδόσεις ΠΑ.ΜΑΚ.
- Παπαδόπουλος Δ.,2009, *Επιχειρηματικότητα και Επιχειρηματικές Αποφάσεις*, εκδόσεις ΠΑ.ΜΑΚ.
- Πετράκης Π. & Μπουρλετίδης Κ 2005, *Η διδακτική της επιχειρηματικότητας*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα.
- Πετράκης Παναγιώτης 2012, *Επιχειρηματικότητα και Εκπαίδευση*, Ευρασία, Αθήνα.
- Ράπτης Α. Ράπτη Α. 2013 *Μάθηση και Διδασκαλία στην εποχή της Πληροφορίας* Politeianet, Αθήνα.
- Σταμέλος Γ. 2011, *Η Ευρωπαϊκή στρατηγική για την Εκπαίδευση*, Διόνικος, Αθήνα.
- Σχίζα Κ. 2008, *Συστημική σκέψη και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Δαρδάνος Χ Αθήνα
- Τσιαούσης Δ.Γ., 1996, *Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, Gutenberg, Αθήνα.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή / ΕΑΚΕΑ / Ευρυδίκη, 2016. *Εκπαίδευση στο Επιχειρείν στα σχολεία της Ευρώπης*. Έκθεση Ευρυδίκη. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

IOBE Έκθεση επιχειρηματικότητας 2017-2018,
http://iobe.gr/docs/research/RES_02_21112018_REP_GR.pdf [ανακτ. 10/2019]

Κασιμάτη Α. *Εισαγωγή στη Διδακτική Μεθοδολογία-Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας* repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3698/1095_01_oaed_enotita07_v04.pdf [ανακτ. 10/2019]

ΚΕΠΕ, 2004, *Εκπαίδευση και Αγορά Εργασίας*, Μελέτη Αρ. 50
Οδηγός: Καινοτόμος Επιχειρηματικότητα του ΕΟΜΜΕΧ 2009

Χατζάκης Σ., *Γνώσεις και Στάσεις Μαθητών Δημοτικού για Θέματα Περιβάλλοντος*, Πρακτικά 1ου Συνεδρίου Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε.

Χρυσοστομίδου Φ., *Εφαρμογή και Αξιολόγηση Προγραμμάτων ΠΕ στη Μέση Εκπαίδευση τις δεκαετίες '80, '90. Θεωρητική και Εμπειρική Προσέγγιση*, Πρακτικά 1ου Συνεδρίου Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε.

Παπαγεωργίου Ι., 2015, *Θεωρία Δειγματοληψίας*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, www.kallipos.gr
www.pi-schools.gr/download/programs/erevnes/ax_poiot_xar_prot_defth_ekp/poiot_ekp_erevn/s_437_466.pdf [ανακτ. 10/2019].

www.Journal.educircle.gr *Η μαθητεία ως ο συνδετικός κρίκος μεταξύ σχολείου και επαγγέλματος* Τόμος 7, Τεύχος 3, 2019 [(ανακτ. 12/2019)].

http://iobe.gr/docs/research/RES_05_F_14032019_REP.pdf [ανακτ. 11/2019].

<https://www.epixeiro.gr/article/97848> [ανακτ. 11/2019]

<https://www.iasp.ws>.

<https://www.sivitanidios.edu.gr>.

<https://www.alfavita.gr/ekpaideysh/301545> [ανακτ. 12/2019]

<https://www.neakriti.gr/article/kriti/irakleio/1562113/spilia-asuneiditoi-petaxan->

http://users.auth.gr/agpapan/Econometrics_Lectures/Lecture1.pdf [ανακτ 4/2020]

www.akti.org.cy

www.alfavita.gr

www.csrhellas.net

Ξενογλωσσες

Conrad Hughes, Acedo C. 2016, *Guiding Principles for Learning in the Twenty-first Century*, INTERNATIONAL ACADEMY OF EDUCATION, Gonnet Imprimeur, Belley France.

Craft A. 2000, *Creativity across the primary curriculum*, Routledge, London.

Dollinger M. 1999, *Entrepreneurship: strategies and resources*, Prentice Hall, London

Freeman C. 2008, *Systems of innovation*, Edward Elgar, New York.

Gardner H., 1993, *Multiple intelligences: The theory in Practice*, Basic books, New York.

Jeremy Rifkin, 2011, *The Third Industrial Revolution*, Palgrave MacMillan, U.S.A.

Owens D. 2011, *Creative People must be stopped: 6 ways we kill innovation (without even trying)*, Jossey-Bass, San-Francisco.

Craft A. 2001, *An analysis of research and literature on Creativity Education*, available from: <https://www.semanticscholar.org/paper/An-analysis-of-research-and-literature-on-IN-Craft/a9927411eae48a307af4173302b7989eb45bc29f>, accessed 11/2019.

Fryer M., 1996, *Creative teaching and learning*, British journal of educational studies, mar, 1996.

Guide Entrepreneurship Education_2014_EL-1.pdf [ανακτ. 10/2019], E.U.

Ivona Vrdoljak Raguz, Matea Matic, *Student's Perceptions and Intentions towards Entrepreneurship*, International Journal of Management Cases, Vol 13, Issue 3, σελ 38-49.

Gouveia Ricardo, Dinis Anabella, 2012, *The Effect of an Entrepreneurial Training Programme on Entrepreneurial Traits and Intention of Secondary Students*, NECE, University of Beira Interior Portugal INTECHWEB.ORG

Boldureanu, Ionescu, Bercu, Bedrule-Grigoruta, 2020, *Entrepreneurship Education through Successful Entrepreneurial Models in Higher Education Institutions*, available from:

https://www.mdpi.com/journal/sustainability/special_issuew/Entrepreneurship_Education [accessed March 2020]

Greenbank p. 2001, *Objective setting in the micro-business*, International journal of Entrepreneurial Behavior & Research, June 2001, available from:

https://www.researchgate.net/publication/235300447_Objective_setting_in_the_micro-business [accessed March 2020]

Johansen V, Schanke T, Clausen T, 2012, *Entrepreneurship Education and Pupils' Attitudes Towards Entrepreneurs*, Eastern Norway Research Institute, available from:

<https://www.intechopen.com/books/entrepreneurship-born-made-and-educated/entrepreneurship-education-and-pupils-attitudes-towards-entrepreneurs>

[accessed March 2020]

Jones P, Pickenell D, Packham G, Miller C, 2010, *Attitudes towards entrepreneurship education: A comparative analysis*, available from:

<https://www.researchgate.net/publication/235861324> [accessed March 2020]

Kolb D., 1984, *Experiential Learning: Experience as the source of Learning and Development*. Available from:

https://www.researchgate.net/publication/235701029_Experiential_Learning_Experience_As_The_Source_Of_Learning_And_Development [ανακτ. 11/2019]

Sanchez J, 2012, *Cognitive Scripts and Entrepreneurial Success*, available From:

<https://www.researchgate.net/publication/298239591> [accessed March 2020]

Sanchez J, Sanchez B, 2017, *Nascent Entrepreneurs, Psychological Characteristics, and Sociocultural background*. Available from:

https://www.researchgate.net/publication/320934741_Nascent_Entrepreneurs_Psychological_Characteristics_and_Sociocultural_Background

Sanchez, Gutierrez, Carballo , 2011, *The Entrepreneur from a cognitive approach*, *Psicothema*, August 2011, available from:

https://www.researchgate.net/publication/51507459_The_entrepreneur_from_a_cognitive_approach [accessed March 2020]

Snyder H., 2019, *Literature review as a research methodology: An overview and guidelines*, *Journal of Business Research* August 2019

Vegard Johansen, Tuva Schanke, Hoyvarde Clausen, 2012, *Entrepreneurship Education and Pupils Attitudes Towards Entrepreneurs*, Eastern Norway/ Fordland Research Institute, INTECHWEB.ORG

http://ec-europa.eu/education/news/rethinking/com669_en.pdf [ανακτ 10/2019]

http://ec-europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/education-training-entrepreneurship/index_en.htm [ανακτ. 11/2019]

<http://repository.edulll.gr/edull/handle/10795/99> [ανακτ. 10/2019]

<https://eclass.duth.gr/modules/document/file.php/ALEX03296/%CE%94%CE%B5%CE%B9%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B7%CF%88%CE%B9%CC%81%CE%B1.pdf>

<https://greenagenda.gr/28337/> [ανακτ 11/2019]

<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future>
[ανακτ. 10/2019]

<https://unric.org>

https://www.cedefop.europa.eu/files/2014_04_29_Press-release_BN-Developing-apprenticeships_EL.pdf (ανακτ. 12/2019)

https://www.cedefop.europa.eu/files/3063_en.pdf (ανακτ. 10/2019)

https://www.cedefop.europa.eu/files/9115_en.pdf (ανακτ. 11/2019)

https://www.researchgate.net/publication/299471134_Entrepreneurship_Education_at_Secondary_Level_in_Transition_Economies_A_Case_of_Poland (ανακτ. 11/2019)

<https://www.schooleducationgateway.eu/downloads/Governance/2018-wgs6-Full-Final-Output.pdf>

<https://www.tc.columbia.edu/iee/BRIEFS/IEEBrief31.pdf> (ανακτ. 12/2019)

<https://www.unido.org/stories>

[lumata-sto-potami/](#) (ανακτ. 29-12-2019)

www.aeiforum.eu

www.aeiforum.eu/index.php/el/aeiforo-sxleio/panellikio-synedrio

www.agenda21.gr/brundt.htm

www.jatkajakoulu.fi

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΥΝΟΔΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Αγαπητοί, εύχομαι Καλές Γιορτές με υγεία και πρόοδο.

Στα πλαίσια της Διπλωματικής μου, για το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών του ΠΑ.ΜΑΚ διεξάγω μια έρευνα για την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα. Σας παρακαλώ θερμά, να αφιερώσετε τρία λεπτά για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Η δικιά σας συμβολή θεωρώ ότι είναι πολύ σημαντική, διότι η άποψή σας έχει διαμορφωθεί από την πολύχρονη εμπειρία σας. Τα αποτελέσματα της έρευνας μπορούν να σας κοινοποιηθούν, αν το επιθυμείτε.

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου θα πραγματοποιηθεί ανώνυμα και τα δεδομένα θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους στόχους της έρευνας.

Ευχαριστώ για την συνεργασία

Δριβελέγκα Παναγιώτα

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ

ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

* *Απαιτείται*

1. ΦΥΛΟ *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- ΑΝΔΡΑΣ
- ΓΥΝΑΙΚΑ

2. ΗΛΙΚΙΑ *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- 25 - 35
- 36 - 45
- 46 - 55
- 56 και άνω

3. ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση
- Μεταλυκειακή Εκπαίδευση (ΙΕΚ, Κολέγιο)
- Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση

- Μεταπτυχιακό
- Διδακτορικό

4. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΣΠΟΥΔΩΝ

.....

5. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΠΑΤΕΡΑ *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- Ιδιωτικός Υπάλληλος
- Δημόσιος Υπάλληλος
- Ελεύθερος Επαγγελματίας
- Επιχειρηματίας
- Άλλο

6. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΜΗΤΕΡΑΣ *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- Ιδιωτικός Υπάλληλος
- Δημόσιος Υπάλληλος
- Ελεύθερος Επαγγελματίας
- Επιχειρηματίας
- Οικιακά
- Άλλο

7. ΠΑΡΑΚΟΥΛΟΥΘΗΣΗ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΕ *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Σχολείο
- Πανεπιστήμιο
- Σεμινάρια
- Ποτέ
- Άλλο

8. Εάν παρακολουθήσατε μαθήματα επιχειρηματικότητας σε "άλλο" παρακαλώ προσδιορίστε το

.....
.....
.....

9. Εάν παρακολουθήσατε μαθήματα επιχειρηματικότητας, σε ποίο βαθμό ήταν ωφέλιμα για την επιχειρηματική σας δραστηριότητα:

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Αρκετά
- Λίγο
- Καθόλου

10. Ο λόγος που αποφασίσατε να δραστηριοποιηθείτε επιχειρηματικά ήταν: [Διαβάστε τις παρακάτω δηλώσεις και σημειώστε τον βαθμό συμφωνίας σας με αυτές σε κλίμακα 1-5, που 1 είναι το πολύ λίγο και 5 το πάρα πολύ] *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο ανά σειρά.

	1	2	3	4	5
Η ανυπαρξία ευκαιριών απασχόλησης					
Η απόκτηση υψηλού εισοδήματος					
Η συνέχεια της οικογενειακής επιχείρησης					
Για να εφαρμόσω τις ιδέες μου					
Για προσωπική καταξίωση					
Για να μην έχω εργοδότη και να έχω τον έλεγχο της δουλειάς μου					
Διέθετα τους οικονομικούς πόρους και έπρεπε να τους αξιοποιήσω					
Με ενέπνευσαν όσοι με δίδαξαν στα μαθήματα που έλαβα κατά την διάρκεια των σπουδών μου					
Η επιρροή από το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον					
Τα μαθήματα επαγγελματικού προσανατολισμού στο σχολείο					

11. Αν το κίνητρό σας δεν περιγράφεται επαρκώς στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ προσδιορίστε το.

.....

12. Η επαφή σας με τον κόσμο των επιχειρήσεων πριν την ανάληψη επιχειρηματικής δράσης από μέρους σας, έγινε: *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Μέσα από σχολικές δραστηριότητες
- Μέσα από μεταλυκειακές σπουδές σε ΙΕΚ ή ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
- Μέσα από συμμετοχή σε ημερίδες επιχειρηματικότητας ή διαγωνισμούς
- Μέσω πρακτικής άσκησης
- Μέσα από υπαλληλική σχέση σε κάποια επιχείρηση
- Μέσα από την οικογενειακή επιχείρηση
- Άλλο

13. Αν η πρώτη επαφή σας με την επιχειρηματικότητα δεν περιγράφεται στην προηγούμενη ερώτηση, προσδιορίστε την

.....

14. Η επαφή σας με τον κόσμο των επιχειρήσεων επηρέασε την απόφαση της έναρξης επιχειρηματικής δράσης σας *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Αρκετά
- Λίγο
- Καθόλου

15. Πιστεύετε ότι η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στο σχολείο θα συμβάλλει στη βελτίωσή της *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Αρκετά
- Λίγο
- Καθόλου

16. Πόσο λαμβάνετε υπόψη σας κλαδικές μελέτες για την ανάπτυξη της επιχείρησής σας και τις μελλοντικές επενδύσεις σας; *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Αρκετά
- Λίγο
- Καθόλου

17. Η ενημέρωσή σας για τις κλαδικές μελέτες γίνεται από: *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Προσωπική αναζήτηση
- Επιμελητήρια
- Τοπική Αυτοδιοίκηση
- Πανεπιστήμια
- Μελετητές/Συμβούλους επιχειρήσεων
- ΜΜΕ
- Άλλο

18. Παρακαλώ προσδιορίστε το "Άλλο"

.....

19. Θα είχατε τη διάθεση να μεταφέρετε γνώση και εμπειρία στους νέους μέσα από μία σύμπραξη σχολείου και επιχειρήσεων, στο πλαίσιο της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης; *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
- ΙΣΩΣ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ
ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

** Απαιτείται*

1. ΦΥΛΟ *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- ΑΝΔΡΑΣ
- ΓΥΝΑΙΚΑ

2. ΗΛΙΚΙΑ *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- 25 - 35
- 36 - 45
- 46 - 55
- 56 και άνω

3. ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΠΟΥΔΩΝ *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- ΒΑΣΙΚΟ ΠΤΥΧΙΟ
- ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΤΥΧΙΟ
- ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ
- ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟ

4. ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ *

.....

5. ΤΥΠΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- ΓΥΜΝΑΣΙΟ
- Γ. Ε. Λ.
- ΕΠΑ. Λ.

6. Ποιά ή ποιά από τα παρακάτω προγράμματα υλοποιήσατε εντός ή εκτός ωρολογίου προγράμματος *

Επιλέξτε όλα όσα ισχύουν.

- Εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα με τη δημιουργία εικονικών επιχειρήσεων
- Μελέτη περιπτώσεων επιχειρήσεων
- Περιβαλλοντική εκπαίδευση
- Μαθήματα επαγγελματικού προσανατολισμού

- Συμμετοχή σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας/καινοτομίας
- Επισκέψεις σε επιχειρήσεις
- Επισκέψεις σε οργανισμούς που συμμετέχουν στη βιώσιμη ανάπτυξη
- Ευρωπαϊκά προγράμματα ανταλλαγής μαθητών
- Διαθεματικά - διεπιστημονικά projects
- Προγράμματα ανάπτυξης εθελοντισμού
- Κανένα από τα παραπάνω

7. Πώς αξιολογείτε τα μαθησιακά αποτελέσματα από τη συμμετοχή των μαθητών σας. [Διαβάστε τις παρακάτω δηλώσεις και σημειώστε τον βαθμό συμφωνίας σας με αυτές σε κλίμακα 1-5, όπου 1 είναι το πολύ λίγο και 5 το πάρα πολύ]

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο ανά σειρά.

	1	2	3	4	5
Εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα με τη δημιουργία εικονικών επιχειρήσεων					
Μελέτη περιπτώσεων επιχειρήσεων					
Περιβαλλοντική εκπαίδευση					
Μαθήματα επαγγελματικού προσανατολισμού					
Συμμετοχή σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας/καινοτομίας					
Επισκέψεις σε επιχειρήσεις					
Επισκέψεις σε οργανισμούς που συμμετέχουν στη βιώσιμη ανάπτυξη					
Ευρωπαϊκά προγράμματα ανταλλαγής μαθητών					
Διαθεματικά – διεπιστημονικά projects					
Προγράμματα ανάπτυξης εθελοντισμού					

8. Πιστεύετε ότι το σχολείο ευνοεί την ανάδειξη των παρακάτω δεξιοτήτων; [Διαβάστε τις παρακάτω δηλώσεις και σημειώστε τον βαθμό συμφωνίας σας με αυτές σε κλίμακα 1-5, όπου 1 είναι το πολύ λίγο και 5 το πάρα πολύ] *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο ανά σειρά.

	1	2	3	4	5
Ανάπτυξη συνεργατικότητας					
Μαθαίνει στους μαθητές πώς να μαθαίνουν					
Ανάπτυξη κριτικής σκέψης					
Αξιολόγηση συνθηκών					
Ενθάρρυνση λήψης πρωτοβουλιών					
Σεβασμό στη διαφορετικότητα					
Σεβασμό στο περιβάλλον					
Ανάπτυξη συμμετοχικότητας					

9. Πιστεύετε ότι το αναλυτικό πρόγραμμα λαμβάνει υπόψη τις συνθήκες που διαμορφώνονται στην αγορά εργασίας; *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο.

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Αρκετά
- Λίγο
- Καθόλου

10. Πιστεύετε ότι το αναλυτικό πρόγραμμα θα πρέπει να εντάξει υποχρεωτικά μαθήματα: [Διαβάστε τις παρακάτω δηλώσεις και σημειώστε τον βαθμό συμφωνίας σας με αυτές σε κλίμακα 1-5, όπου 1 είναι το πολύ λίγο και 5 το πάρα πολύ] *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο ανά σειρά.

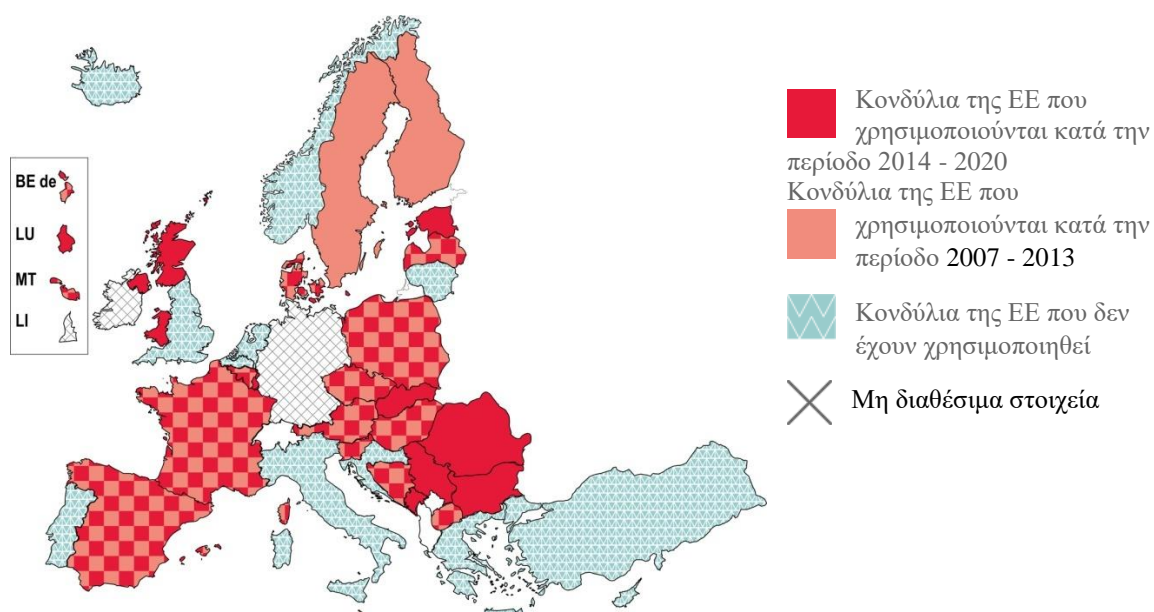
	1	2	3	4	5
Επιχειρηματικότητας					
Περιβαλλοντικής αγωγής					

11. Τί κατά τη γνώμη σας πρέπει να αλλάξει/βελτιωθεί ώστε το σχολείο να είναι αποτελεσματικότερο [Διαβάστε τις παρακάτω δηλώσεις και σημειώστε τον βαθμό συμφωνίας σας με αυτές σε κλίμακα 1-5, όπου 1 είναι το πολύ λίγο και 5 το πάρα πολύ] *

Να επισημαίνεται μόνο ένα τετράγωνο ανά σειρά.

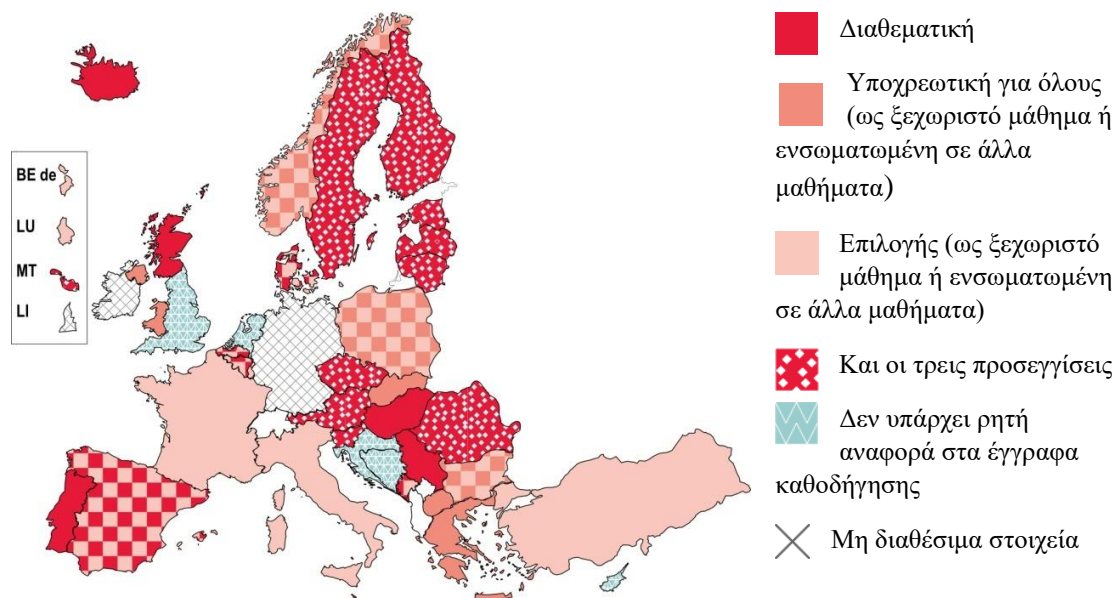
	1	2	3	4	5
Τακτικές επιμορφώσεις καθηγητών					
Σχολεία πιο ανοιχτά στην κοινωνία					
Συμπράξεις σχολείου και επιχειρήσεων					
Κατάλληλη προσαρμογή αναλυτικών προγραμμάτων και ύλης					
Υιοθέτηση εναλλακτικών/ καινοτόμων μεθόδων διδασκαλίας					
Βελτίωση κτιριακών υποδομών					
Βελτίωση υλικοτεχνικής υποδομής					
Αξιολόγηση διαδικασιών και αποτελεσμάτων					
Ανατροφοδότηση από τη βάση σε κάθε διαδικασία					

Χρήση της χρηματοδότησης από την ΕΕ για την προώθηση της Εκπαίδευσης στο Επιχειρείν την περίοδο 2007 – 2013 και 2014 - 2020

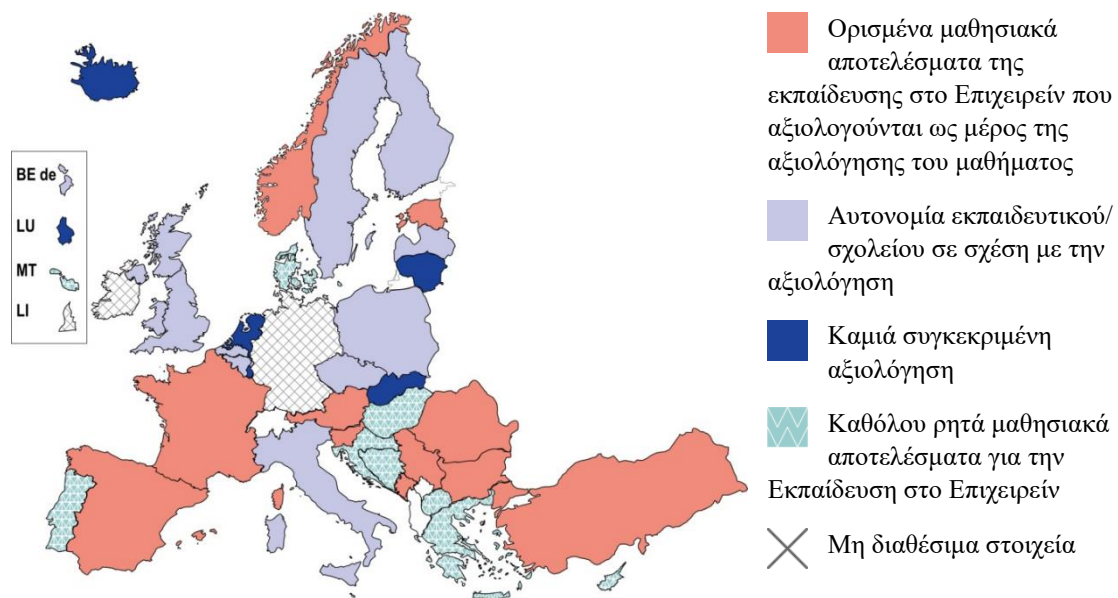
Πηγή Ευρυδίκη.

Διδακτικές προσεγγίσεις στην Εκπαίδευση στο Επιχειρείν 2014/15 (Λύκειο)

Πηγή Ευρυδίκη.

Αξιολόγηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων που σχετίζονται με την Εκπαίδευση στο Επιχειρείν 2014/15.

Πηγή Ευρυδίκη.